

ƏHLİ SÜNNƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Ə kəslər ki, yanlarındakı Tövrət və İncildə haqqında yazılmış olduğunu gördükləri elçinin – yazıb-oxumaq bilməyən peyğəmbərin, ardınca gedərlər. Ə peyğəmbər onlara yaxşı işlər görməyi buyurar, pis əməlləri isə qadağan edər, onlara pak şeyləri halal, murdar şeyləri isə haram edər. Onların ağır yüklərini yüngülləşdirər və onları buxovlardan xilas edər. Ona iman gətirən, onu dəstəkləyən, ona kömək edən və onunla göndərilmiş nurun (Quranın) ardınca gedənlər isə nicat tapanlardır. (Əraf surəsi, 157)

HARUN YƏHYA

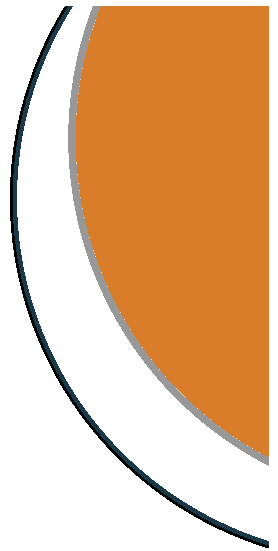

HARUN YƏHYA

ƏHLİ SÜNNƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

“O kəslər ki, yanlarındakı Tövrat və İncildə haqqında yazılmış olduğunu gördükləri elçinin – yazıb-oxumaq bilməyən peyğəmbərin, ardınca gedərlər. O peyğəmbər onlara yaxşı işlər görməyi buyurar, pis əməlləri isə qadağan edər, onlara pak şeyləri halal, murdar şeyləri isə haram edər. Onların ağır yüklərini yüngülləşdirər və onları buxovlardan xilas edər. Ona iman gətirən, onu dəstəkləyən, ona kömək edən və onunla göndərilmiş nurun (Quranın) ardınca gedənlər isə nicat tapanlardır”.

(Əraf surəsi, 157)

MÜNDƏRİCAT

1	Əhli sünnənin əhəmiyyəti	9
2	Quranda möminlərə Peyğəmbər (s.ə.v)-in sünnəsinə əməl etmələri bildirilmişdir	12
3	Əhli sünnənin əsas şərt və prinsipləri	25
4	Əhli sünnənin məzhəbləri	34
5	Sünnənin müdafiəsi	52
6	Böyük İslam alimləri və müxtəlif düşüncələri	73
7	Dində fərz buyurulan əməllər	101
8	Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in həyatından gözəl nümunələr	131
9	Ümmətin tək qurtuluş yolu: Fırka-i Naciyə	227
10	Axırzaman və müjdələnen əhli sünnə	229
11	Darvinizmin çöküşü	240

OXUCUYA

Bu kitabda və digər əsərlərimizdə təkamül nəzəriyyəsinin süqutuna xüsusi yer ayrılmasının səbəbi bu nəzəriyyənin hər cür din əleyhinə olan fəlsəfənin təməlini meydana gətirməsidir. Yaradılışı və dolayısı ilə Allahın varlığını inkar edən darvinizm, 150 ildir ki, bir çox insanın imanını itirməsinə və ya şübhəyə düşməsinə səbəb olmuşdur. Buna görə də, bu nəzəriyyənin yalan olduğunu ortaya çıxarmaq əhəmiyyətli imani vəzifədir. Bu əhəmiyyətli xidmətin bütün insanlığa çatdırılması isə zəruridir. Bəzi oxucularımız ola bilər ki, yalnız bir kitabımızı oxumaq imkanı tapa bilər. Buna görə də, hər kitabımızda bu mövzuya qısaca da olsa yer ayrılması uyğun hesab edilmişdir.

Qeyd ediləcək başqa bir məqam isə, bu kitabların məzmunu ilə əlaqədardır. Yazıçının bütün kitablarında imani mövzular Quran ayələri yönündə izah edilir və insanlar Allahın ayələrini öyrənməyə və yaşamağa dəvət edirlər. Allahın ayələri ilə əlaqədar bütün mövzular oxucuda heç bir şübhə və ya sual buraxmayacaq şəkildə açıqlanmışdır.

Bu mövzuda istifadə edilən səmimi, sadə və səlis üslub isə kitabların hamı tərəfindən rahat başa düşülməsini təmin edir. Bu təsirli və sadə izah sayəsində kitablar “bir nəfəsə oxunan kitablar” ibarəsinə tam uyğun gəlir. Dini qəti şəkildə rədd edən insanlar belə, bu kitablarda bildirilən həqiqətlərdən təsirlənir və yazılanların doğruluğunu inkar edə bilmirlər.

Bu kitab və yazıçının digər əsərləri oxucular tərəfindən şəxsən oxuna biləcəyi kimi, qarşılıqlı söhbət şəraitində də oxuna bilər. Bu kitablardan istifadə etmək istəyən oxucunun, kitabları bir yerdə oxumaları mövzu ilə əlaqədar öz təfəkkür və təcrübələrini də bir-birlərinə ötürmək baxımından faydalıdır.

Bununla belə, yalnız Allahın razılığı üçün yazılan bu kitabların tanınmasında və oxunmasında iştirak etmək də böyük xidmətdir. Çünki yazıçının bütün kitablarında isbat və razı salan tərəfi son dərəcə güclüdür. Buna görə də, dini izah etmək istəyənlər üçün ən təsirli üsul bu kitabların digər insanlar tərəfindən də oxunmasının təşviq edilməsidir.

Kitabların arxasına yazıçının digər əsərlərinin təqdimatının əhəmiyyətli səbəbləri vardır. Bu sayədə kitabı nəzərdən keçirən şəxs yuxarıda yazılan xüsusiyyətləri daşıyan və oxuyacağına ümid etdiyimiz bu kitabla eyni xüsusiyyətlərə sahib daha bir çox əsərin olduğunu görər, imani və siyasi mövzularda faydalana biləcəyi zəngin qaynağın mövcud olduğuna şahid olacaq.

Bu əsərlərdə, digər yerlərdə görülən, yazıçının şəxsi qənaətlərinə və şübhəli qaynaqlara əsaslanan izahlara, dini mentalitetə qarşı lazım olan ədəb və hörmətə diqqət yetirilməyən üslublara, şübhəli və həmçinin incidici yazılara rast gələ bilməzsiniz.

YAZIÇI VƏ ƏSƏRLƏRİ HAQQINDA

Harun Yəhya təxəllüsündən istifadə edən yazıçı Adnan Oktar, 1956-cı ildə Ankarada anadan olmuşdur. İbtidai və orta təhsilini Ankarada almışdır. Daha sonra İstanbul Memar Sinan Universitetinin İncəsənət fakültəsində və İstanbul Universitetinin Fəlsəfə bölməsində təhsil almışdır. 1980-ci illərdən bu yana imani, elmi və siyasi mövzularda bir çox əsər hazırlamışdır. Bununla yanaşı, yazıçının təkamülçülərin saxtakarlıqlarını, iddialarının əsassızlığını və darvinizmin qanlı ideologiyalarla olan qaranlıq əlaqələrini ortaya qoyan çox əhəmiyyətli əsərləri vardır.

Harun Yəhyanın əsərləri təxminən 30.000 şəklin olduğu cəmi 45.000 səhifəlik külliyyatdır və bu külliyyat 73 fərqli dilə tərcümə edilmişdir.

Yazıçının təxəllüsü inkarçı düşüncəyə qarşı mübarizə aparan iki peyğəmbərin xatirəsinə hörmət olaraq adlarını yad etmək üçün Harun və Yəhya adlarından götürülmüşdür. Yazıçı tərəfindən kitabların üz qabığında Rəsulullahın (s) möhürünün olmasının simvolik mənası isə kitabların məzmunu ilə əlaqədardır. Bu möhür Quranın Allahın son kitabı və son sözü, Peyğəmbərimizin (s) Xatəmül-Ənbiya olduğunun rəmzidir. Yazıçı bütün əsərlərində Quranı və Rəsulullahın sünnəsini özünə rəhbər etmişdir. Bu şəkildə inkarçı düşüncə sistemlərinin bütün təməl iddialarını bir-bir ortadan qaldırmağı və dinə qarşı yönələn etirazları tam susduracaq son sözü söyləməyi əsas almışdır. Böyük hikmət və kamal sahibi olan Rəsulullahın möhüründən bu son sözü söyləmək niyyətinin duası olaraq istifadə edilmişdir.

Yazıçının bütün əsərlərindəki ortaq hədəf Quranın təbliğini dünyaya çatdırmaq, beləliklə, insanları Allahın varlığı, birliyi və axirət kimi təməl

imani mövzular üzərində düşünməyə sövq etmək və inkarçı sistemlərin əsassız təməllərini və azğın tətbiqlərini gözlər önünə çəkməkdir.

Necə ki, Harun Yəhyanın əsərləri Hindistandan Amerikaya, İngiltərədən İndoneziyaya, Polşadan Bosniyaya, İspaniyadan Braziliyaya, Malayziyadan İtaliyaya, Fransadan Bolqarıstana və Rusiyaya qədər dünyanın əlavə bir çox ölkəsində sevilərək oxunur. İngilis, fransız, alman, italyan, ispan, portuqal, urdu, ərəb, alban, rus, boşnaq, uygur, indoneziya, malay, benqal, serb, bolqar, çin, danimarka və isveç dili kimi bir çox dilə tərcümə edilən əsərlər, xarici ölkələrdə geniş oxucu kütləsi tərəfindən izlənilir.

Dünyanın dörd tərəfində fəvqəladə təqdir toplayan bu əsərlər bir çox insanın iman etməsinə, bir çoxunun da imanında dərinləşməsinə vəsilə olur. Kitablari oxuyub araşdıran hər kəs bu əsərlərdəki hikmətli, dolğun, asan aydın olan və səmimi üslubun, ağıllı və elmi yanaşmanı dərk edər. Bu əsərlər sürətli təsir etmə, qəti nəticə vermə, etiraz və təkzib edilə bilinməyən xüsusiyyətləri daşıyır. Bu əsərləri oxuyan və üzərində ciddi şəkildə düşünən insanların artıq materialist fəlsəfəni, ateizmi və digər azğın fikir və fəlsəfələrin heç birini səmimi olaraq müdafiə etmələri mümkün deyil. Bundan sonra müdafiə etsələr də, ancaq duyğusal inadla müdafiə edəcəklər. Çünki fikri dayaqları aradan qaldırılmışdır. Dövrümüzdəki bütün inkarçı cərəyanlar Harun Yəhya külliyyatı qarşısında fikirlə məğlub olmuşlar.

Şübhəsiz, bu xüsusiyyətlər Quranın hikmət və ifadə təsirindən qaynaqlanır. Yazıçı bu əsərlərə görə öyünmür, yalnız Allahın hidayətinə vəsilə olmağa niyyət etmişdir. Bundan başqa, bu əsərlərin çap və nəşrində hər hansı maddi qazanc güdülür.

Bu həqiqətlər göz önünə alındıqda insanların görmədiklərini görmələrini təmin edən, hidayətlərinə vəsilə olan bu əsərlərin oxunmasını təşviq etməyin də çox əhəmiyyətli xidmət olduğu ortaya çıxır.

Bu qiymətli əsərləri tanıtmağın yerinə insanların zəhinlərini bulandıran, fikri qarışıqlıq meydana gətirən, şübhə və tərəddüdləri aradan qaldırmaq və imanı qurtarmaq üçün güclü və iti təsiri olmadığı ümumi təcrübə ilə sabit olan kitabları yaymaq isə əmək və zaman itkisinə səbəb olar. İmanı qurtarmaq məqsədindən çox, yazıçının ədəbi gücünü vurğulamağa yönələn əsərlərdə bu təsirin əldə edilə bilməyəcəyi məlumdur. Bu mövzuda şübhəsi olanlar varsa, Harun Yəhyanın əsərlərinin tək məqsədinin dinsizliyi yox etmək və Quran əxlaqını yaymaq olduğunu, bu xidmətdəki təsir, müvəffəqiyyət və səmimiyyətin açıq şəkildə göründüyünü oxucuların ümumi qənaətindən anlaya bilərlər.

Bilmək lazımdır ki, dünyadakı zülm və qarmaqarışıqlığın, müsəlmanların çəkdiyi əziyyətlərin təməl səbəbi dinsizliyin fikri hakimiyyətidir. Bunlardan xilas olmağın yolu isə dinsizliyin fikirlə məğlub edilməsi, iman həqiqətlərinin ortaya qoyulması və Quran əxlaqının insanların qavrayıb yaşaya biləcəkləri şəkildə izah edilməsidir. Dünyanın gündən-günə daha çox büründüyü zülm, fəsad və xaos mühitini diqqətə aldıqda bu xidmətin mümkün qədər sürətli və təsirli şəkildə edilməsinin lazım olduğu aydındır. Əks halda, çox gec ola bilər.

Bu əhəmiyyətli xidmətdə öndərliyi üzərinə götürən Harun Yəhya külliyyatı Allahın izni ilə 21-ci əsrdə dünya insanlarını Quranda təsvir edilən hüsur, sülh, düzgünlük, ədalət, gözəllik və xoşbəxtliyə daşımağa vəsilə olacaqdır.

Əhli sünnənin əhəmiyyəti

1) Əhli-sünnə kimdir?

Əhli-Sünnə Quran və Sünnənin öyrətdiyi kimi iman gətirən və yaşayan müsəlmanlar deməkdir. Əbədi qurtuluşa vəsilə olacaq imanı bilmək və Allahı tanımaq yalnız Əhli sünnə inancına sahib olmaqla mümkündür. Sünnəyə uymaq üçün Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in Quran və səhabələrə dair tətbiqlərini bilmək və onlara əməl etmək lazımdır. Çünki sünnə ilə aramızda körpü rolunu oynayırlar.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) səhabələrin iman və İslamda yerini və zərurətini belə bildirmişdir:

“Ümmətim yetmiş üç firqəyə bölünəcək; bir qrupdan başqa hamısı Cəhənnəmdə olacaqdır.” Oradakılar təəccüblə soruşdular: “Hansı qrup xilas olacaq, ya Rəsulullah?” Peyğəmbər (s.ə.v) “Mənim və Əshabımın yolunda olanlar” deyər buyurdu. (Tirmizi, İman; 18)

Bu qurtulan firqəyə “Fırka-i Naciyə” (qurtulanlar) deyilir. Bu qrupun başqa bir adı “Əhli-i Sünnə vəl-camaat” (Peyğəmbər və səhabələrinin yolunda olanlar) firqəsidir.

Bütün həqiqi məzhəblərin etiqad və əməldə qarşılaşdığı nöqtə Quran və Sünnənin qoyduğu nöqtədir. Bu məzhəblərin etdikləri yalnız Allah-Təala və Rəsulu (s.ə.v)-in istəklərini anlamaq, izah etmək və yaşamaqdır.

Əhli-sünnə anlayışını izah edərkən sələfiliyi izah etmək lazımdır. Sələfilik adı halef-sələfdən gəlir və sələfi hz. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-ə ən gözəl şəkildə uyanlara verilən ümumi addır. Sələfi inancı məzhəblərin ortaya çıxmasından əvvəlki müsəlmanların əqidəsidir. Yəni Əshab-i Kiramın və

Təbinlərin (səhabələri görən və onlardan ilham alan) nəslinin əqidəsidir. Bu məzhəbin təməl anlayışı ayə və hədislərdə verilən xəbərləri olduğu kimi qəbul etməkdir. Daha sonra müsəlmanlar arasında inanc sahəsində iki həqiqi məzhəb yaranmışdır. Bunlar Matüridiyyə və Əşəriyyə məzhəbləridir.

Matüridiyyə təriqətinin banisi imam Matüri (r.ə)-dır. Tam adı Məhəmməd ibn Məhəmməddir. Ləqəbi Əbu Mansurdur və Əbu Mansur Matüridi deyə adlandırılır. Qəməri 238, miladi 852-ci ildə Səmərqəndin Maturid kəndində anadan olmuşdur. Ona doğulduğu yerə istinadən “Matüridi” deyilir. Hicri 333-cü ildə, miladi 944-cü ildə Səmərqənddə vəfat etmişdir. Ümumiyyətlə, vəhy ilə yanaşı ağıldan istifadə etmək və lazım olduqda ayə və hədisləri təfsir etməkdir. Hənəfilər və türklərin əksəriyyəti inancla Maturidi məzhəbini qəbul ediblər.

Əşəriyyə məktəbinin imamı Əbul-Həsən əl-Əşəridir. Əsl adı Əli ibn İsmayıl olub, hicri 260, miladi 873-cü ildə Bəsrədə anadan olmuşdur. Nəsli Əshab-ı Kiramdan hz. Əbu Musa əl-Əşəriyə çatdığından, onunla əlaqəli olaraq “Əşəri” adlandırılmışdır. Hicri 324-cü il, miladi 936-cı ildə Bağdadda vəfat etmişdir. Əməldə Şafi məzhəbinə bağlı olduğundan inancları daha çox şafiilər arasında qəbul edilmiş və yayılmışdır. Malikilər də bu məzhəbi mənimsəyiblər. Matüridilər və Əşərilər çox az mövzuda fərqli fikirdədirlər.

Matüridiyə və Əşəriyyə məzhəbləri əhli sünnə inancını təmsil edir. Bunlardan başqa bir çox inanc və məzhəb də ortaya çıxmışdır. Bunlar arasında ilk sırada Xariciyyə, Mötəzil, Mürciə, Cəbriyyə və Müşəbbihi qrupları gəlir. Bunların da bir çox qolları vardır. Bu qruplar əhli sünnəni təmsil etmirlər.

Əhli-sünnə daxilində fərqli firqələrin hamısı haqq dairədə və doğru yoldadırlar. Aralarındakı fərq fitnə deyil, mərhəmət şəklindədir. Buna

görə bir məzhəbə bağlı olan bir mömin digərini də təsdiqləməlidir.

Fiqh və etiqad sahəsində ortaya çıxan həqiqi məzhəblər Quran və sünnədən ayrılmazlar. Məzhəb yeni din deyil, inanc, ibadət, əxlaq və nizam-intizam sahəsində xidmət edən dinimizin qoludur. Dinin mənşəyi necədirsə, o cür də ifadə edilməlidir. Hamısı ehtiyac duyulduğu üçün ortaya çıxmışdır. Hər şeyin mənbəyi Quran və sünnədir.

Mömin inancını düşündüyü kimi fiqhi və əxlaqı haqqında da düşünməlidir. Çünki hər biri digərinin bir parçası və tamamlayıcısıdır. Fiqh insanın həyatının hər sahəsində özünün lehindəki və əleyhindəkiləri bilməsi deməkdir. Din; İman, ibadət və gözəl əxlaqdan ibarətdir.

Quranda möminlərin Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsinə əməl etmələri

Əvvəlcə sünnənin Qurandan ayrı ola bilməyəcəyi bilinməlidir. Sünnə; Quranın son peyğəmbər, aləmlərə rəhmət, möhtəşəm əxlaq sahibi, möminləri çox sevən, onların sıxıntıda olması özünə ağır gələn, iman edənlərin ağır yüklərini, üzərindəki mövhumat zəncirlərini qaldıran, Allahın elçisi peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v) tərəfindən təfsir edilərək həyata keçirilməsidir.

Bu izahlar olmadan Quranı anlamaq və həyata keçirmək mümkün deyil. Məsələn, Quran möminlərə; digər möminlərlə yaxşı davranmağı, xoş söz söyləməyi və təvazökar davranmağı əmr etmişdir. Yaxşılığı əmr etməyi, pisliyi qadağan etməyi və İslam əxlaqını bütün insanlara çatdırmağı, təmizliyi fərz etmişdir. Bunların necə həyata keçiriləcəyi Quranda xüsusi şəkildə izah edilir. Mömin, bunların Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in həyatındakı tətbiqlərdən necə və nə dərəcədə həyata keçiriləcəyini öyrənir.

Uca Rəbbimiz Quranda belə buyurur:

Allahın Elçisi sizlərə – Allaha və Axirət gününə ümidini bağlayanlara və Allahı çox zikr edənlərə gözəl nümunədir.

(Əhzab surəsi, 21)

Allahın Rəsulu (s.ə.v) bütün insanlar üçün ən yaxşı nümunədir. Mömin Allah Rəsulu (s.ə.v)-in sünnəsinə baxar və ondan öyrənər. Əslində sünnəyə baxanda Allah Rəsulu (s.ə.v)-in ümmətinə hər mövzunu öyrətdiyi, ləyaqət və şərəfinə uyğun davrandığı dərhal görünür. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in həyatında ən xırda detallara belə laqeyd yanaşmamaq üçün ciddilik, məsuliyyət və həssaslıq görülür. Bu, Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in Quranla birlikdə ümmətinə “hikmət” öyrətməsinin nəticəsidir. Uca Rəbbimiz bir ayədə belə buyurur:

Allah möminlərə, öz aralarından onlara Allahın ayələrini oxuyan, onları günahlardan təmizləyən, onlara Kitabı və Hikməti (Sünnəni) öyrədən bir Elçi göndərməklə mərhəmət göstərmişdir. Halbuki əvvəllər onlar açıq-aydın azğınlıqda idilər.

(Ali İmran surəsi, 164)

Sünnəni tərk etmək təhlükəsi

“Sünnədən ayrılma təhlükəsi sünnədən imtina ilə başlayır. Kəndirin lifləri necə qopub parçalanırsa, sünnə tərk ediləndə din də yox olmağa başlayır.” (Sünen-i Darimi, Mukaddime, 16)

İslam tarixinin bir çox dövründə müxtəlif azğınlıqlar yaşanmışdır. Fərqli məzhəblər İslamın əslindən uzaqlaşaraq müxtəlif azğın inancları qəbul etmiş və azğın əməllərlə məşğul olmuşlar.

Rəsulullah (s.ə.v)-ə beyət edən, Allaha beyət etmiş deməkdir. Bu ilahi hökm barədə Rəbbimiz başqa bir ayədə belə buyurur:

Kim Peyğəmbərə itaət edərsə, Allaha itaət etmiş olar...

(Nisa surəsi, 80)

Bu ayədən “Rəsulullah (s.ə.v)-ə itaət etmək” anlayışının nə qədər vacib olduğunu başa düşürük. Bu konsepsiyanın əhəmiyyəti, yuxarıda qeyd etdiyimiz “nümunəvi” vəsfi ilə yanaşı, ikinci vəsfi, yəni “hökm qoruyucu” xüsusiyyətindən qaynaqlanır. Quran Rəsulullah (s.ə.v)-in əmrlərinə və hökmlərinə tabe olmağın eynilə Allahın kitabındakı ayələrə itaət kimi vacib olduğunu göstərir. Əslində Rəbbimiz başqa bir ayədə Rəsulullahın (s.ə.v)-in qadağan və əmr etmə hüquqları haqqında belə buyurur:

Əllərindəki Tövratda və İncildə (əlamətlərinin) yazıldığını gördükləri ümmi peyğəmbər olan rəsula tabe olanlara o peyğəmbər yaxşılığı əmr edər, pis işləri qadağan edər, təmiz nemətləri halal edər, murdar şeyləri isə haram edər. Onların ağır yükünü və üstlərindəki qandalları götürər. O kəslər ki, Peyğəmbərə iman gətirər, ona hörmət göstərər, yardım edər və onunla birlikdə endirilən nura (Qurana) tabe olarlar, onlar əsil nicat tapanlardır!

(Əraf surəsi, 157)

Rəbbimiz başqa ayədə belə buyurur:

... Peyğəmbər sizə nə verirsə, onu götürün, nəyi də qadağan edirsə, ondan çəkinin. Allahdan qorxun. Həqiqətən, Allah şiddətli cəza verəndir...

(Həşr surəsi, 7)

Bu ayələr Peyğəmbər (s.ə.v)-in ümmətinə Quranda qadağan olunmuş şeylərdən başqa bəzi şeyləri qadağan edə biləcəyini göstərir. Bu səbəbdən Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bir hədisdə buyurur:

“Mən sizə bir şeyi qadağan etdiyim zaman ondan çəkinin. Bir şey əmr edəndə isə, bacardığınız qədər onu yerinə yetirin.” (Buhari, İtisam, 2)

Digər ayələrdə hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in “mühakimə” xüsusiyyəti bildirilir. Möminlərin razılaşa bilmədikləri hər hansı bir məsələ iman gətirənlər tərəfindən Rəsulullah (s.ə.v)-ə gətirilir və ən yaxşı nəticə bu şəkildə əldə edilir:

Ey iman gətirənlər, Allaha itaət edin! Peyğəmbərə və özünüzdən olan ixtiyar sahiblərinə (idarəçilərə) də itaət edin! Əgər bir iş barəsində mübahisə etsəniz, Allaha və axirət gününə inanırsınızsa, onu Allaha və Peyğəmbərə ərz edin (onların əmrlərinə uyğun olaraq həll edin)! Bu həm daha xeyirli, həm də nəticə etibarilə daha gözəldir.

(Nisa surəsi, 59)

Allah Rəsulu (s.ə.v)-in hökmranlığı o qədər dəqiqdir ki, Allah möminlərə bu fərmanı ürəklərində heç bir sıxıntı duymadan könüllü olaraq itaət etmələrini əmr etmişdir:

Xeyr! Rəbbinə and olsun ki, onlar öz aralarındakı ixtilaflar barəsində səni hakim təyin edib, sonra da verdiyin hökmə görə içlərində bir sıxıntı hiss etməyib tam bir təslimiyyətlə təslim olmayınca, iman gətirmiş olmazlar!

(Nisa surəsi, 65)

Başqa ayədə Allah Rəsulu (s.ə.v)-in verdiyi hökmün dəqiqliyi belə bildirilir:

Allah və Onun Elçisi bir işə hökm verdiyi zaman heç bir mömin kişi və mömin qadın öz işlərində istədikləri qərarı verə bilməzlər. Allaha və Onun Elçisinə asi olan kəs, əlbəttə ki, açıq-aydın azğınlığa düşmüşdür.

(Əhzab surəsi, 36)

Rəsulullah (s.ə.v)-in bu “hökm verən” vəsfinə qarşı çıxmaq, onun hökmünə qarşı çıxmaq inkar etmək deməkdir:

Hər kəs doğru yol ona bəlli olduqdan sonra Peyğəmbərə qarşı çıxsın və möminlərin yolundan başqa bir yolla getsə, onu üz tutduğu yola yönəldər və Cəhənnəmdə yandırırıq. Ora nə pis dönüş yeridir!

(Nisa surəsi, 115)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in mühakiməsi və nümunəvi keyfiyyəti Quranda bu qədər qətiyyətlə izah edilərkən, Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsindən üz çevirməyi müdafiə etmək, şübhəsiz ki, Qurana zidd düşüncədir. Hər işində və hər əmrində ona itaət etmək də İslama itaət etməkdir. Onun sünnəsindən uzaq olmaq İslam həqiqətlərindən uzaq olmaq deməkdir.

Əshab-i Kiram da bunu etmiş və bütün işlərində Quranla birlikdə Quranın həyata keçmiş versiyası olan Peyğəmbər (s.ə.v)-ə itaət etmişlər. Bir səhabədən belə nəql edilir:

“Heç bir şey bilmədiyimiz zaman Allah bizə Məhəmməd (s.ə.v)-i peyğəmbər olaraq göndərdi. Biz Məhəmmədin nəyi necə etdiyini görüb o cür də edirik.” (Nesâî, “Taksîrussalât”, 3/117; Ibn Mâce, 1/339, Hâkim, “Müstedrek”, 1/208)

Bu səbəbdən “Qurana qayıdaq, sünnəyə ehtiyacımız yoxdur” düşüncəsinin uyğun fikir olmadığı və İslamı bilməməyimizdən qaynaqlandığı açıqdır. Bu cür danışanlar bir malikanəyə girmək istəyən, ancaq qapını açma biləcəkləri açardan istifadə etmək istəməyənlərə bənzəyirlər. Sünnənin ondan yapışanları qurtardığı şübhəsizdir.

Təfsirçilərdən biri olan (səhabələri görən və onlardan ilham alan) Dahhak İbni Müzahim belə deyir:

“Cənnət və sünnə eyni vəziyyətdədir. Axirətdə cənnətə girən, dünyada sünnəyə sarılan, qurtulmuşdur.” (Tefsir-i Kurtubi, XIII/365)

İمام Malik də sünnəni Nuhun gəmisinə bənzətmiş və “kim ona minərsə, xilas olar, kim minməzsə, boğular” (Suyuti, Miftahul Cenne, səh.53) demişdir.

Sünnə o qədər möhtəşəm qurtuluş yoludur ki, Rəbbimiz Quranda Allah Rəsulunun (s.ə.v) əmr və qadağalarının “insanlara həyat verəcək şeylər” olduğunu bildirmişdir:

Ey iman gətirənlər! Peyğəmbər sizi, həyat verəcək şeylərə çağırdığı zaman Allahın və Peyğəmbərinin çağırışına cavab verin. Bilin ki, Allah insanla onun qəlbi arasındadır (onun istəyinə çatmasına mane ola bilər) və siz Onun hüzuruna toplanılacaqsınız.

(Ənfal surəsi, 24)

Din, Quran və Rəsulullah (s.ə.v) ilə birlikdə bir bütövdür. Birinin əksilməsindən söhbət gedə bilməz. Rəsulullah (s.ə.v)-in nümunəvi davranışlarını, öyrətdiyi hikmətləri və verdiyi fərmanları bizə çatdıran mənbə sünnə, Əhli sünnə inancıdır.

Peyğəmbərlər möminlərə həyat verəcək yola çağırırlar

Ey iman gətirənlər! Peyğəmbər sizi, həyat verəcək şeylərə çağırdığı zaman Allahın və Peyğəmbərinin çağırışına cavab verin. Bilin ki, Allah insanla onun qəlbi arasındadır (onun istəyinə çatmasına mane ola bilər) və siz Onun hüzuruna toplanılacaqsınız.

(Ənfal surəsi, 24)

İnsanlığ tarixinə nəzər saldıqda həyatın peyğəmbərdən başladığı görünür. Çünki dini əxlaqi dəyərləri peyğəmbər olmadan anlamaq və tətbiq etmək mümkün deyil. Buna görə hər ümmətə rəhbər olaraq bir elçi göndərilmişdir.

Allah digər peyğəmbərlər kimi Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v)-i də mükəmməl din, doğru yol üzərində göndərmişdir. Onu Qiyamət gününə qədər bütün bəşəriyyət üçün peyğəmbər etmişdir. Ona itaət, hörmət və sevgi, Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in həyat tərzini tətbiq etmə və sünnələrinə riayət etmə inananların boynuna düşən məsuliyyətdir.

Əslində Quranda peyğəmbərə itaət, Allaha itaət ilə birlikdə qəbul edilir. Möminlərə ixtilafa düşdükləri məsələlərdə yol göstərici olaraq Quran və Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnələrini özlərinə rəhbər kimi götürmələri əmr edilmişdir. Quran-ı Kərimdə bu mövzu ilə əlaqədar belə bildirilmişdir:

“Xeyr! Sənin Rəbbinə and olsun ki, onlar öz aralarında baş verən çəkişmələrdə səni hakim hesab etməyincə, sonra da verdiyin hökmlərə görə özlərində bir sıxıntı duymadan tam təslim olmayınca iman gətirmiş olmazlar.”

(Nisa surəsi, 65)

Bu ayədən açıq anlaşıldığı kimi, hz. Məhəmməd (s.ə.v)-in tətbiqləri Quran kimi qəti və doğru mühakimələrin mənbəyidir. Çünki sünnə Quranın təfsiri, izahı və tətbiqinin digər adıdır. Bu səbəbdən Quranın həyata keçirilmiş versiyası olan Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsi mövzusunda mömin kişi və mömin qadınlar hər hansı şərh və itaətsizlik etmək hüquqlarına sahib deyillər.

“Allah və Onun Elçisi bir işə hökm verdiyi zaman heç bir mömin kişi və mömin qadın öz işlərində istədikləri qərarı verə bilməzlər. Allaha və Onun Elçisinə asi olan kəs, əlbəttə ki, açıq-aydın azgınlığa düşmüşdür.”

(Əhzab surəsi, 36)

Bu məsələ ilə bağlı başqa ayədə Rəbbimiz belə buyurur:

“Aralarında hökm vermək üçün Allahın və Onun Elçisinin yanına çağırıldıqda möminlərin sözü ancaq: “Eşidirik və itaət edirik!” – demələridir. Nicat tapanlar da məhz onlardır.”

(Nur surəsi, 51)

Allah Rəsulu (s.ə.v)-ə itaətdən bəhs edən bütün Quran ayələrində itaətkarlığın möminlər üzərində borc olduğu bildirilir. Bu səbəbdən Peyğəmbərimiz (s.ə.v) əməllərində günahsızdır və bu əməllər Allahın himayəsindədir. Başqa sözlə, sünnəyə daxil olan hər şey əslində vəhyə əsaslanır. Ayələr belə buyurulur:

“O, öz istəyi ilə danışmır. Bu, ona təlqin edilən bir vəhydir.

(Nəcm surəsi, 3-4)

Bu vəziyyətdə, bir məsələdə fikir ayrılığı yaranarsa, möminlərin İslamın iki əsas mənbəyi olan Quran və Sünnəyə müraciət etmələri möminlər üçün başqa məcburiyyətdir. Bunu ifadə edən ayə belədir:

“...Əgər bir şey haqqında mübahisə etsəniz, Allaha və Axirət gününə inanırsınızsa, Allaha və Onun Elçisinə müraciət edin. Bu, sizin üçün daha xeyirli və nəticə etibarilə daha yaxşıdır.”

(Nisa surəsi, 59)

Bundan əlavə, hz. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) vəhy yoluyla Allahdan aldığı Quran ayələrini insanlara çatdırmaqla yanaşı, izah etmək vəzifəsini də yerinə yetirdi. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsinə baxsaq, bunu Quranın təfsiri kimi qəbul edə bilərik. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəni bu mənada qiymətləndirilərsə, yanlış anlaşılmadan, təhrif və istismardan qorunar və başa düşülməsi daha asan olar.

Başqa ayədə “De: “Əgər siz Allahı sevirsinizsə, mənim ardımca gəlin ki, Allah da sizi sevsin və günahlarınızı bağışlasın. Allah Bağışlayandır, Rəhmlidir.” (Ali-İmran surəsi, 31) Bu səbəbdən Allahı sevməyin göstəricisi Allah Rəsulu (s.ə.v)-ə itaət etməkdir. Rəsulullah (s.ə.v)-ə itaət etməklə insan, həqiqətən, Allaha itaət etdiyini ortaya qoyur. Heç bir mömin Allaha itaəti yetərli hesab edib Rəsulullah (s.ə.v)-ə itaəti tərk edə bilməz. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) sünnəyə tabe olanlara müjdə verərək belə buyurur:

“Kim sünnəni dirildərsə, məni də diriltmiş olacaq. Kim məni dirildərsə, cənnətdə mənimlədir.” (Sünen-i Tirmizi, Kitabul-İlm, B. 16, Hds. 2818. Taberani, Mucemüs-Sagır Tercüme ve şerhi, tərcümə: İsmail Mutlu, İst. K1997, cild 2, səh. 279, hədis 587)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) sünnəyə tabe olanları bu şəkildə müjdələyərkən, Rəbbimiz Quranda peyğəmbərə üsyanın nə qədər böyük nəticələr verəcəyini belə söyləmişdir:

“Kim Allaha və Onun Elçisinə asi olub Onun hüdudlarını aşarsa, Allah onu içində əbədi qalacağı Cəhənnəm oduna vasil edər. Onun üçün alçaldıcı bir əzab vardır.”

(Nisa surəsi, 14)

Bu həqiqətlərə baxmayaraq, sünnənin əhəmiyyətini anlamayanlar və tənqid edənlər, birbaşa Rəsulullah (s.ə.v)-ə qarşı çıxmış olarlar. Halbuki Quranda, Allah “Siz böyük əxlaq üzərindəsiniz” dediyi hz. Ayşənin isə “Əxlaqı Qurandan ibarətdir” dediyi Rəsulullah (s.ə.v)-in sözləri və hərəkətləri insanlar üçün nümunə olmalıdır. Bəşəriyyət onu nümunə götürməyincə, gözəl əxlaqdan uzaqlaşacaq, dünya və axirət səadətinə qovuşa bilməyəcəkdir.

Sünnəni tərk edənlər böyük mükafat itkisinə məruz qalacaq və hesab günü Rəsulullah (s.ə.v)-in şəfaətindən məhrum olacaqlar. Bundan əlavə, ümmətinə qarşı çox mərhəmətli və onlara gələcək zərərlərə qarşı çox həssas olan Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsindən dönmək belə nemətə qarşı nankorluq olardı:

“Həqiqətən, sizə öz içinizdən elə bir peyğəmbər gəlmişdir ki, sizin çətinliyə düşməyiniz ona ağır gəlir. O, sizə qarşı qayğıkeşdir, möminlərə qarşı çox şəfqətli və mərhəmətlidir.”

(Tövbə surəsi, 128)

Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v)-in tətbiqlərinə yanlış gözlə baxanlar Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in İslam dinindəki yerini anlaya bilməyiblər. Peyğəmbərin üzərinə qoyulan vəzifə, hər hansı bir detallı qaçırmayan məsuliyyət hissi tələb edir. Bu səbəbdən Peyğəmbərimiz (s.ə.v) ticarətdən sağlamlığa, yardımlaşmadan təhsilə qədər saysız-hesabsız mövzularda bizə məlumat vermişdir.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsindəki əsas prinsip tətbiqinin çətin olmamasıdır. “Asanlaşdırın, çətinləşdirməyin. Müjdə verin, nifrət etdirməyin” hədisi (Buhari sahih, İlim b, 11, cihad 164) bunun ən bariz əlamətidir. Sevgili Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v)-in həyat yoldaşı hz. Ayşə, Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in hər zaman səhabələrinə asanlıqla aşacaqları əməlləri etmələrini əmr etdiyini bildirmişdir. Bu səbəbdən də, onun sünnəni nümunə götürmək baxımından cəmiyyətin hər təbəqəsi üçün əlverişlidir. Onun həyatı hər mömin üçün tətbiq nümunəsidir.

Digər məsələ də Rəsulullah (s.ə.v)-in sünnəsinin tərk edilməsi ilə ortaya çıxan bəzi zərərli nəticələrdir. Cahillik və tənbellik kimi səbəblərə görə bəzi müsəlmanlar sünnədən mühakimə etmək əvəzinə öz ağılları və ya özlərinə görə məlumat vermiş, lakin əslində İslamdan xəbərsiz olan

insanların ifadələrindən hökm çıxararaq İslam dünyasına bidət fitnəsini gətirmişlər.

İslam dünyasındakı siyasi və iqtisadi problemlər Allahın kitabı və Peyğəmbər (s.ə.v)-in sünnəsindən uzaqlaşması səbəbindən meydana gəlmişdir. Möminlər eyni peyğəmbərin ümməti olmağı dərk edib ona layiq ümmət olmağa çalışmasalar, İslam coğrafiyasındakı bu qeyri-sabitliyin sona çatmasını gözləmək olmaz. Bu səbəbdən müsəlmanlar üçün yeganə çıxış yolu Allahın Kitabına və Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsindən möhkəm yapışmaqdır.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in həyatı və həyat tərzi araşdırıldığında, həyata münasibətinin tək ölçülü olmadığı görülür. Rəsulullah (s.ə.v)-in həyatı haqqında etibarlı hədis rəvayətlərində çox gözəl nümunələr vardır. Peyğəmbər, dövlət başçısı, ordu komandiri, əsgər, tacirdir. Namaz qılan, oruc tutan, gecə namazına qalxan, davamlı dua edən, düşünən və zikr edən çox üstün insandır. Evlənən, alış-veriş edən, xəstələri müalicə edən, uşaqlarla zarafat edən, dostları ilə gülüşən və yolda arvadı ilə yarışan təvazökar rəhbərdir.

Allaha layiq şəkildə ibadət etmə vəzifəsini yerinə yetirmək yalnız Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in tətbiqlərini tam şəkildə anlamaq və tətbiq etməklə mümkündür. Bunun üçün müraciət edəcəyimiz ilk qaynaq hədis kitablarıdır. Hədis kitabları Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v)-in sözlərini, hərəkətlərini və şəxsi xüsusiyyətlərini, xüsusən də peyğəmbərlik dövründə böyük və kiçik olmasından asılı olmayaraq birləşdirilməsindən ibarətdir. Bu kitablarda istifadə olunan hədislərin bütün Sünni İslam alimləri tərəfindən qəbul edilmiş mənbələrdən alınmasına böyük diqqət göstərilmişdir.

Əhli sünnə etiqadı və prinsipləri

Əsr-i Səadət və dörd xəlifə dövründə hər hansı məzhəbin qurulmasına ehtiyac yox idi. Çünki onlar dini birbaşa Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v)-dən və səhabələrindən öyrənmişdilər.

Daha sonra azğın hərəkətlər və bidət təriqətləri ortaya çıxdıqda, Peyğəmbər (s.ə.v) və səhabələrinin yolu ilə gedən rəbbani alimlər inanc və əməldə bəzi ölçülər təyin etdilər. Doğru ilə yanlış ayıraraq İslamı insanlara təmizlənmiş şəkildə təqdim etdilər. Beləliklə, əhli sünnə məzhəbləri meydana çıxmışdır.

Əhli sünnə yolunu azğın məzhəblərdən ayıran bəzi vacib prinsiplər vardır. Əhli Sünnəyə qarşı bəzi azğın hərəkətlər, bu prinsiplərə qarşı çıxaraq bəzi cahil insanları öz tərəflərinə çəkməyi bacarmışdılar. Bu səbəbdən Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in yolunu tutan bütün müsəlmanlar bu cür fəsadlara qarşı çox diqqətli olmalıdırlar. Bu mövzuda ediləcək ilk işlərdən biri əhli sünnə əqidəsinin əsaslarını öyrənmək və unutmamaqdır.

Əhli-sünnə və camaatın üzərində razılaşdığı xüsuslar

1) Allaha iman

Quranda və sünnədə qeyd olunduğu kimi, Allahın isimlərinə iman gətirmək İslamın təməl qaydasıdır. Allahı insanlara aid sifətlərlə əlaqələndirə bilmərik. Allah yaratdıqları ilə müqayisə edilə bilməz. Allah Quranda xüsusiyyətlərini bir-bir xatırladır. Bununla əlaqədar diqqət göstərilməli və bəzi azğın fikirlərə müraciət edilməməlidir.

İnsan mömin olduğu müddətcə öz inancına şübhə etməməli və qəlbən inandığı halda əskikləri səbəbi ilə özünü imansız qəbul etməməlidir. Bu, inancımıza görə çox zərərli düşüncədir. Əslində Uca Rəbbimiz Quranda belə buyurmuşdur:

“İnsanları Allaha tərəf çağıran, yaxşı iş görən və: “Həqiqətən, mən müsəlmanlardanam!” – deyən kəsdən daha gözəl söz deyən kim ola bilər?”

(Fussilət surəsi, 33)

2) Əhli sünnədə Quran inancı

Quran Allahın kəlamıdır. O, Allah Qatından gəlmişdir və yenidən Ona tərəf dönəcəkdir və Quran Allahın endirdiyi son və Qiyamətə qədər etibarlı olacaq yeganə doğru kitabdır.

“Həqiqətən, sən Qurani Müdrik və Bilən Allahdan alırsan.”

(Nəml surəsi, 6)

3) Allahın dünya gözü ilə görülməyəcəyi inancı

Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v)-in Allahı dünya gözü ilə gördüyünü ifadə edən heç bir söz yoxdur. Kim ölməzdən əvvəl Allahı gördüyünü iddia edərsə, əhli sünnə inancına görə yalan söyləmiş olar.

Rəsulullah (s.ə.v) bir hədisdə “Bilin ki, heç biriniz ölmədikcə Rəbbinizi görə bilməzsiniz” (Müslim) deyə buyurmuşdur.

4) Möminlər Rəbbimizi Cənnətdə görəcəklər

Səhih hədis kitablarında insanların Qiyamət günü Allahı axirət gözləri ilə görəcəkləri qeyd edilmişdir. Bununla birlikdə, Cəhmiyyə, Mötəzilə və Rafizilər bunun əksini müdafiə edirlər.

Allah bir yerdə, ərşin üstündə və ya başqa bir yerdə deyil. Yəni Allah məkandan münəzzəhdir.

5) Axirətdə olacaq hadisələr

Əhli sünnə vəl camaat Rəsulullah (s.ə.v)-in axirət barədə dediklərinə inanır. Buna görə qəbir əzabı vardır. Əhli sünnəyə görə qəbir möminlər üçün cənnət bağçası və kafirlər üçün cəhənnəm çuxurudur. Qəbirdə Münkəreyn mələklərinin sorğulaması da doğrudur. Qiyamət vaxtı dünyadakı insanların bir-birlərinə olan hüquqlarına baxılır və haqları sahiblərinə qaytarılır.

Ömər Nasuhi Bilmən axirətdə yaşanacaq hadisələr ilə əlaqədar bunları söyləyir:

“...Bir insan öldükdə, qəbrində “Münkər və Nəkir” adlı iki mələk tərəfindən sorğu-sual ediləcəkdir. Ölülərdən soruşacaqlar: Rəbbiniz kimdir? Sənin peyğəmbərin kimdir? Sizin dininiz nədir? Qiblə haradadır? Buna qəbir sorğusu deyilir.

Əməllərin yazıldığı dəftər dünyadakı hər bir insanın dünyada etdiyi yaxşı və pis şeylərin yazıldığı bir dəftərdir. Mələklər tərəfindən yazılmış bu dəftər axirətdə sahibinə veriləcək və ona: “Buyur, kitabını oxu!” deyiləcək və beləliklə, heç bir şey gizli qalmayacaq.

Mizan dünyada hər kəsin gördüyü pis və yaxşı əməlləri ölçən ədalət ölçüsüdür ki, bununla əməllərin yaxşı və pis nisbəti anlaşılır.

Sirat cəhənnəm üzərində inşa edilmiş, keçmək çox çətin olan bir körpüdür. Allahın yaxşı bəndələri bundan asanlıqla keçə bilirlər. Hətta bəziləri ildırım kimi qəfildən keçib cənnətə girirlər. Kafirlər və möminlərdən bağışlanmayanlar keçə bilməyib Cəhənnəmə düşəcəklər. Kafirlər orada əbədi qalacaqlar və möminlər cəzalarını çəkəndən sonra Cənnətə girəcəklər.” (Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Sadeleştiren A. Fikri Yavuz, səh.32-33)

6) Rəsulullah (s.ə.v)-in şəfaəti

Şəfaət günah işləyən möminlərin bağışlanması, olmayanların daha yüksək dərəcələrə sahib olmaları üçün peyğəmbərlərin və Allah dərgahındakı daha yüksək dərəcələrə sahib olanların Rəbbimizdən dilək diləmələridir. Bütün müsəlmanlar Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in şəfaətinə layiq olmaq üçün çalışmalıdırlar. Ömər Nasuhi Bilmən mübarək Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in şəfaəti ilə əlaqədar olaraq bunları söyləmişdir:

“Şəfaət, axirət günündə bəzi möminlərin bağışlanmaları və bəzi itaətkar möminlərin yüksək dərəcələrə çatması üçün Peyğəmbərimizin və bəzi digər böyük şəxslərin Allahdan xahişi və duasıdır. Axirətdə bütün insanlara aid hesaba çəkilmənin dərhal edilməsi üçün ən böyük şəfaəti edəcək şəxs Peyğəmbərimizdir. Onun bu şəfaətinə şəfaət-i uzma (ən böyük şəfaət) deyilir. Peyğəmbərə məxsus Cənnətdəki ən yüksək səlahiyyət Makam-ı Mahmud (Tərif edilən məqam) adlanır.” (Ömer Nasuhi Bilmen, Böyük İslam İlmihali, Sadeleştiren A. Fikri Yavuz, səh.33)

7) Taleyə iman

Əhl-i sünnə vəl camaat talenin xeyir və şərinə iman edir. Taleyə imanın iki mərtəbəsi vardır:

Birinci dərəcə, Allah yaratdığı hər şeyin nə etdiyini və nə edəcəyini bilir. Onların itaətlərini və Ona qarşı üsyanlarını əvvəlcədən bilir.

Allah-Təala bütün yaratdıqlarının taleyini Lövh-i Məhfuzda yazmışdır. Bir insan zər aləmində ikən, yəni ruhu üfürülməzdən əvvəl, bir mələk tərəfindən taleyi gətirilir. Allahın istəyi insanın iradəsindən üstündür. Allah Təala istəmədikcə bir insan mömin və ya kafir olmaz. Müsəlmanlar bu mövzuda çox həssas olmalıdırlar.

8) Günahlara görə Əhli-Qiblə təkfir edilə bilməz

Ancaq inancın mahiyyəti müstəsnaadır. Əhli sünnəyə inanan bir insan, eyni qibləyə üz tutan başqa bir mömini günah işlədiyinə görə kafir saymaz, inkarçı olduğunu iddia etməz. İslam tarixindəki ilk azğın cərəyan olan Xaricilər ilk fitnəni bu mövzuda törətmişdilər.

Küfrə düşmüş bir insan nə qədər yaxşı əməl edərsə etsin, özünə heç bir xeyri olmayacağı kimi, bir müsəlman da nə qədər günah işləyərsə işləsin,

harama halal və halala haram demədikcə kafir sayılmaz.

9) Allahın vəli qullarının kəramətləri haqdır

Allahın dostlarının möcüzələrinə, onların əlləri ilə Allahın yaratdığı ecazkar vəziyyətlərə və fərqli elmlərdə etdiyi kəşflərə inanmaq əhli sünnə əqidəsinin əsaslarından biridir.

10) Rəsulullah (s.ə.v)-in Merac hadisəsi

Merac hadisəsində Peyğəmbərimiz (s.ə.v) həm ruhu, həm də bədəni ilə göylərdən yuxarıdakı aləmə getmişdir. Quranda Peyğəmbər (s.ə.v)-in Beyt-ül-Məqdisə getməsi sabitdir, səhih hədislərdə səmaya qalxdığı təsdiqlənmişdir.

“Dəlillərimizdən bəzisini ona (Peyğəmbərə) göstərmək üçün Öz qulunu gecə vaxtı Məscidulharamdan ətrafına xeyir-bərəkət verdiyimiz Məscidul-Əqsaya aparan Allah pak və müqəddəsdir. Həqiqətən, O, Eşidəndir, Görəndir.”

(İsra surəsi, 1)

Müqəddəs Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in Meraca çıxmasına iman etməyən kafir və münafıqlar fitnə törətmək üçün Məkkədə Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in bu möcüzəsini lağa qoymağa çalışmışdılar. Bu fitnəni bütün şəhərə yaymağa çalışırdılar. Müşriklər gördükləri hər kəsə bunu izah edib lağa qoymağa çalışırdılar. Müşriklərdən biri hz. Əbubəkrin yanına gələrək “Məhəmməd (s.ə.v) bir gecədə Məkkədən Qüdsə getdiyini iddia edir, nə deyirsiniz?” deyərək soruşur. Hz. Əbubəkr də bütün möminlərə nümunə olacaq bir təslimiyyət və inamla “Əgər o, söyləyirsə, doğrudur” deyərək yayılan fitnənin qarşısını aldı.

11) Hesab günü

Qiyamət günü, Allahın kainat üçün təyin etdiyi ömrün sona çatdığı gündür. Qiyamət günü hamı hesaba çəkiləcəkdir. Yenidən ikinci bədənə dünyaya qayıtmaqdan söhbət gedə bilməz. Hz. Adəmdən qiyamətə qədər dünyaya gələn bütün ruhlar dünya qurulmazdan əvvəl yaradılmışdır. Ruh fərqli bədənlərlə yenidən dünyaya gəlməyəcəkdir.

12) Cənnətlə müjdələnenləri təsdiq etmək

Cənnət müjdəsi verilən səhabələr haqqında hər hansı bir pis söz bu mübarək insanlara hörmətsizlikdir və böyük günahdır. Bu səhabələr:

- Hz. Əbubəkir (r.ə.)
- Hz. Ömər (r.ə.)
- Hz. Osman (r.ə.)
- Hz. Əli (r.ə.)
- Talha ibn Übeydullah (r.ə.)
- Zübeyr ibn Avvam (r.ə.)
- Sad ibn Əbi Vakkas (r.ə.)
- Said ibn Zeyd (r.ə.)
- Əbdürrəhman ibn Avf (r.ə.)
- Əbu Übeydə ibn Cerrah (r.ə.)

İslamın ilk dövrünün tarixi bu üstün insanların qəhrəmanlığı ilə doludur. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) hədislərində bu dəyərli müsəlmanları tərifləmişdir.

Azğın təriqətlərin ortaq xüsusiyyətlərindən biri, cənnətdə müjdələnən bəzi səhabələrə hücum etmələridir. Əhli Sünnə əqidəsində belə düşüncəyə qətiyyəyən yer yoxdur.

13) Quran və sünnə haqqında şərh edilməməsi

Quran və sünnədə açıqca bildirilən hökmlər üzərində ağıl və müqayisə irəli sürülməklə fərqli bir şərh edilə bilməz. Çünki səhabələrimiz və məzhəb imamlarımız belə etmiş və belə buyurmuşdular. Möminlər Quran və sünnəyə uyğun gələn hər şeyi qəbul edir və əksini isə rədd edirlər. Əhli sünnə vəl camaatı digərlərindən fərqləndirən ən vacib xüsusiyyət, biliklərini Quran və Sünnədən, yəni orijinal mənbələrindən əldə etmələridir.

Möminlər mənalərini dərk edə bilmədikləri mövzuları Quran və sünnə işığında şərh edir və zənn, nəfslərinə tabe olmaqlar. Heç kimin Quran və sünnə əleyhinə danışmağa haqqı yoxdur.

Əhli sünnə məzhəbləri

Etiqad (inanc və iman) baxımından məzhəblər

Etiqad baxımından iki məzhəb mövcuddur.

1. Matüridi məzhəbi; İmam Matüridi tərəfindən qurulmuşdur.
2. Əşəriyyə məzhəbi; İmam Əşəri tərəfindən qurulmuşdur.

Bu iki məzhəb təməldə birdir. Bununla birlikdə, aralarında təfərrüatlarla əlaqəli 40-a yaxın məsələdə fikir ayrılığı vardır. Razılaşmadıqları məsələlər yalnız təfərrüatlarıdır.

Matüridi məzhəbi

Matüridi təriqətinin banisi imam Matürididir. Əsl adı Əbu Mansur Məhəmməd ibn Mahmud əl-Matüridir. Hicri 238-ci ildə Səmərqənddə anadan olmuşdur.

Türk mənşəli imam Matüridi təhsilini İmam-ı Əzəmin tələbələrindən almışdır. Əsərlərində ağıl ilə nəql arasında gözəl əlaqə qurmuşdur. Əhli sünnə inancına bağlı olan tələbələr yetişdirərək azğın məzhəblərə qarşı silinməz sədd yaratmışdır. Əhli Sünnə inancının gələcək nəsillərə ötürülməsində böyük töhfəsi vardır.

İmam Matüridi fiqhdə Hənəfi məzhəbinə bağlı olan müsəlmanların imamıdır. Matüridi məzhəbi, başda türklər olmaqla bir çox müsəlman tərəfindən qəbul edilmişdir.

Matüridinin bu günə qədər gələn bəzi əsərləri bunlardır: “Kitabüt Tövhid”, “Tevilatül Kuran”.

Əhli sünnə əqidəsinin əsasını təşkil edən bəzi inanc prinsipləri aşağıdakılardır:

- Allah var və təkdir. Zatı və əməlləri ilə bir olan Allaha inanmaqla mükəlləfik. Allahın Zatı və sifətləri vardır. Bunlar Allahın Zatı ilə birlikdə mövcuddur. Allahın kəlam sifəti Öz Zatı ilə qaimdir.
- İnam dil ilə və ürəklə təsdiqləməkdən ibarətdir. Dili ilə etiraf edən, ancaq qəlbən təsdiq etməyən mömin deyildir. İman qəlbədir. Qəlbə yerləşən imana heç kimin gücü çatmaz.
- İman edən bir şəxsin müsəlman olmadığını söyləməsi doğru olmadığı kimi İslamın şərtlərini yerinə yetirən bir şəxsin də mömin olmadığını söyləmək doğru və caiz deyildir. Əməl imana daxil deyil.
- Axirətdə Allahı görmək mümkündür.
- İnsan bir şeyi etmək qərarı verəndə Allah onda bu işi etmə qüdrəti yaradır. Bu, fəli işlə bərabər yaradılır. İnsan bir iş gördükdə mükafat və ya cəza alması niyyətə bağlıdır.
- Zina etmək, adam öldürmək, içki içmək kimi böyük günahlar etmək insanı imandan çıxarmaz. Böyük günah edən şəxs tövbə edərsə, bağışlanır.
- Günahkarlar üçün Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in şəfaət etməsi haqdır. Bu, Allahın Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-ə olan lütfüdür. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) böyük günah sahibi möminlərə şəfaət edəcəkdir.

Əşəriyyə məzhəbi

Əşərilik məzhəbinin qurucusu Əbul Həsən Əl-Əşəri hicri 260-cı ildə Bəsrədə doğulmuşdur. Qırx yaşına qədər Mötəzilə alimlərindən biri olan Əbu Əli əl Cübbaidən dərs almışdır.

İmam Əşəri bir çox əsər yazmışdır. Əsərlərində bidət əhli olan Mötəziləni, filosofları, təbiətçiləri, dehriləri (Allaha və axirətə inanmayan imansız şəxsləri), Yəhudi və xristianları hədəf almışdır. İlk ağla gələn Risaletül-İman, Makalatül əsərləridir. İyirmidən çox əsəri günümüzə qədər gəlib çatmışdır. Rəvayətə görə iyirmi il şam namazının dəstəmazı ilə səhər namazı qılmışdır. 324-cü ildə Bağdatda vəfat etmişdir.

Əməldə şafi və maliki məzhəbinə mənsub olanlardan bir qismi inancında Əşəriyyə məzhəbinə bağlıdır. Əşəriyyə məzhəbi xüsusilə İraq, Suriya və Misirdə geniş yayılmışdır.

Əhli sünnə etiqadının yaramasında imam Əşərinin düşüncələrinin böyük əhəmiyyəti vardır. Matüridi ilə iradə mövzusu xaricində əhəmiyyətli bir mövzuda fikir ayrılığı olmamışdır.

İmamın bəzi fikirləri belədir:

- Qəbir imtahanı, qiyamət, sirat və tərəzi haqdır. Quran sözün əsl mənasında bir möcüzədir. Bənzəri insanlar tərəfindən yazıla bilinməz.
- Peyğəmbər bir möcüzə göstərməlidir. Vəlilərin də möcüzə göstərməsi də caizdir. Peyğəmbərlərin möcüzələri, peyğəmbərliklərini öz xalqına sübut etmək üçündür. Vəli isə möcüzəsi ilə üstün olmamalı, möcüzəsini gizlətməlidir.
- Allah tərəfindən mələk vasitəsi ilə ona bildirilən və kainatdakı adətləri pozaraq möcüzə göstərən insana “peyğəmbər” deyilir.
- Allahın izni ilə Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in möminlərə şəfaəti haqdır. Möminlərin axirətdə Allahı görməsi caizdir. Allah təkdir və bənzəri yoxdur. Xeyir və şər Allahdandır. İnsanların hərəkətləri Allah tərəfindən yaradılır və qullar tərəfindən həyata keçirilir. İnsanların bir şey etməsi üçün lazım olan gücü ona hərəkətlə birlikdə Allah verir.

Əməl baxımından məzhəblər

Əhli sünnə əqidəsində əməllərlə bağlı dörd məzhəb mövcuddur:

1. Hənəfi məzhəbi; İmam-i Əzəm Əbu Hənifə tərəfindən qurulmuşdur.
2. Şafi məzhəbi; İmam Şafi tərəfindən qurulmuşdur.
3. Hənbəli məzhəbi; İmam Hənbəl tərəfindən qurulmuşdur.
4. Maliki məzhəbi; İmam Malik tərəfindən qurulmuşdur.

Bu hissədə məzhəb imamlarımıza və onların baxışlarına toxunacağıq.

Hənəfi məzhəbi və İmam-ı Əzəm Əbu Hənifə

İmam Əzəm hicri 80-ci ildə Kufədə anadan olmuşdur. Əsl adı Numan ibn Sabitdir. Yaşadığı bölgəyə görə bəzi rəvayətlərdə türk mənşəli olduğu deyilir. Ticarətlə məşğul olan zəngin olan atası hz. Əli (r.ə)-ın xilafəti dövründə xeyir-dua almışdır.

İmam Əzəm gənc yaşlarında Quranı əzbərləmişdir. Özünü ərəb dili və ədəbiyyatı, fiqh, hədis və ilahiyyatda inkişaf etdirmişdi. Olduğu yerdə azğın dini görüşlərə sahib olan insanlarla müzakirələr apararaq onları inandırmağı bacarmışdır. Beləliklə, Əbu Hənifə ismi yayılmağa başladı.

Elmi, zəkası, zühd və təqvası çox yüksək idi. İctihadının yüksəkliyi, məzhəbinin asanlıığı və kamilliyi bütün müsəlmanlar tərəfindən qəbul edilmişdir.

O dövrdə fiqhə böyük ehtiyac var idi. İmam Əzəm ticarətdən ayrılıb bu məsələlərə üz tutdu. Bu arada özünü daha da inkişaf etdirərək Quran və Sünnədən mühakimə yürütməyə, hədis rəvayətlərini araşdırmağa və səhabələrin mübahisə etdikləri məsələləri öyrənməyə başlamışdı.

30 illik mədrəsə həyatı boyunca 4.000-dən çox tələbə yetişdirmişdir. İmam Əbu Yusif, imam Məhəmməd, Həsən ibn Ziyad kimi, öz başına müctəhid olan tələbələr yetişdirmişdir.

İmam Əzəm şagirdlərinə, aşağıdakı prinsipləri tətbiq etdikləri təqdirdə elmlərinin möhkəm təməllərə söykənə biləcəyini söyləmişdir :

1. Elmi məclisə davam etmək və bu məclisin ümumi atmosferi ilə nəfəs almaq.

2. Alimlərlə birlikdə olmaq və yaşadıkları dövrdə hər cür fikri hərəkətlərlə təmasda olmaq.

3. Ona vacib və gizli məsələləri izah edən ustadın yanından ayrılmamaq.

İmam Əzəm bir çox İslam alimləri ilə görüşdükdən sonra dövrünün ən böyük alimlərindən biri olan Hammad ibn Əbu Süleymana tabe olur. Çox şey öyrəndiyi hocası dünyasını dəyişəndə bütün gözlər ona yönəlir.

İraq valisi Yezid ibn Hübeyrə, imam Əzəmə hakim olmağı təklif edir. İmam Əzəm bu təklifi rədd etdikdə, günlərlə davam edən işgəncələrdən sonra həbs edilir. Ancaq xalqın reaksiyasının qorxusundan qısa müddət sonra sərbəst buraxılır.

Uzun müddət Hicazda yaşayan imam Əzəm rəhbərlik Abbasilərə keçdikdə Kufəyə qayıdır. Lakin Abbasi hakimiyyəti dövründə də çox şey dəyişməmişdi. Abbasilər xəlifəsi Əl-Mənsur ona Bağdad qazisi olmağı təklif edəndə cavabı belə olmuşdu: “Bu vəzifəni qəbul etmərsə, Fərat çayında boğulmaqla təhdid olunarsa, boğulmağı üstün tutaram. Ətrafınızdakı ikrama ehtiyacı olanlar çoxdur.” Bu cavabdan sonra Abbasi xəlifəsi Əl Mənsur onu fikirlərindən döndərmək üçün ona günlərlə işgəncə verir. İşgəncə zamanı səhhəti pisləşən imam Əzəm hicri 150-ci ildə Bağdadda vəfat etmişdir. Türbəsi hər il yüz minlərlə müsəlman tərəfindən ziyarət edilir.

İmam Əzəmin vəfatından sonra şagirdləri nəql etdiyi ictihadları və hədisləri sistemləşdirərək yeni əsərlər hazırlayırlar. İmamlarının fikirləri işığında yeni fərmanlar verərək İslam coğrafiyasına yayıldılar. Beləliklə, İmam Əzəmin görüşləri bir məzhəbə çevrildi. Günümüzdə Türkiyə, Balkanlar, Qafqaz, Sibir, Çin, Pakistan, Albaniya, Misir, Fələstin, Suriya və İraqda yaşayan müsəlmanlar Hənəfi məzhəbinə uyğun hərəkət edirlər.

İmam Əzəmin günümüzə qədər gəlib çatan əsərləri bunlardır: El-Fıkhul-Ekber, Kitâbü'l-Âlim vel-Müteallim, Kitâbü'r-Risâle, 5 el-Haşiyye kitabı, el-Kasidetün-Numâniyye, Marifetül-Mezâhib.

İmam Əzəm Əbu Hənifənin əsərlərindən bəzi nümunələr vermək lazımdırsa;

“Bacardığınız qədər insanlara sevgi göstərin. Aşağı təbəqənin insanları olsalar da, hamıya salam verin. Başqaları ilə bir məclisdə toplaşanda, aranızda bəzi mövzular barəsində mübahisə edilərsə və bildiklərinizə qarşı bir şey söylənərsə, onlara qarşı çıxmayın. Əgər sizdən soruşsalar, onlara bildiyiniz kimi məlumat verin, bu və ya digər ifadələrin, dəlillərin olduğunu söyləyərək bildiklərinizi onlara söyləyin, beləliklə, sənə qulaq asarlar və sənə elmindən dərəcəni anlayarlar.

Sizin yanınıza gələnlərin hamısına müxtəlif məlumatlar verin, hər biri sizdən bir şey öyrənəcəkdir. Onlara dəyərli şeylər verin, əhəmiyyətsiz şeylərlə məşğul olmayın. Onlarla dostluq edin, hətta onlarla zarafat edin. Çünki dostluq və səmimiyyət elmə davamlılıq verir. Onlarla yumşaq davranın. Onlardan heç birinə sıxıntınızı və bezdiyinizi göstərməyin. Özünüzü onlardan biri hesab edin.

Sınamadıqca heç kimin dostluğuna inanmayın. Alçaq və xəsis olan biri ilə dostluq etməyin. Gözəl əxlaqlı, geniş ürəkli və səmimi olun. Paltarınız təmiz və yeni olsun. Yaxşı ata minin. Ətirlərdən istifadə edin. Hamını yedirtməkdə və bəsləməkdə səxavətli olun. Bir fəsad eşidəndə onu düzəltmək üçün tələsin. Sizi ziyarət edənləri də etməyənləri də ziyarət edin. Sizə yaxşılıq və ya pislik etsələr də, siz həmişə yaxşılıq edin. Bağışlayın və bəzi şeyləri gözdərdi edin. Sizə əzab verən şeylərdən imtina edin, haqqı yerinə yetirməyə çalışın. Dostlarınızdan xəstələnənləri ziyarət

edin və görə bilmədiklərin ilə maraqlanın. Yanınıza gəlməyənlərlə maraqlanın.” (Əbu Hənifənin tələbəsi Yusifə vəsiyyəti)

Bilin ki, əməl elmə xidmət edər. Eynilə bir əza görmə sayəsində hərəkət etdiyi kimi. Az əməl ilə elm, çox əməl ilə olan cəhalətdən daha faydalıdır. Buna oxşayır: Səhrada bir insanın yanında az yemək olsa da, doğru yolu bilsə, xilas olar. Bu insanın vəziyyəti yanında çox ərzağı olan və yolu bilməyən şəxsin vəziyyətindən daha yaxşıdır. Uca Allah buyurur: “Bilənlərlə bilməyənlər eyni olarmı? Bunu yalnız dərin düşünənlər anlayar.” (Osman Keskioğlu, Ebu Hanife, M. Ebu Zehra, səh. 17)

İmam Əzəmin Əbu Yusifə verdiyi bəzi tövsiyələr Ərzurumlu İbrahim Hakkının Marifetnamə adlı əsərində xatırlanır. Bu əsərdən nümunələr:

“İnsanların yaxşılığını istəyin və onlara məsləhət verin. İnsanlar hərəkətlərini bəyəndikdə və sizinlə görüşmək istədikdə, məclislərinə gedin. Məclislərində hörmətlə elmi müzakirələr apar.

Hər tələbən özünü sənin oğlun kimi bilsin. Elm öyrənmək üçün hər gün daha çox çalışın. Sizi dinləməyən avaralarla danışmayın. Həqiqəti söyləməkdən çəkinməyin. Sənin ibadətin avam insandan çox olsun, az olmasın. Küfr və bidət əhli ilə söhbət etmə, uyğun mühit olarsa, onları dinə dəvət et. Bu məsləhətləri səmimi qəlblə qəbul edin. Çünki bunları sənə və hər kəsə vəsiyyəət etmişəm. Bu yolu tutun və insanları Allah yoluna dəvət edin.”

Şafi məzhəbi və imam Şafi

İmam Şafi hicri 150-ci ildə Qəzzada anadan olmuşdur. Əbu Hənifənin vəfat etdiyi ildə dünyaya gəlməsi İslam alimləri tərəfindən mənəfi qarşılanmışdı. İmam Şafi kiçik ikən atasını itirəndə uşaqlığının yoxsulluq içində keçirmişdi.

Məkkəyə gələrək hədis təhsili almağa başlamışdı. Gənc yaşlarında Quranı əzbərləmişdi. Sonra imam Malikin yanına gələrək özünü tamamilə fiqh öyrənməyə həsr etmişdir.

34 yaşında Şiə təbliğatı apardığına görə Yəmən valisi tərəfindən həbs olunmuşdur. Şafiyə bağlı olan 9 nəfər öldürüldü. Bəzi nüfuzlu tərəfdarlarının müdaxiləsi ilə Şafinin qətlinin qarşısı son anda alındı.

Məkkədə iki illik araşdırmalardan sonra yenidən Bağdada qayıtdı. Bu vaxt Şafinin şöhrəti İslam dünyasında yayılmağa başlamışdı. Daha rahat çalışma mühiti axtardığı üçün Misirə üz tutdu.

Misir valisi və xalqı Şafinin ölkələrinə gəlişini məmnuniyyətlə qarşıladılar. Ömrünün sonuna qədər vali tərəfindən qorunaraq

peyğəmbərin soyuna ayrılan paydan bir hissə verildi. Ömrünü İslam yolunda keçirən, bir çox əsər qoyan, çoxsaylı tələbə yetişdirən və dövründə Mötəzilə və digər azğın firqələrlə mübarizə aparan imam Şafi 204-cü ildə Misirdə vəfat etdi. Ahkamül Kuran, Es-Sunen, Kitabul-üm, Müsned-i şafii adlı dəyərli əsərlər yazmışdır. İraq, Şərqi Anadolu, Hindistan, Fələstin, Hicaz, Filippin, Yəmən, Misir və Suriyadan olan bir çox müsəlman Şafi məzhəbinə tabedir. İmam Şafi məzhəbinin mənbəyini belə izah edir:

“Hər kəs peyğəmbərlərimizin hədislərini bilmir. Əgər mən bir fikir irəli sürsəm və ya Allah Rəsulunun sünnəsindən fərqli olaraq bilmədən bir əsas irəli sürsəm, əməl olunmalı olan Allah Rəsulunun sözüdür. Mənim məzhəbim budur. Rəsulullahdan bir hədis rəvayət edib, buna uyğun hərəkət etmərsə, hansı torpaq məni daşıyacaq və hansı göy məni kölgədə saxlayacaqdır. Peyğəmbərin hədisinin başım, gözüm üstündə yeri vardır.”

İmam Şafi buyurur: “Əgər biriniz bütün insanları razı salmaq istəsə, bunu edə bilməz. Bəndə ixlas sahibi olmaq üçün çalışmalıdır. Etdiyi hər yaxşı əməl Allah ilə arasında olmalıdır.”

Bilik tələbi fəzilət baxımından nafilə namazından daha yaxşıdır. Çünki nafilə namazının faydası insana, elmin faydası isə bütün xalqa məxsusdur.

Bir insan mömin qardaşına gizli məsləhət verirsə; Təsirli məsləhətlər vermiş və gözəl davranışlarla onu bəzəmiş olur. Kimsə ictimaiyyət arasında məsləhət verməyə çalışsa, nəticəsiz qalacaq. Bir şəkildə alçaltmış və utandırmış olur. Axirət səadətini istəyən hər kəsə elmdə səmimi olsun. Gördüyü işlərlə məsləhət verməyə çalışan hər kəs hidayətçi olar. Bu üç vəziyyət, dini qardaşınıza olan sevginizdə doğruluğa işarədir:

1. Bəzi kiçik səhvləri üzlərinə vurmada onları olduğu kimi qəbul etmək.
2. Bəzi yersiz hərəkətləri varsa onu örtmək.
3. Ona qarşı səhv etsə, bağışlamaq.

Maliki məzhəbi və imam Malik

Rəvayətlərə görə, imam Malik ibn Ənəs hicri 93-cü ildə Mədinədə anadan olmuşdur. Hədis elmi ilə məşğul olan ailənin oğlu olduğu üçün özünü qısa müddətdə inkişaf etdirmişdi. Erkən yaşlarında məşhur alim İbn-i Hörmüzün yanına göndərilmiş və 13 il onun yanında qalmışdı. 17 yaşında dərs verməyə başlayanda ona göstərilən diqqət müəllimlərinə göstərilən maraqdan daha çox idi. Özündən 13 yaş böyük olmasına baxmayaraq, Əbu Hənif qarşısında diz çökərək dərs alırdı.

İmam Malik haqqında yazılan əsərlərdə, ümumiyyətlə, yaddaşının və zəkasının çox olduğu, səbri, dözümlü, səmimiyyəti, uzaqgörənliyi və heybəti nümunə verilir.

Hədis elmində mühüm yerə sahib olan imam Malik rəvayətlərin həqiqiliyinə çox diqqətlə yanaşırdı. Hədis nəql edənləri hərtərəfli araşdırar və yalnız etibarlı olanlardan rəvayət dinləyərdi.

İmam Malik fətva verməyə tələsmirdi. Ondan bir məsələ barəsində soruşduqda “Gedin, icazə verin bu məsələni araşdırım” deyərdi. Bu davranışın səbəbini soruşanlar “Mən fətvaların hesabını verəcəyəm. Çox çətin olan Qiyamət günündən qorxuram.”

Əbu Hənif kimi imam Malik də xəlifə Əl-Mənsurun qəzəbinə tuş gəlmiş və həbsxanalarda günlərlə işgəncə görmüşdü. Lakin uzun illərdən sonra Əl Mənsur səhvini başa düşdü və Hicazda imam Malikdən üzr istədi.

Ömrünün son illərini xəstəliklərlə keçirən imam Malik hicri 179-cu ildə Mədinədə vəfat etmişdir.

Bu gün Tripoli, Liviya, Tunis, Fas, Hicaz, Misir, Cəzayir və Afrika sahillərində Maliki məzhəbinə mənsub olan müsəlmanlar vardır.

İmam Malikin ən əhəmiyyətli əsəri 40 ildə yazılmış “Muvatta” əsəridir. 100 mindən çox hədis üzərində apardığı tədqiqatlar nəticəsində 1720 hədisi bu əsərə daxil etmişdir. Bədiüzzaman Səid-i Nur külliyyatında imam Maliki və böyük əsəri “Muvattanı” tərifləmişdir.

Hənbəli məzhəbi və imam Əhməd ibn Hənbəl

İmam Əhməd ibn Hənbəl hicri 164-cü hicri ildə Bağdadda anadan olmuşdur. Onun həyatı Abbasilər dövlətinin çiçəklənmə dövrünə təsadüf edir. Gənc yaşında atasını itirsə də, çox parlaq təhsil almışdır. Bir çox məşhur alimlərdən dərs almasına baxmayaraq, ən çox imam Şafidən təsirlənmişdir. Buna görə də gənc yaşlarında ölkədən ölkəyə səyahət etməyi tələb edən çətin bir elm olan hədis elmi ilə məşğul olmağa başlamışdır.

Onu böyüdən müəllimlərinə çox hörmətlə yanaşırdı. Onlar sağ ikən hədislərə dair heç bir düşüncəsini açıqlamadı və müdriklik yaşına, yəni qırx yaşına çatana qədər heç bir mövzuda fətva vermədi. Beləliklə, qısa müddətdə biliyi və təvazökarlığı ilə hörmətli bir alim kimi tanınmağa başlanmışdı.

Söhbətlərini dinləyənlər ümumiyyətlə üç məqama diqqət çəkirdilər. Danışdıqlarında ləyaqət, ciddilik, təvazökarlıq və daxili hüzur üstünlük təşkil edirdi. Heç kimi lağa qoymağı sevmirdi.

Hədisləri yalnız onlardan rəvayət etməsi istənəndə danışardı. Səhv etməmək üçün hədisləri əzbər deyil, mənbəsindən oxuyardı.

Şagirdlərinə dediyi hədislərin yazılmasını istəyərdi. Verdiyi fətvaların yanlış başa düşülməməsi üçün yazılmasını istəyərdi.

Ömrünün sonuna qədər azğın meyllərlə mübarizə aparmışdır. Bu səbəbdən xəlifə Mötəsimlə problem yaşamışdır. Bağdadda həbs edilmişdi.

Yaşadığı çətinliklər onu ictimaiyyət qarşısında daha da yüksək mövqeyə gətirdi. Sərbəst buraxıldıqdan sonra təzyiqlər davam edirdi. Söhbətləri qadağan edilmiş, hətta namaz qılmaq üçün məscidə getməsinə icazə verilmirdi. Tələbələri bir-bir zindana atıldı. Ayaqları zəncirlənərək xəlifənin hüzuruna gətirilmək üçün Bağdaddan Tərsusa aparıldı və hicri 128-ci ildə yolda vəfat etdi.

Hənəbli məzhəbinin yaranması dövründə İslam ölkələrində Hənəfi, Maliki və Şafi məzhəblərinin yayılması bu məzhəbin yayılmasının qarşısını aldı. Bu səbəbdən məzhəbi yalnız Səudiyyə Ərəbistanında yayılmışdır.

İmam Əhməd ibn Hənəlinin ən əhəmiyyətli əsəri “Müsnəd”dir. Hədis elmində üstün nüfuza sahib idi. Bir milyon hədisi əzbər bildiyi rəvayət olunur. “Müsnəd” də otuz min hədis vardır. Böyük alim Kuhistaninin sözünə görə hədislərin sayı əlli min yeddi yüzdür. Zühd və təqvası, yüksək əxlaqı hər şeydən üstündür.

Məzhəblər arasında ziddiyyət hesab edilən məsələlər əslində müsəlmanlar üçün asanlıqdır

Əhli sünnə məzhəbləri arasındakı fərqlər İslam dünyasına zərər verməmiş, əksinə çox fayda gətirmişdir. Məzhəb imamlarının hər biri öz ictihadlarını söyləmiş, ancaq bir-birlərini ortadan qaldırmağa çalışmamışdılar. Hədisdə bildirildiyi kimi, hörmət daxilində meydana gələn ixtilafın rəhmət olacağı açıqdır və tarix bunun rəhmət olduğunu göstərmişdir. Zəruri vəziyyətlərdə məzhəb üzvünün başqa bir məzhəbi təqlid etməsinin asanlığı bu mərhəmətin ən açıq göstəricisidir.

Ömər ibn Əbdüləziz məsələ ilə bağlı aşağıdakıları bildirir:

“Peyğəmbərin səhabələrinin fiqh məsələlərində ixtilaf etmələrini istəməzdim. Çünki onlar eyni düşüncədə olsaydılar, insanlar çətinliyə düşərdilər. Bir insan onlardan birinin sözünə tabe olarsa, bu, onun üçün sünnə olar.” (Muhammed Ebu Zehra, “İslamda Siyasi, İtikadi və Fıkhî Mezhepler Tarihi”, səh. 21)

Əhli Sünnə inancı daxilində əməldəki hər cür səmimi düşüncələrin, ictihad və təfsirlərin İslamın fərqli mühitlərə və coğrafiyalara yayılmasını asanlaşdırdığı məlumdur.

Səhabələrin fərqli təfsirlərinə zəmin hazırlayan ən vacib səbəb hədislərin fərqli təfsirləridir. Qurandan sonra İslamın ən vacib mənbəyi sünnə, yəni hədislərdir. Məzhəb imamları, sünnəyə tabe olmağın vacibliyini vurğulamış və ondan ayrılanların məyus olacağını söyləmişdir.

Məzhəb imamları, sünnəyə tabe olmağın vacibliyini aşağıdakı sözlərlə vurğulamışlar:

İmam Əzəm, “İçlərində hədislə məşğul olanlar olduqları müddətdə insanlar xilas olarlar. Nə vaxt hədis xaricində elm axtararlarsa, o zaman hüsrana məruz qalarlar. Allahın dini ilə bağlı mövzuda şəxsi düşüncənizlə fətva verməkdən çəkinin, sünnəyə tabe olun. Kim sünnədən ayrılrsa, azğınlığa düşər olar.” (Eş-şarani, el-Mizanül Kübra, 1:51)

İmam Şafi, “Allah Rəsulundan bir hədis nəql edəndə bu hədisə uyğun olmayan fətva verərəmsə, hansı göy məni kölgə altına alacaq və hansı torpaq məni daşıyacaq” dedi.

İmam Malik “Sünnələr Nuhun gəmisinə bənzəyir. Kim o gəmiyə minsə xilas olar, kim minməzsə, boğular” demişdir.

İmam Əhməd ibn Hənbəl “Bir çox bidət ortaya çıxmışdır. Hədisləri bilməyən o bidətlərə uyar” demişdir.

Əhli Sünnə məzhəb imamları arasında sünnənin fəziləti ilə bağlı heç bir fikir ayrılığı yoxdur. Ancaq bəzən bu hədislərin anlaşılmasında fərqli fikirlər ortaya çıxmışdır. Bundan əlavə, məzhəb imamlarının hədis biliklərinin bir-birlərindən çox və ya fərqli olması, fərqli mühakimələrin ortaya çıxmasına səbəb olmuşdur. Dini imamlar özlərinə bir məsələ gələndə əvvəlcə Qurana istinad edirdilər. Quranda bu mövzu ilə bağlı hökmlə qarşılaşmadıqlarında, Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsi nəzərə alınardı. Sünnədə də olmadığı təqdirdə səhabələrin bu mövzudakı rəftarları nəzərdən keçirildi. Bundan nəticə alınmasaydı, məhkəmə ilə qərar verilərdi. İctihadlar fərqli olduğundan məzhəblər arasında bəzi fərqlər meydana gəlmişdi.

Texniki olaraq hədislərin bir nəfər tərəfindən tam olaraq bilinməsi qeyri-mümkündür. İmam Şafi belə buyurmuşdu:

“Bütün sünnələri bilən və bilmədiyi hədis olan bir şəxs tanımıram. Əgər bütün hədis alimlərinin məlumatları bir yerə toplanarsa, o zaman bütün sünnələr bilinər. Alimlərin hədisləri dağınıq olduğundan, əlbəttə ki, hər alimin bilmədiyi hədislər, əlbəttə, olacaqdır. Başqası kiminsə bilmədiyi hədisləri bilir.”

Bəzən Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in əməlləri bəzilərinə görə məcburi ibadət, bəzilərinə görə isə mənasız kimi yozulurdu. Əhli-sünnə məzhəblərində bunun bir çox nümunəsi vardır. Üstəlik, Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in bir hərəkətini tam olaraq anlama bilməməsi və ya hərəkətin yarısına şahid ola bilməməsi bəzi fikir ayrılıqlarına səbəb olmuşdur.

Səhabələrin sözləri məzhəblər arasındakı fərqlərin başqa ünsürüdür. Məsələn, hənəfilər və malikilər səhabələrin sözlərini müqayisə etməyi üstün tutsalar da, şafilər bəzi hallarda səhabələrin sözlərini qəbul etmirlər. Bu vəziyyət fərqli fətvaların yaranmasına səbəb olur.

Bütün bunlara əlavə olaraq fərqli iqlim, coğrafi xüsusiyyətlər, adət və ənənələr məzhəblər arasındakı fərqi yaranmasında əsas amildir.

Təriqət imamları ixtilafları şəxsi istəklərindən çox uzaq tutmuş və yalnız Allahın rızasına əməl etmişdilər. Hamısı yalnız öz fikirlərinin doğru olduğunu iddia etməmiş, bu cür olmasının daha uyğun ola biləcəyini söyləmişdilər.

İmam Əzəm belə söyləmişdir:

“Düşüncəmiz yalnız bir baxışdan ibarətdir və bu, indiyə qədər qazandığımız ən yaxşı düşüncədir. Əgər kimsə bizim fikirlərimizdən daha yaxşısını irəli sürərsə, ona əməl edilməlidir.” (Muhammed Ebu Zehra, İslamda Siyasi, İtikadi və Fikhi Mezhepler Tarihi səh. 354)

Məzhəb imamlarının həyatları araşdırıldıqda, bir-birlərini incitmək bir yana, həmişə bir-birlərindən faydalandıqları və aralarında böyük hörmət olduğu görülür. Ömər Nasuhi Bilmən, bu hörmətin əhli sünnənin bir əlaməti olduğunu bildirir:

“...Bu dörd müctəhidin, dörd məzhəbinin hər birinin tərəfdarları məzhəblərinin daha doğru, daha dəqiq, sünnə və məsləhətə daha uyğun və daha əlverişli olduğuna inanırlar. Əks təqdirdə, o məzhəbi seçməyin mənası yoxdur. Ancaq digər məzhəblərin dəyərini azaltmaq ağıllarına belə gəlməz. Bu dörd məzhəbin dördünə hörmət edirlər. Bu hörmət Əhli Sünnənin bir əlamətidir.” (Ömer Nasuhi Bilmen, Böyük İslam İlmihali, səh.42)

Məzhəblər arasındakı münaqişə dağıdıcı deyil, konstruktivdir. Bundan əlavə, bu qarşıdurma Allahın “ayrılmayın” əmrinə uyğun olmaz, çünki daha əvvəl də bildirdiyimiz kimi, bir çox məzhəb möminlər üçün hər zaman rəhmət olmuşdur.

Sünnənin müdafiəsi

Sünnənin dəlil olması zərurətdir

Bədiüzzaman 11-ci Lemada sünnə-i səniyyəni bu şəkildə izah edir:

“Allah Rəsulu (s.ə.v) buyurdu: “Hər kim fəsad törədilən zaman mənim sünnəmə uyğun davransa, yüz şəhidin savabını və mükafatını qazana bilər.” Bəli, sünnəyə tabe olmaq dəyərlidir. Xüsusilə, bidət istilasından zamanı sünnəyə uyğun davranmaq daha dəyərlidir. Xüsusən, fəsad dövründə sünnənin kiçik fəzilətinə istinad etmək (itaət etmək) vacib təqva və güclü imanın göstəricisidir. Birbaşa sünnəyə qoşulmaq (itaət etmək) Peyğəmbər (s.ə.v)-i xatırladır. Bu xəbərdarlıqdan o hafizəyə, ilahi barış xatirəsinə çevrilir. Ən kiçik müamilədə belə, yemək, içmək və yatmaq ədəbində sünnəyə müraciət edəndə adi əməl belə savablı ibadət və dini hərəkət olur. Çünki adi hərəkəti ilə Peyğəmbər (s.ə.v)-ə bağlılığını və şəriətin ədəbini düşünür və şəriətin sahibi olduğunu xatırlayır. Və qəlbi haqq olan Uca Allaha təslim olur və bir növ hüzur və ibadət qazanır.

Bu sirr əsasında sünnəyə sadıq olduqlarını adət halına çevirənlər etdiyi işləri ibadətə çevirir, bütün həyatlarını səmərəli (yaxşı nəticələr gətirən) və savab dolu edə bilər...” (Lemalar, 11-ci Lema, səh. 48-60, Envar nəşriyyat)

Sünnənin dəlil olması dini məsuliyyətdir. Bu dəlillər müxtəlifdir və hamısı Əhli Sünnə alimləri tərəfindən yekdilliklə qəbul edilir. Sünnənin dinə dəlil olduğunu göstərən yeddi maddə vardır.

1. İsmət (Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in səhv etməyəcəyi)
2. Səhabələrin hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in sünnəyə bağlanmasını Allahın təsdiq etməsi və bəyənməsi
3. Quran
4. Sünnəni şərif
5. Quran sünnə ilə anlaşılır

6. Sünnə də vəhydən qaynaqlanır

7. İcma

Birinci dəlil: İsmət

İlk dəlil Hz. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in günahsız və səhvsiz olması, yəni İsmət mövqeyində olmasıdır. Təbliğə zərər gətirəcək şeyləri bilərəkdən etməz və bu mövzuda səhv etməkdən də qorunurdu. Bu, aşağıdakıları nəzərdə tutur: Təbliğlə bağlı hər xəbər doğrudur, Allahın xəbərdarlığına uyğundur və buna əməl etmək vacibdir. Bütün bu xəbərlər yalanlardan qorunub saxlanılmışdır.

Həz. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in hökmlərə dair sözləri də yalanlardan qorunmuş dini dəlillərdir. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in: “Ey insanlar, sizə yalnız Allahın əmr etdiyini əmr edirəm və sizə qadağan etdiyini də qadağan edirəm” sözü onun xətdən qorunduğunun dəlilidir.

Həz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in təbliğ ilə bağlı xəbərində günahsız olması, bütün sünnələrin dəlil olduğunu sübut etməyimiz üçün kifayətdir. Çünki hər biri əslində təbliğdir. Həz. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in bütün həyatı İslamın sütunlarını təşkil edir. Sosial həyat, ailə həyatı, dostlar, müharibələr, yemək yeyib içmək və s. hamısı dinə aiddir və dini izah edən ümmətə nümunə olan davranışlardır.

Hə. Peyğəmbər (s.ə.v)-in təbliğə aid xəbərlərdən başqa təbliğə zərər verəcək şeylərdən qorunması, bütün bu hərəkətlərin, təsdiqlərin, əmrlərin və tövsiyələrin şəxsən dəlil olmasını zəruri etmiş və bunun üçün başqa bir xəbəərə ehtiyac olmamışdır. Mübarək Peyğəmbərimiz hə. Məhəmməd (s.ə.v) səhv etməkdən qorunmuş, İsmət rütbəsinə layiq görülmüşdür.

İkinci dəlil: Səhabələr, Hə. Peyğəmbərin (s.ə.v) sünnətinə bağlılığını Allahın razılığı və bəyənması

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) ümmətini sünnəsinə bağlı qalmağa təşviq etmiş və onlara qarşı çıxmalarının qarşısını almışdır. Səhabələr də bütün məsələlərdə Peyğəmbər (s.ə.v)-in əmrinə itaət olur, ona uyur və bütün sözlərində, əməllərində ona itaət edirdilər. Ondan gələn hər şeyi itaət tələb edən bir mövzu olaraq qəbul etmiş və hər bir hərəkətlərini dinə dəlil qəbul etmişdilər.

Dünyəvi məsələlərdə ictihad tələb edən bir məsələ olanda belə, bunun niyə və necə baş verdiyi barədə Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-ə müraciət edirdilər.

Bəzən bir fərman onlar tərəfindən başa düşülməyəndə hə. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-dən soruşaraq həqiqəti anlamağa çalışırdılar.

Ancaq başlarına gələn hadisələrin həllində yalnız Quranla kifayətlənmirdilər. Hər şey haqqında soruşmaq imkanı olanda hə. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-lə məsləhətləşirdilər.

Səhabələrdən biri uzaqda olduğu zaman bir hadisə baş verərsə, əvvəlcə cavabını Quranda axtarar, tapa bilməsə, sünnədə axtarar və yenə cavab tapa bilməsə, öz fikri ilə ictihad edərdi. Peyğəmbər (s.ə.v)-in yanına qayıtdıqda vəziyyəti ona ərz edər, ictihadında doğru olsa, təsdiqlənər və səhv etsəydi, Rəsulullah (s.ə.v) səhvini göstərər, beləliklə, o da xətasından dönərdi.

Hə. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) və səhabələrinin dövründə baş verən bütün hadisələri Allah bəyənmiş və davranışlarında xəta etdiklərini açıqlamamışdır. Vəhy göndərildiyi bir vaxtda Allahın bir şeyə razılıq verməsi vəhy səviyyəsində güclü dəlildir.

Üçüncü dəlil: Quran

Allahın müqəddəs kitabı sünnənin dəlil olduğunu ifadə edən bir çox ayə ilə doludur. Bu ayələr bir neçə qrupa bölünür. Bəzən bir ayə birdən çox qrupa daxil edilə bilər.

Birinci qrup ayələr:

Bunlar hə. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-ə iman etməyin vacib olduğunu göstərən ayələrdir.

Hə. Peyğəmbər (s.ə.v)-ə imanın mənası Quranda bəhs edilsə də, edilməsə də onun peyğəmbərliyini, Onun Allah qatından gətirdiyi bütün şeyləri təsdiqləmək və qəbul etməkdir. Peyğəmbərə itaət etməməyin və onun hökmünə razı olmamağın imanla uyğun olmadığını bildirən ayələr bu qrupa aiddir:

“Elə isə Allaha, Onun Elçisinə və nazil etdiyimiz Nura (Qurana) iman gətirin! Allah nə etdiklərinizdən xəbərdardır.”

(Təğabun surəsi, 8)

De: “Ey insanlar! Şübhəsiz ki, mən sizin hamınız üçün Allahın elçisiyəm. Göylərin və yerin hökmranlığı Ona məxsusdur, Ondən başqa ibadətə layiq olan məbud yoxdur. O həm dirildir, həm də öldürür. Elə isə Allaha və Onun Elçisinə – yazıb-oxumaq bilməyən, həm də Allaha və Onun kəlmələrinə inanan peyğəmbərə iman gətirin. Onun ardınca gedin ki, bəlkə doğru yola yönələsiniz”.

(Əraf surəsi, 158)

Kadı İyaz (544/1149) demişdir: “Allahın peyğəmbəri hz. Məhəmməd (s.ə.v)-ə iman etmək fərzdır. İman yalnız bununla tamamlanar və yalnız onunla sağlamlaşar.”

İmam Şafi (204/819) buyurmuşdur: “Allah Ona və Rəsuluna imanı bütün digər əməllərin başlanğıcı və imanın mənbəyi etmişdir. Əgər bir bəndə Allaha inanır və Rəsuluna inanmazsa, imanı tam və sağlam olmayacaqdır. Hətta qəbul edilməz.”

İbn Qayyim əl-Cövziyyə (751/1350) mövzu ilə əlaqədar bunları söyləmişdir: “Allah Peyğəmbərin səhabələrinin Peyğəmbərlə birlikdə iş qurarkən onun icazəsi olmadan heç bir yola və ya yerə getməməsini imani zərurət etmişdir; Onun izni olmadan elmi məzhəbə və fərmana getməmələri imanın bir zərurətidir...” (El Muvakkiin, 1, 58)

İkinci qrup ayələr:

Bu qrupdakı ayələr hz. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in Allahın fərmanına əsasən Qurani izah və şərh edən olduğunu və hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in ümmətinə kitabı və hikməti (sünnəni) öyrətdiyini göstərən ayələrdir. İmam Şafi və digər alimlər hikmətə sünnə mənasını vermişdilər.

Ayələrdə Allah belə buyurur:

Biz Kitabı sənə yalnız ona görə nazil etdik ki, onlara ixtilafda olduqları şeyləri bəyan edəsən və bu, mömin adamlar üçün doğru yol göstəricisi və mərhəmət olsun.

(Nəhl surəsi, 64)

Allah möminlərə, öz aralarından onlara Allahın ayələrini oxuyan, onları günahlardan təmizləyən, onlara Kitabı və Hikməti (Sünnəni) öyrədən bir Elçi göndərməklə mərhəmət göstərmişdir. Halbuki əvvəllər onlar açıq-aydın azğınlıqda idilər.

(Ali İmran surəsi, 164)

İmam Şafi demişdir: “Allah kitab deyəndə Quranı, hikmətlə düşüncələrini dəstəklədiyən Quran alimləri kimi hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in sünnəsini nəzərdə tuturdu. Bu fikir Quranın bəyanatına uyğundur. Allah ən yaxşısını bilir. Çünki Quran əvvəlcə Qurandan, sonra hikmətdən bəhs edir. Allah da Kitab və hikmət öyrətməklə qullarına bəxş etdiyi nemətdən bəhs edir. Allah ən doğrusunu bilir. Buradakı hikmətin hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in sünnəsindən başqa bir şey olduğunu söyləmək uyğun deyil. Səbəb isə Allahın hikməti Quranla yanaşı zikr etməsidir. Bundan əlavə, Peyğəmbərə itaət etməyi və əmrinə tabe olmağı fərz qılmışdır. Allahın kitabı və Rəsulullahın sünnəsindən başqa hansısa sözə fərz demək caiz deyildir.” (İmam Şafi, er Risale, 78)

Üçüncü qrup ayələr:

Bu qrupdakı ayələr hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in əmr və qadağalarında itaətin vacib olduğunu, ona itaətin Allaha itaət olduğunu göstərən və ona qarşı çıxmaqdan və sünnəsini dəyişdirməkdən çəkdiyini göstərən ayələr bunlardır:

Allaha və Peyğəmbərə itaət edin ki, bəlkə sizə rəhm olunsun.

(Ali İmran surəsi, 132)

Ey iman gətirənlər! Allaha və Peyğəmbərə itaət edin və əməllərinizi puç etməyin!

(Məhəmməd surəsi, 33)

Allaha itaət edin, Onun Elçisinə itaət edin və asi olmaqdan çəkinin! Əgər üz çevirsəniz, bilin ki, Elçimizin öhdəsinə düşən ancaq açıq-aydın təbliğ etməkdir.

(Maidə surəsi, 92)

İbn Qayyim əl Cövziyyə (751/1350) demişdir: “Allah Ona və Rəsuluna itaət etməyi əmr etmişdir. Peyğəmbərə əmr etdiyi şeylərdən bəhs etmədən ona itaətin vacib olduğunu bildirmək üçün “Peyğəmbərə də itaət edin” deyərək “itaət” əmrini təkrarladı. Hz. Peyğəmbər (s.ə.v) bir əmr verdikdə Quranda olsa da, olmasa da, ona itaətin vacib olduğunu elan etmişdir. Çünki Peyğəmbərə Kitab və ona oxşar olan sünnə verilmişdir.”

Rəbbimiz Quranda Peyğəmbərə itaət etməyin vacibliyi ilə əlaqədar aşağıdakıları bildirmişdir:

Sənə gələn yaxşılıq Allahdandır, sənə başına gələn bəla isə sənə özündəndir. Biz səni insanlara elçi göndərdik. Şahid olaraq Allah kifayət edər. Kim Peyğəmbərə itaət edərsə, Allaha itaət etmiş olar, kim üz çevirərsə, bil ki, Biz səni onlara gözətçi göndərməmişik.

(Nisa surəsi, 79-80)

Dördüncü qrup ayələr:

Bu qrupdakı ayələr hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-dən bildirilən bütün sözlərdə və əməllərdə ona itaət etməyin və onu nümunə götürməyin vacib olduğunu və Allahın sevgisini ayırmaq üçün Ona itaət etməyin vacib olduğunu göstərən ayələrdir:

De: Əgər siz Allahu sevirsinizsə, mənim ardımca gəlin ki, Allah da sizi sevsin və günahlarınızı bağışlasın. Allah Bağışlayandır, Rəhmlidir.”

(Ali İmran surəsi, 31)

Allahın Elçisi sizlərə – Allaha və Axirət gününə ümidini bağlayanlara və Allahu çox zikr edənlərə gözəl nümunədir.

(Əhzab surəsi, 21)

Məhəmməd ibn Əli Hakim ət Tirmizi demişdir: “Hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-i nümunə götürmək, ona tabe olmaq sünnəsinə itaət etmək və söz və ya əməldə ona qarşı çıxmamaq deməkdir.”

Dördüncü dəlil: Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsi

Sünnənin dəlil olduğunu göstərən bir çox hədis-i şərif və rəvayət vardır. Onları üç qrupa birləşdirə bilərik:

Birinci qrup hədislər:

Hz. Peyğəmbər (s.ə.v) Quran və ona hədis olaraq nazil edilən şeylərdə yalan danışmaz.

Hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in açıqladığı və irəli sürdüyü fərmanlar, Allahın fərmanı ilə meydana gəlmişdir. Onun qatından gəldi. Rəsulullah (s.ə.v)-in özündən deyil.

Sünnə ilə əməl, Quran ilə əməl deməkdir.

Allah ümmətə hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in kəlamını tətbiq etməyi, əmrinə itaət etməyi və sünnəsinə itaət etməyi əmr etmişdir.

Kim hz. Peyğəmbərə (s.ə.v)-ə itaət etsə və sünnəsinə tabe olsa, Allaha itaət etmiş və hidayət tapmış olar.

İman yalnız Onun gətirdiklərinə itaət etməklə tam ola bilər. Ondan yalnız haqq çıxar. Ən yaxşı hidayət yolu onun gətirdiyi yoldur.

Həz. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in gətirmədiyi və bəyənmədiyi, insanların öz istəklərinə görə icad etdikləri hər şey bidətdir, qəbul edilmir və tətbiq olunmur.

İmam Beyhəki “Medhal” kitabında Talha ibn Nüdaylənin belə dediyini rəvayət etmişdir:

“Qıtlıq ilində bəziləri həddindən artıq bahalıq qarşısında Peyğəmbərimiz (s.ə.v) -in yanına gələrək dedilər: “Ya Peyğəmbər, bizim üçün standart qiymət qoyun”. Peyğəmbər (s.ə.v.)-də buyurdu: “Allah sizin üçün buyurmadığı tətbiqi sizə sünnə olaraq qoymağımı istəmir. Ancaq Allahdan lütfü ilə sizə genişlik verməsini diləyin.”

İbn Hibban (354/966) Abdulla ibn Ömər belə dediyini rəvayət edir:

Həz. Peyğəmbər (s.ə.v): “Hər bir əməl üçün bir canlanma və həzz vaxtı vardır. Kim əvvəlki əməllərinin hüzzuru və ehtiyacı kəsildikdə yeni əməllərində sünnəmə üz tutarsa, həqiqəti tapmış olar. Sünnədən qırağa çıxan isə həlak olar.” (Ahmet ibn-i Hanbel, Müsnəd, 2, 158)

İbn Əbdülbərr, Kesir ibn Əmr ibn Avfdan, o da atası və babasından belə nəql etdiyini rəvayət etmişdir:

Hə. Peyğəmbər (s.ə.v) belə buyurmuşdur: “Mən sizə tabe olduğunuz zaman əsla azmayacağınız iki şey qoydum: Allahın kitabı və Rəsulunun sünnəsi.” (Suyuti, Camius Sağir, hədis: 3282)

Beyhəki, “Medhal” əsərində Abdullah ibn Əmr (r.ə)-dan onun belə dediyini rəvayət etmişdir.

Hə. Peyğəmbər (s.ə.v) -dən eşitdiyim hər şeyi əzbərləmək üçün yazırdım. Qureyş bunu bildi və dedi: “Sən Allah Rəsulu (s.ə.v)-dən eşitdiyini hər şeyi yazırsan. Halbuki o da insandır, qəzəbli və məmnun hallarında danışa bilər (hamısını yazmaq doğru olmaz)”. Buna görə də yazmağı dayandırdım. Vəziyyəti Allah Peyğəmbəri (s.ə.v)-ə söylədim və o da dedi ki: “Yaz, nəfsimi qüdrətli əlində tutan Allaha and içirəm ki, heç kim ondan (ağzını göstərdi) yalnız haqq çıxar.” (İbn Abdülberr, Beyan-ül İlm, 2, 27)

İkinci qrup hədislər:

Bu qrupdakı hədislərin ortaq mövzuları möminlərin hə. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsinə tabe olaraq həqiqəti tapacağı, yalnız Quranı götürüb sünnəni tərk edərək öz düşüncəsi ilə kifayətlənmələri xülasə edilə bilər.

Müslim, Rafi ibn Hudeyç (r.ə)-dan Rəsulullah (s.a.v)-in belə buyurduğunu rəvayət etmişdir:

“Siz dünya işlərini çox yaxşı bilirsiniz. Mən din işlərini yaxşı bilərəm. Mən dininizlə bağlı bir şey əmr etdiyim zaman onu qəbul edib yayın.” (Müslim, Fedail, 140)

Üçüncü qrup hədislər:

Bu qrupdakı hədislər hə. Peyğəmbər (s.ə.v)-in kəlamlarının dinlənməsi, əzbərlənməsi və öz dövründə yaşayanların onları sonradan gələcək nəsillərə çatdırması ilə bağlı əmrlərini və bu işi görənlərə böyük bir mükafat vəd etməsini dilə gətirənlərdir.

Onun bu əmrləri sünnənin dəlil olmasını tələb edir.

Beyhaki (451/1066) demişdir: “Əgər sünnə dəlilləri sabit və zəruri olmasaydı, hə. Peyğəmbər (s.ə.v) vida xütbəsində onu dinləyənlərə dinləri

haqqında işləri öyrətdikdən sonra:” Diqqət! Sözlərimi təbliğ edin, deməzdi.”

Əl Makdisi, Əl Hücçədə, Əbu Hüreyrə (r.ə)-dan: hz.Peyğəmbər (s.ə.v)-in belə buyurduğunu nəql edir: “Kim ümmətim üçün dini işlərində onlara kömək edəcək qırx hədisi əzbərləsə, qiyamət günü alimlərlə birlikdə olacaqdır.” (Ebu Nuaym, Hilye, 4, 189)

Beşinci dəlil: Quran sünnə ilə anlaşılar

Vəhy almayan və Allah tərəfindən dəstəklənməyən hər kəsin yalnız Qurandan İslam dininin hökmlərini və təfərrüatlarını anlaması mümkün deyil. Bunun üçün vəhy yolu ilə kiməsə gələn və ya hz. Peyğəmbər (s.ə.v.)-in öz ictihadı ilə Qurandan çıxardığı və Allah tərəfindən bəyənələn sünnəyə baxılmalıdır. Yalnız bu şəkildə Allahın istəyini anlamaq və hökmlərin təfərrüatlarını Qurandan əldə etmək mümkündür. Çünki bunun yeganə yolu sünnədir.

Sünnə dəlili (fərmanlarda qaynaq) olmasaydı, müctəhidlərdən heç birinin ona baxması və ondan dəstək alması etibarlı olmazdı və heç kim nə etməli olduğunu başa düşməzdi. Bu vəziyyətdə müddəalar və təklif yox olacaqdı. Müctəhidin bu məsələlərdə öz baxışı ilə təkbaşına hərəkət etməsi mümkün deyil. Quran icazın ən yüksək nöqtəsində və bəlağətdə ən yüksək səviyyədə olduğu üçün ona və danışana vəhy olunanlardan başqa heç kimin bilməyəcəyi əksəriyyəti bizim üçün qapalı olan çox yüksək mənalar və bir çox sirləri və bilik xəzinələrini ehtiva edir.

Həz. Peyğəmbər (s.ə.v) Quranın izah edənidir və insan yalnız Qurana baxaraq öz biliklərinə əsaslanan qərar verə bilməz, Quranı izah etmək Peyğəmbərə verilmiş vəzifədir. Uca Rəbbimiz Quranda: “... Namaz qılıb zəkat verən...” (Bəqərə surəsi, 177) deyə buyurur.

Bu ayədən namazın və zəkatın fərz olduğu anlaşılır. Bəs bu fərz namazının mahiyyəti və keyfiyyəti nədir? Nə vaxt qılınır? Neçə rükət icra olunur? Kimlərə fərzdır? kimi təfərrüatları ancaq sünnə ilə anlamaq bilərik və tətbiqini hədislərlə öyrənmə bilərik.

Eynilə zəkatı götürək. Zəkat nədir? Kimlərə fərzdır? Hansı mallardan verilməlidir? Miqdarı və fərz şərtləri nədir? kimi məsələlər eynilə namaz mövzusunda kimidir.

Rəbbimiz başqa bir ayədə belə buyurur:

“Odur ki, siz axşama çatanda və səhərə çıxanda Allahın şərəfinə çoxlu tərif söyləyin.”

(Rum surəsi, 17)

Bu ayədən təsbehin vacib olduğunu, səhər, axşam və gecə vaxtı olduğunu anlayırıq. Ancaq burada təsbeh dedikdə tam olaraq nə nəzərdə tutulur? “Namaz qıl” ayəsindəki namazdırmı? Yoxsa “subhanAllah” demək kimi bir şeydirmi? Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-dən bir məlumat olmasaydı, bu ifadənin səhər, axşam və gecə namazı ilə əlaqəli olduğunu anlamazdıq.

Rəbbimiz infaq haqqında bir ayədə belə buyurur:

“Qızıl-gümüş yığıb onları Allah yolunda sərf etməyənləri ağırılı-acılı bir əzabla müjdələ.”

(Tövbə surəsi, 34)

Bu ayədə infaq dedikdə nə nəzərdə tutulur? Ayə nazil olduqda bu cür infaq səhabələrin başa düşdüyü kimi bütün malın infaq edilməsidirmi? Yoxsa bunun sadəcə bir hissəsidirmi? Bir hissədirsə, nə qədərdir? Bütün bunlar Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in hədisləri ilə başa düşülə bilən mövzulardır.

Bəhs edilənlər kimi, sosial həyatda qarşımıza çıxan yüzlərlə mövzular haqqındakı ayələr ilə izah edilməyəndə onları bizə yalnız müqəddəs Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v) izah edir. Müsəlmanlara ibadət etməyin yollarını müəyyənləşdirir, onların nələr və necə olduqlarını, necə həyata keçəcəklərini izah edir, öz həyatlarında tətbiq edərək nümunə göstərir.

İbn Hazm “Əl İhkam” adlı əsərində aşağıdakıları bildirir:

“Quranın hansı ayəsində günorta namazının fərzinin dörd, axşam namazının isə üç olduğunu, rüku və səcdə, qiraət, səcdə və salamın verilmə şəklini, orucda çəkinilməli olan şeyləri, qızıl, gümüş, qoyun, mal-qara və dəvə zəkatlarının necə və bunların neçəsindən nə qədər zəkat alınacağını, həcc vaxtını, Ərafatdakı namazı, oradakı və Müzdalifədəki namazı, daş atmanı, ehramın şəklini, həccdə çəkinilməli olan şeyləri, oğrunun əlinin kəsilməsini, haram olan yeməkləri, heyvan kəsmək və kəsmə üsulunu, hədis fərmanlarını, boşanmanın necə olacağını, alış-veriş qaydalarını, faizin necə formalaşdığını, hökmlərin və işlərin təfərrüatlarını, andların növlərini, həbs olunma səbəblərini, mehriyyələri və digər fiqh məsələlərini öyrənə bilərik.

Quranda müəyyən fərmanlar var ki, onları anlamaq üçün tək istinad mənbəyi hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-dən gələn xəbərlərdir. İcma eyni zamanda bir qaynaqdır, lakin bəzi məsələlərə nəzarəti öz üzərinə götürür. Bütün bunları “Kitab-ı Meratib” adlı kitabımızda topladıq və qeyd etdik. Deməli, hədisə müraciət etmək lazımdır.” (İbn Hazm, El İhkam, cild 2, səh. 79-80)

Allahın həqiqi kitabı olan Quranı anlamaq bilməyəcəyimizi və sünnə olmadan mümkün olmadığını bildirən bir çox hədis var. Yenə də

səhabələrdən və onlardan sonra gələnlərdən çox sayda xəbərlər rəvayət edilmişdir. Hamısı eyni mövzudadır. Bu rəvayətlərdən bəziləri belədir:

Beyhaki “əl Medhal” adlı əsərlərində, Lalekai isə “es Sünnə” adlı əsərində hz. Ömər (r.ə)-ın belə buyurduğunu nəql etdi: “Öz fikirləri ilə mühakimə edənlərdən çəkinin. Şübhəsiz ki, onlar sünnənin düşmənləridirlər. Rəsulullah (s.ə.v)-in hədislərini əzbərləmək və öyrənmək çətin olduğu üçün öz fikirləri ilə danışmağa başladılar. Beləliklə, özləri haqq yolundan azdılar, başqalarını da azdırdılar.”

Əbu Hatim (354/965) İbn Məsud (r.ə)-ın belə buyurduğunu bildirir: “Hər şey haqqında Quranda məlumat vardır, ancaq insanların düşüncəsi onu tapmaqda acizdir.”

Əhməd ibn Hənbəl (r.ə), İmran ibn Hüseyn (r.ə)-ın belə dediyini buyurdu: “Quran nazil oldu, Rəsulullah (s.ə.v) bəzi sünnələri ortaya qoydu və dedi: “Bizi (Quran və sünnə) iman edin. Vallah, əgər bunu etməsəniz, azğınlığa düşər olarsınız.”

Beyhaki, “əl Medhal” əsərində Şabib bin Əbi Fudane əl Məkki vasitəsi ilə İmran ibn Hüseyn (r.ə)-dan belə nəql etmişdi: “İmran (r.ə) şəfaətdən bəhs edirdi. Camaatdan olan bir şəxs onun sözünə müdaxilə edərək: “Ya Əba Nüceyd, siz bizə Quranda dəlil tapmadığımız bəzi hədislərdən danışsınız.” Bu ifadəni eşidən İmran (r.ə) qəzəbləndi və həmin şəxsə dedi:

“Qurani oxudunmu?” deyə soruşdu. Həmin şəxs: “Bəli” dedi. İmran (r.ə) dedi: “Yaxşı, de görüm Quranda gecə namazının fərzinin dörd, axşam üç, günorta və günortadan sonra dörd rükət olduğuna rast gəldinmi?” Həmin şəxs dedi: “Xeyr.” İmran (r.ə): “Bütün bunları kimdən öyrəndin? Sən bizdənsən, biz də hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-dən öyrənmədikmi?” Allah Quranda buyurur: “Bayt-i Atini (Kəbəni) təvaf edin.” Yəni Quranda “yeddi

dəfə təvaf et, makam-ı İbrahimin arxasında iki rükət namaz qıl” deyən bir əmr tapa bilərsinizmi? Quranda: “Peyğəmbər sənə nə versə al, sənə qadağan etdiyi hər şeydən çəkin” dediyini eşitmədinmi?” dedi.

İbn Əbdülbər və Beyhaki, “əl Medhal” əsərində Eyyub es Sahtiyanidən bunu nəql edirlər: “Bir nəfər Mutarrıf ibn Abdullaha “Bizə yalnız Quran haqqında danış, hədis söyləməyə davam etmə” dedi. Mutarrıf həmin şəxsə “Vallah, biz hədisləri Quranın əvəzinə izah etmirik. Əksinə, hədis izah etməkdə məqsədimiz Quranı ən yaxşı bilənlərin bildiklərini sizə çatdırmaqdır” deyə cavab verdi.”

Lalekai “es Sünnə” adlandırdığı kitabında Əhməd ibn Hənbəlin belə söylədiyini nəql edir: “Hədislər bizim yanımızda Allah Rəsulu (s.ə.v)-dən gələn rəvayətlərdir. Onlar Quranı izah edirlər, Quranın göstərdiyi mənaların dəlilləridir.”

Cabir (r.ə) buyurdu: “Allah Rəsulu (s.ə.v) aramızda olduğunda ona vəhy gələr və ona gələn ayənin mənasını və təfsirini bilərdi. Sonra o, ayə ilə necə əmr edərsə, biz də elə əməl edərdik.”

Bu ayələrdən, hədis-i şəriflərdən və rəvayətlərdən Allah Rəsulu (s.ə.v)-in buyurduğu sünnənin Quranı anlamağımıza və tətbiq etməyimizə imkan verən bir mərhəmət olduğu anlaşılır.

Altıncı dəlil: Sünnə də vəhydən qaynaqlanır

Peyğəmbərimiz hz. Muhəmməd (s.ə.v) tərəfindən deyilən şeylər ya Allahın hökmlərini çatdırmaq üçün irəli sürülən söz və əməllərdir və ya təbliğin xaricindəki hərəkətlərdir.

Birinci hissə:

Bu, vəhydir. Məlum olduğu kimi Allah Rəsulu (s.ə.v) bu hissədəki səhvlərdən qorunmuşdur. Hənəfi alimləri buna “vəhy” deyirlər.

Bu hissədəki vəhy bəzən onun İlahi vəhy olduğunu göstərən bir cümlə ilə və ya başqa cür enər. İlahi vəhy olduğunu bildirən kəlmə ilə gələn şey, ya taabbudu (bəndəlik), icaz və ya meydan oxumağı ifadə edir ki, bu da Qurandır.

İcaz və təhəddi xüsusiyyətlərinə malik olmayan vəhy kəliməsinin də endirildiyi fikrinə görə bir hədisdir. Şübhə yoxdur ki, bu da vəhydir. Çünki hz. Peyğəmbər (s.ə.v.) “Rabbül İzzet dedi: ...” kimi sözlərlə Allahdan xəbər verir. Bu da yalansız bir xəbərdir. Hz. Peyğəmbərimiz (s.ə.v.)-in xəbərləri Quranın Allahın kəlamı olduğunu göstərdiyi kimi, bunun da Allahın kəlamı olduğunu göstərir.

Enən vəhy ilə Allaha məxsus olduğunu göstərən heç bir açıqlama yoxdursa, o, hədisdir. Həzrət Peyğəmbər (s.ə.v.)-ə aid hədis və tətbiqlərin vəhy olduğunu, bu ayələr ilə göstərir:

O, öz istəyi ilə danışmır. Bu, ona təlqin edilən bir vəhydir.

(Nəcm surəsi, 3-4)

...Mən yalnız mənə vəhy olunana tabe oluram. Əgər Rəbbimə asi olsam, böyük günün əzabından qorxuram”.

(Yunis surəsi, 15)

...Allah sənə Kitabı və hikməti (Quranı və Sünnəni) nazil etdi və bilmədiyin şeyləri sənə öyrətdi. Allahın sənə olan lütfü böyükdür.

(Nisa surəsi, 113)

Daha əvvəl də bildirdiyimiz kimi, ayədə yer alan “hikmət” sünnədir.

Əbu Davud və Beyhaki bu rəvayəti aşağıdakı sözlərlə izah etmişdilər: “Cəbrail (ə.s) hz. Peyğəmbər (s.ə.v.)-ə Quran endirdiyi kimi sünnəni də endirir, Quranı öyrətdiyi kimi sünnəni də öyrədirdi.” (Darimi, Mukaddime, 49)

İkinci hissə:

Bu hissə, hz. Peyğəmbərin (s.ə.v.)-in Allahdan çatdırmaq niyyəti olmayan sözləri və əməlləridir. Bunları Allah tərəfindən ya təsdiqlənmişdir, ya da edilməmişdir.

Əgər Allah-Təala hz. Peyğəmbərimiz (s.ə.v.)-in bir işini bəyənirsə, vəhy ilə təlimat verilməsə belə, vəhiyyət vəziyyətində və hökmündədir. Çünki bir əməlin Allah tərəfindən təsdiqlənməsi, onun doğru və Allahın rızasına uyğun olduğunu göstərir. Bundan əlavə, Uca Allah bizə hər bir əməli açıq-aşkar vəhy ilə bildirməsə də hz. Peyğəmbər (s.ə.v) tərəfindən deyilən hər sözə və əmələ itaət etməyimizi, Ona iman gətirməyimizi əmr etmişdir. Bu səbəbdən kimsə hz. Peyğəmbər (s.ə.v.)-dən vəhy yolu ilə nazil olmayan bir əməl etsəydi, Allahın “ona itaət edin” əmrini yerinə yetirərək edərdi. Bu vəziyyətdə, Onda görülməyən bu cür şeylər, şübhəsiz ki, ona həqiqətlə bildirilir.

İmam Suyutidən (911/1505) nəql edilənlər bu məsələni dəstəkləyir:

“Şafi və Beyhaki “Tavus” adlı əsərində Hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in belə buyurduğunu nəql etmişdilər: “Mən yalnız Allahın kitabında halal qıldığını halal edirəm və Allahın haram etdiyi şeyi haram edərəm” demişdir. (Ebu Davud, Sünen, 5: Tirmizi, Məlumat, 10: İbn-i Məcah, Müqəddimə, 2: Suyuti nəql üçün, Miftahul Cenne, 19)

Beyhaki belə söyləyir:

“Hədisdəki “Allahın kitabı” ifadəsi səhihdirsə, Allah Rəsulu (s.ə.v.) bununla ona nazil olanlara işarə etmişdir. Ona vəhy olunanlar iki hissədir: 1) Vahyi Metluv (Quran) 2.) Vahyi Gayri Metluv (Allahın ona verdiyi Quran xaricindəki məlumat və ilhamlar)”

İbn Məsud (r.ə) da imam Şafi (r.ə) kimi ayələrdən Allah Rəsulu (s.ə.v)-in sünnəsini ayədən qəbul edən şəxsin Allahın Kitabının əmrini də qəbul edəcəyini bildirmişdir. Allah Rəsulu (s.ə.v)-ə itaət etməyin zərurəti Quran tərəfindən verilən bir fərmandır.

Hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in ictihadına əsaslanan və Allah tərəfindən təsdiqlənən hökmlər ikinci hissəyə aiddir. Hənəfi alimləri buna “vahyi-batin” deyirlər.

Yeddinci dəlil: İcma

İslamın ilk günlərindən etibarən məsələyə elmi və vicdanla baxan heç bir müctəhid imamın sünnəyə itaət etməyi, özü ilə dəlil gətirməyi və düzgün davranmağı inkar etdiyini görə bilmərik. Əksinə, sünnədən möhkəm yapışdıqlarını, onun göstərdiyi yol ilə hərəkət etdiklərini, başqalarını sünnə ilə davranmağı təşviq etdiklərini və onlara qarşı çıxmalarını qadağan etdiklərini, özləri və başqaları üçün hökmlərində də buna etibar etdiklərini görürük. Bundan əlavə, sünnəyə zidd davranan və ya ona laqeyd yanaşanlara şiddətlə qarşı çıxdıqlarını, sünnəni Quranın tamamlayan və izah edən şəkildə gördüklərini, özlərinə səhih və ya əks hökm bildirən bir hədis gələndə Kitab və ya digər dəlillərdən birinə əsaslanaraq əldə etdikləri ictihad baxışlarından ona qayıtdıqlarını və onu nəzərə aldıklarını görə bilərik.

Bu məsələ ilə bağlı Sələflərdən aşağıdakılar nəql edilmişdir: “Səhih hədis tapıldığı zaman mənim məzhəbim odur. Ona uyğun olmayan sözümdən imtina edin”. (Subki, Mecmuat-ur Resail-i Müniriye, 2, 98)

Müctəhidlərin əksəriyyəti bunları bildirmişdir:

“Hədis əhli haqqında müctəhidlər və ümumilikdə alimlər belə düşünürlər: “Əhli-hədis dinin ən böyük köməkçisi, təcavüzkarların hücumuna və dinsizlərin şübhələrinə qarşı ən güclü müdafiəçidirlər. Onlara yalnız bidət əhli və inkar edənlər düşmən olarlar.”

İslam alimləri arasında sünnənin dəlil olması ilə bağlı fikir birliyi var idi və bu mövzuda yekdillik təmin edilərək qəti qərar verilmişdir.

Böyük İslam alimləri və müxtəlif düşüncələri

Əhli-sünnə haqqında fikirləri öyrənəcək insanlar arasında əsərləri “Kutub əs-Sitta” adı altında anılan altı böyük hədis kitabının müəllifi olan İslam alimləri də vardır.

İmam Buxari

Hicri 194-cü ildə Buxarada doğulmuşdur. Dövrünün böyük din alimi olan atası Əbül Həsən İsmayılın vəfatından sonra uşaqlığını anasının himayəsi altında keçirdi. Yeddi yaşında hədis öyrənməyə başlamış və on yaşına qədər əzbərlədiyi hədis sayı 70 minə çatmışdır. Məkkə, Mədinə, Nişapur və Bəsrədəki məşhur alimlərdən dərs almış, buna görə də adı Buxara xaricində də eşidilməyə başlanmışdır. Müslim, Əbu Davud, Tirmizi və İbn Səid də daxil olmaqla bir çox məşhur İslam alimləri onun əsərlərini etibarlı mənbə kimi qəbul etmiş və düşüncələrindən bəhrələnmişdilər. Onun ən böyük hədis ustası olduğu hər kəs tərəfindən qəbul edilir.

İmam Buxari 600 min hədis araşdırmış və bunlardan yalnız 7.275-ni əsərinə daxil etmişdir. Bu 16 illik araşdırma öz sahəsindəki ən etibarlı mənbə hesab olunur.

“El-Camius Sahih” adlı əsəri daha sonra Əhməd Zehidi tərəfindən “Sahih-i Buhari Muhtasarı (Tecrid-i Sarih)” adı ilə qısaldılmış və 2000-dən çox hədis bu əsərə daxil edilmişdir.

İmam Buxari, əsrlər boyu müsəlmanlara rəhbərlik edəcək bir əsər qoyaraq hicri 256-cı ildə vəfat etmişdir.

İmam Müslim

İmam Müslim hicri 204-cü ildə Nişapurda anadan olmuşdur. 14 yaşından hədis dərsləri almağa başlamışdır. İraq, Hicaz, Misir və Şama gedərək hədisləri araşdırmağa başlamışdır. Ziyarət etdiyi yerlərdə hədis mənbələrindən və bu mövzudakı müxtəlif araşdırmalardan istifadə edərək bunların arasında ən çox İmam Buxarinin əsərlərindən təsirləndiyini söyləmişdir.

Hədislərlə bağlı araşdırmalarında hədisləri nəql edildiyi kimi istifadə etmiş və yanlış anlaşılmamaq üçün bir hərfinə də toxunmamışdır. “Camius Səhihi”, ya da “Səhih-i Müslim” adlı əsərində 300 min səhih hədisindən istifadə etmiş və bunlardan yalnız 3.030-u “Səhihə” adlı əsərinə daxil edilmişdir. Bu əsər Səhih-i Buxaridən sonra ən etibarlı hədis kitabı kimi qəbul edilir. Hazırladığı əs-Səhih adlı hədislər toplusu, altı məşhur hədis kitabının (Kutub-i Sitte) ikincisi olaraq İslam dünyasına xidmət edir.

İmam Müslimin müəllimi Əbdülvəhhab əl-Ferranın onu haqqında belə söylədiyi rəvayət edilir;

“Müslim xalqın alimlərindən və elm sahiblərindən biridir. Mən onun haqqında yaxşılıqdan başqa bir şey bilmirəm.”

İmam Tirmizi

İmam Tirmizi hicri 209-cu ildə Maveraünnehirin Tirmiz bölgəsində dünyaya gəlmişdir. Xorasan, İraq və Hicazda təhsil alsa da, əsas təhsilini Buxarada almışdır. Hədis təhsilini Buxari və Müslimdən almışdır.

Tirmizi hədis toplamaqla yanaşı hədis elminin inkişafına da töhfə vermişdir. “Səhih-i Tirmizi” adlı əsərində 3.962 hədis vardır. Bu əsər öz sahəsindəki etibarlı mənbələr arasında göstərilir.

Sahih Tirmizinin digər hədis kitablarından ən açıq fərqi mövzu sırasındadır. Kiçik və böyük hər məsələ bir-birinə qarışmayacaq şəkildə ayrı-ayrılıqda ələ alınmışdır. Səhabələrin həyatı ilə bağlı yazılan ilk əsər Tirmiziyə məxsusdur.

Əbu Davud

Hicri 202-ci ildə dünyaya gəlmişdir. Buxari və Müslim kimi, o dövrdə də bütün İslam dünyasını gəzmiş və 50-dən çox alimdən təhsil almışdır. Buxari və Müslimin əsərlərindən bəhrələnmişdir. Hədis üzərində işləyənlər də Əbu Davudun əsərlərindən bəhrələnmişlər. Bir çox məsələlərdə İslam alimləri tərəfindən təqdir edilmiş və onun biliyi ilə hərəkət edən alimlər arasında göstərilmişdir.

“Sünen-i Əbu Davud” adlı əsərinə 500 min hədis arasından 4.800 hədis daxil etmişdir. Hədis seçimində xüsusilə hökmlərə yer verilmişdir. Əsərləri fərqli məzhəblərə mənsub tədqiqatçılar tərəfindən də qəbul edilmişdir.

İmam Nəsai

Hicri 225-ci ildə Xorasanda anadan olmuşdur. İslam elm mərkəzlərini gəzmiş və bir çox alimdən hədis dərsəri almışdır. Əsərləri bu günə qədər gəlib çatmış və hələ də qaynaq kimi istifadə olunur.

Misirdən Şama gələndə Əməvilər hökumətinin təzyiqinə məruz qalmış və işgəncə ilə öldürülmüşdür. Qəbrinin Səfa ilə Mərvə arasında olduğu deyilsə də, dəqiq məlumat yoxdur.

“Əl-Müktaba” adlı əsəri, digər əsərlərlə müqayisədə hədis mövzusunda daha həssas araşdırmadır. Kutub-i Sittənin üçüncü kitabıdır.

İbn-i Macə

Hicri 209-cu ildə Qəzvində anadan olmuşdur. Hədis sahəsində müəyyən bir səviyyəyə çatmaq istəyən digər alimlər kimi Xorasan, Bəsrə, Məkkə, Şam və Misiri ziyarət etmişdir. “İbn-i Macə Sunen”dən başqa tarix və təfsir kitabları da yazmışdır. Məşhur əsəri “Kutub Sitte”nin altıncı əsəri olaraq qəbul edilmişdir. Bəzi alimlər İmam Malikin “Muvatta” adlı əsərini altıncı əsər qəbul etmişlər.

“İbn-i Macə Sunen” adlı əsərində yer alan 4.341 hədisdən 1.339-u digər hədis kitablarında istifadə edilməyən hədislərdir.

İmam Qəzali

Hüccətul-İslam əbu Həmid ibn Məhəmməd Qəzali İslam dünyasının fəqih və təsəvvüf yolundakı ən böyük şəxsiyyətlərindən biridir. Hicri 450-ci ildə (miladi 1058) İranın Tus şəhərində anadan olmuşdur. Atasının az gəlirli olmasına baxmayaraq, Qəzalini yaxşı böyütmək üçün əlindən gələni etmişdir.

Tusdakı təhsilini tamamlayan Qəzali Gürcünə gedərək təhsilinə davam etdi. Anadoludakı siyasi nüfuzun sarsılması Qəzaliya çox təsir etdi. Buna görə Nişapura gedərək ən məşhur alimlərdən biri olan Əbül Meali əl-Cüveyninin tələbəsi oldu. Müəlliminin ölümündən sonra Nizamül Mülk tərəfindən Nizamiyə mədrəsəsinə göndərildi. Qısa müddətdə səsinə geniş ictimaiyyətə çatdıra bildi. Tələblərinin sayı gündən-günə artırdı.

Hicri 488-ci ildə bir xəstəlik nəticəsində mədrəsədəki işini tərk etdi və on il insanlardan uzaq həyat yaşadı. Bu müddətdən dərhal sonra şagirdləri ilə Bağdada qayıdaraq tələbələrini “İhyau Ulumid Din” adlı əsərini oxumağa başladı. Bu vaxt Anadoludakı İslam birliyi dağıldıqda Səlcuqlu vəzirli tərəfindən Tusa geri çağırıldı. Sultan Səncər tərəfindən qorunan bütün vasitələr 12 il boyunca səfərbər edildi. Hicri 505-ci ildə (miladi 1111) sona çatan ömrünün son gününə qədər elm və təbliği buraxmadı.

İmam Qəzalinin fikirləri İslam düşüncəsi tarixində dönüş nöqtəsi olmuşdur. Xüsusilə, ömrünün son illərində Əhli Sünnə əleyhdarları ilə mübarizə aparmış və bir çox azgın insanları bu yoldan döndərmişdir. İmam Qəzali əsərlərindən birində bunları bildirir:

“İslamın ünvanından dediyimiz kimi, mərifətin həqiqətində nümunə və nişan vardır, bunu yalnız əhil olanlar başa düşərlər. Bunun həqiqətini dünya ilə əlaqəsi olmayanlardan, onunla məşğul olmayanlardan və həyatı boyunca Allahı axtarmaq və istəməkdən başqa bir şeylə məşğul olmayanlardan başqa heç kim axtara bilməz. Bu həm çətin və uzun işdir. O halda hər kəsin qidası olana işarə edək. Bu, Əhli Sünnə əqidəsidir. Bu, qəlbində inam olanlar üçün xoşbəxtlik və qurtuluş toxumu olacaqdır.” (Kimya-i Səadət, Əhli-Sünnə etiqadını doğru öyrənmək)

İmam Qəzəlinin başlıca əsərləri:

1. “İhyau Ulumid Din” (Dini elmlərin dirçəlişi) Qəzəlinin ən məşhur və ən böyük əsəridir. Bu kitabda fiqh və təsəvvüf məsələləri müzakirə olunur. Hər bölmə 4 kitabdan, ümumilikdə isə 40 kitabdan ibarətdir. “İhya” yazıldığı gündən bəri İslam dünyasında ən çox oxunan kitablardandır.
2. El İktisad fil-itikat (etikatda iqtisad) inanc məsələlərini ələ alır.
3. Tehaftül Felasife (Filosofların ziddiyyətləri) Aristotelin fəlsəfəsini tənqid etdiyi kitabdır.
4. Kimya-i Səadət (Xoşbəxtlik kimyası) inanc, əməl, əxlaq və təsavufdan bəhs edir. “İhya”nın fars dilində yazılmış xülasəsidir.
5. Bidayetül Hidaye (Hidayətin başlanğıcı), xalqın başa düşəcəyi tərzdə yazılmış, din və əxlaq haqqındakı məlumatların izah edildiyi bir kitabdır.

İmam Qəzəlinin 75 əsəri vardır.

Seyid Ərzurumlu İbrahim Haqqı

Ərzurumlu İbrahim Haqqı 1703-cü ildə Ərzurumun Hasankale qəsəbəsində anadan olmuşdur. Babası peyğəmbər soyundan gəldiyi üçün İbrahim Haqqı anası tərəfindən “seyid” hesab edilir.

İbrahim Haqqı atası ilə getdiyi Siirtin Tillo mahalında İsmail Fakirullahla tanış olmuş və bir müddət orada yaşamışdır. Atası dərviş Osman Əfəndi vəfat etdikdə Ərzuruma qayıtmışdı. Burada təhsilini buraxdığı yerdən davam etdirir. Ərzurum müftisi Məhəmməd Hazıkdən ərəb və fars dillərini öyrənir. Türk, ərəb və fars dillərini inkişaf etdirərək bu dillərdə şeir yazmağa başlayır.

1728-ci ildə Siirtə qayıdaraq İsmail Fakirullahın söhbətlərinə davam edər və qızı ilə evlənərək kürəkəni olar. 1728-ci ildə Həcdən qayıdarkən böyük İslam alimlərinin əsərlərindən sitatlar gətirərək “Lübbul Qütbü” əsərini yazar.

1747-ci ildə Sultan I Mahmud tərəfindən saraya dəvət edildikdə, saray kitabxanasından faydalanmağa başlayır. İstanbula qayıtdıqdan sonra Ərzurumda kiçik traktatlar yazmağa başlayır. İstanbula ikinci səfərindən sonra özünü tamamilə kitab araşdırmalarına həsr edərək Hasankaledəki evində yaşamağa başlayır.

Həcc ikinci ziyarətində Hələb, Şam, Məkkə, Mədinə və Qüdsdəki məşhur İslam alimləri ilə əlaqə qurur və məlumat mübadiləsi aparır.

Ziyarətdən qayıdarkən məşhur “Marifətnamə” adlı əsərini qələmə alır. Bu əsərindən başqa 54 daha vacib əsəri vardır. 1780-ci ildə Siirtə vəfat etmişdir. Cənazəsi şeyxi İsmail Fakirullah üçün tikdirdiyi türbədə dəfn olunur.

Seyyid İbrahim Hakkının bəzi sözləri belədir:

“Gözəl əxlaqın ən yaxşısı sənin yanına gəlməyənlərin yanına getməkdir. Sizə zülm edəni bağışlanmağınızdır. Danışanda həqiqəti söylə. Söz verirsənsə, əməl eylə. Yaxşılıq edirsənsə, gizlə. Başqasından pis davranış görsən, çəkinin.

Hər kəslə salamlamaq ən yaxşı xislətdir. Təvazökarlığın səmərəsi yüksəlməkdir. Hikmətin əsası insanlarla yaxşı münasibət qurmaqdır. Xalqın eybini axtaranların özlərinin eyiblərinin üstü açılar. Məsləhət qəbul edən rüsvayçılıqdan qurtular.

Allah qatında günah sayılan şeydə qullara itaət yoxdur. Yalan danışanlardan xeyir gözlənilməz. Xalqın sizinlə ünsiyyət qurması sizin xoşunuza gəlsə, siz də onlarla da elə danışın. Üzr istəyənin üzrünü qəbul edin. Yaşlılarınıza hörmət edin ki, sizdən kiçiklər də sizə hörmət etsinlər. Ən faydalı xəzinə ürəklərdəki sevgidir.” (Mərifətnamə)

İmam Rəbbani

Əsil adı Əhməd Faruk-i Serhendidir.

1564-cü ildə Hindistana bağlı olan Sərhənd şəhərində doğulmuşdur. Ata tərəfindən hz. Ömər in soyundan gəldiyi üçün əl-Faruki ləqəbi ilə tanınır.

Əhli-sünnə yolundakı təsəvvüfün böyük şəxsiyyətlərindən biridir. Nəqşibəndi şeyxlərindən biri olan Məhəmməd Baki Billah ilə əlaqə qurmuşdur. Dinin əslinə xələl gətirdiyi üçün dövrün hind-türk hökmdarı Əkbər şah ilə ziddiyyət yaşamış və 1619-cu ildə Guvalyardakı bir qalaya həbs edilmişdir.

Əhli-sünnə hər cür azğınlıq hərəkətlə qarşı Əhli-Sünnə etiqadını dəstəklədiyi üçün “iki min ilin bərpaçısı” adına layiq görülmüşdür.

Dostlarına və tələbələrinə yazdığı məktubların bir araya gətirildiyi “Məktubat” İslam təsəvvüfünün ən vacib mənbələrindən biridir. İmam Rəbbaninin bəzi sözləri belədir:

“İnsan əvvəlcə imanını düzəltməlidir. Bu düzəliş məzhəb olan əhli sünnə və camaatın baxışlarına uyğun olaraq edilməlidir. Əməldəki süstlük bağışlana bilər, inandakı süstlük isə bağışlanmaz.

Bunu bilməlisən ki, iki dünyanın xoşbəxtliyini qazanmaq yalnız Allah Rəsuluna tabe olmaqdan asılıdır. Ona itaət etmək belədir: İnsanlar arasında İslam hökmlərini yerinə yetirmək, nəfsdən qaynaqlanan küfr adətlərini və əlamətlərini aradan qaldırmaq.

Əməl gənclik illərində edilir. Ağılı olanlar bu fürsəti əldən verməzlər və bu fürsəti qənimət bilirlər. Çünki insanlar qocalmaya bilirlər. Qalsa belə, özünü toplaya bilməz. Özünü toplasa belə, əməl işləməyə gücü çatmaz. Çünki yaşlılıqda insanlar zəif və aciz olurlar...

... Yetmiş üç məzhəbin hər biri dinə itaət etdikləri üçün özlərini hidayət olunmuş bir qrup kimi qəbul etdiklərini iddia edirlər. “...Hər firqə mahiyyətinə sevinir” (Muminun surəsi, 53) ayəsi onların vəziyyətlərini təsdiqləyir. Peyğəmbərimiz firqey-i naciye başqalarından fərqləndirən xüsusiyyətləri belə izah edir: “... Onlar mən və əshabımın yolu ilə gedirlər.” Peyğəmbərin özünü təsvir etməsi kifayət edərkən, əshabından da bəhs etməsi bu mənanı verir: “Mənim yolum əshabımın getdiyi yoldur. Qurtuluş onların yoluna tabe olmaqdan asılıdır.”

Allah Rəsuluna tabe olma iddiası; Səhabələrinin yoluna tabe olmadan olmaz. Şübhəsiz ki, Peyğəmbərin səhabələrinin yolunu davam etdirənlər Əhli Sünnə və Camaatdır. Allah onlardan razı olsun. Fırqay-i naciye məhz onlardır. Şiə və xaricilər kimi Məhəmməd Peyğəmbərin səhabələrini qınayanlar, əlbəttə ki, onların yoluna tabe olmaqdan məhrumdurlar.

Eyni hökm Mötəzilə üçün də verilir. Bu, sonradan yaranan bir yoldur. Əhli Sünnə olmayan digər qruplar da eyni müqayisəyə tabedirlər.” (Mektubat-ı Rabbani)

Seyid Əbdülqadir Gilani

Əbdülqadir Gilani; Mühyiddin, Kutb-i Rabbani, Kutb-i azam, Gavs, Gavs-ül azam, Sultân-ul-evliyâ (müqəddəslərin sultanı) kimi də tanınır. Ləqəbi Əbu Məhəmməddir. Əbdülqadir Gilani həm seyid, həm də şərifdir. 1078-ci ildə İranın Gilan şəhərində anadan olmuşdur. Dini təhsilinə də burada başlamışdır. Daha sonra Gilandan Bağdada gələrək təhsilini burada davam etdirdi. Hənəbli məzhəbini seçərək fiqhdə bu məzhəb üzrə özünü inkişaf etdirdi. Əbu Səid mədrəsəsində dərs deyərkən təsəvvüflə tanış oldu. Təsəvvüfdəki yolu onun isminə uyğun olaraq “Kadiriyyə” adlandırılmışdır.

Əksəriyyəti vəz və tövsiyələrdən ibarət olan Əl-Günya, El-Fethür Rəbbani və Əl Fütühül Geyb günümüzə qədər gəlib çatan kitabları arasındadır. Əbdülqadir Gilani 1166-cı ildə Bağdadda vəfat etmişdir. Hər il milyonlarla insanın ziyarət etdiyi məzarı indi Bağdaddakı böyük sosial kompleksdə daxilində yerləşir.

Əbdülqadir Gilaninin bəzi sözləri belədir:

“Quranla hərəkət etmək sizi Quranın mövqeyinə qaldıracaq. Sünnəyə uyğun hərəkət etmək (Peyğəmbərimizin hədisləri) sizi Peyğəmbərimiz Allahın Rəsuluna yüksəldər. Allah Rəsulu qəlbi və mənəvi dəstəyi ilə Allah dostlarının qəlbini bir an belə tərk etməz. Allah dostlarının qəlbini gözəlləşdirən, təmizləyən Odur. Onların mahiyyətini təmizləyən və bəzəyən odur.

Allahı xatırlayın ki, O da sizi xatırlasın. Allahı zikr edin ki, günahlarınız təmizlənsin. Günahsız olasınız. Günahsız itaətkar mömin ola biləsiniz. Məhz o zaman səni xatırlayar. Bu zikr sizi elə əhatə edər, sizi məşğul edər ki, bir şey istəməyə vaxtınız olmayacaq. Bütün məqsədiniz o olacaq.

Ey insanlar! İslam əlini başına qoyub fəlakətlərdən, günahkarlardan, bidət əhlindən, zalımlardan, yalançı şahidlərdən, öz fəzilətlərini göstərməyən iddiaçıların əlindən ağlayır. Onlara qarşı səmimi müsəlmanlardan kömək diləyir.

Yeyib-içməyin vida ziyafətin olsun. Ailənizlə görüşünüz son görüşünüz olsun. Mömin qardaşınızla görüşünüz vida görüşü olsun. Hər zaman ürəyinizə əmanət olduğunuzu və hər zaman vida vəziyyətində olduğunuzu təlqin edin. Taleyi başqasının əlində olan bir insan necə əmanət və vida halında ola bilməz? Çünki sabah nə olacağını, işlərin hara gedəcəyini və taleyinin ona nə gətirəcəyini bilmir. Buna görə dərhal tövbə edin, bir daha etməməyə qərar verin. Onlardan canınızı qurtarın, sürətli addımlarla Mövlaya tərəf qaçın. Tövbə etdikdə həm zahirin, həm də batinin tövbə etsin. Tövbə Allah yanında məqbul bəndə olmağın təməlidir. Səmimi tövbə ilə Allahdan gələn həqiqətdən həya etməklə günahlardan təmizlənin. Ey Allah yolunu unudub dünya işləri ilə məşğul olan şəxs! Sizi insanları sevindirən, ancaq Allahı qəzəbləndirən insan kimi görürəm. Şübhəsiz ki, tezliklə səni o dünyadan aparacaqlar. Ölüm sizi oradan ayıracaq. Sizi tutması ağır, şiddətli və müxtəlif olan məxluqlar tutub oradan alarlar. Bir anda hər şeyini itirərsən və hər şeyi tərk edərsən.”
(Fethür-Rəbbani)

Şah-ı Nəqşibəndi

Əsl adı Məhəmməd Bahauddindir. 1318-ci ildə Buxara yaxınlığında anadan olmuşdur. Həcəgan təriqətinin şeyxi Məhəmməd Baba Semmasinin mənəvi tərbiyəsi altında böyümüşdür. Gəncliyində Səmərqəndə gedən Şah-i Nəqşibənd Hənəfi məzhəbindəndir. Əxlaq və elm mövzusunda etdiyi araşdırmalarla və söhbətlərlə böyük kütlələri məftun etmişdir.

Qurduğu Nəqşibənd məzhəbi, İmam Rəbbani dövründə Hindistana qədər yayıldı. Məzhəb İstanbulun fəthindən sonra osmanlılar tərəfindən qəbul edildi. İstanbulda çox sayda Nəqşibəndi lojasının olması fikirlərin insanlar arasında nə qədər geniş yayıldığının göstəricisi idi.

Şah-i Nəqşibəndin ömrü boyu qoruduğu həqiqət İslamın təməli, yəni Allahın Kitabını qəbul etməyənlər və Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in əmrlərinə tabe olmayanlar qurtulmayacaqlar. Ona görə Kitab və Sünnənin yolundan çıxılmamalıdır. Bu yolu izləməyən şəxsin ardınca getmək doğru deyil. Çünki təriqət Quran və Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v)-in sünnəsi ilə canlanar. Şah-i Nəqşibənd əsərlərindən birində Allah Rəsulu (s.ə.v)-ə sədaqətini belə ifadə edir:

“Allah Rəsulunun etdiyi bir şeyi o cür də etdim və heç bir sünnəni də tərk etmədim. Mən hamısını icra etdim və nəticəsini də gördüm. Özümdə onun əsərini gördüm.”

Mövlana Xalid-i Bağdadi

1778-ci ildə Bağdad yaxınlığındakı Zur şəhərində anadan olmuşdur. Bir çox məşhur alimlərdən təfsir, hədis, fiqh və təsəvvüf dərsləri almışdır. Müəlliminin vəfatından sonra onun əvəzinə dərs keçməyə başladı. Onun mühazirələrinə bütün İslam dünyasından minlərlə insan qatılırdı. Səkkiz il müəllimlik etdikdən sonra əvvəlcə Dəməşqə, daha sonra Hicaza getmişdir.

1809-cu ildə Şeyx Məhəmməd Dəhləvidən dəvət alan Mövlana Xalid dəvəti qəbul edir və Hindistana gedir. Təhsilini orada başa vurduqdan sonra Bağdada qayıdır. 1826-cı ildə Şamda vəfat etmişdir. Cənazə namazını hənəfi məzhəbinin böyük alimlərindən olan İbn-i Abidin qıldırmışdı.

Mövlana Xalid əsərinin əvvəlində “Rəbbani Məktubları” dan aşağıdakı sitatları gətirmişdir:

“Hər neməti hər kəsə göndərən yənlz Allah olduğunu yaxşı düşünmək və anlamaq lazımdır. Hər şeyi yaradan Odur. Hər zaman hər varlığı saxlayan məhz Odur. Bəndələrdəki üstün və yaxşı xüsusiyyətlər Onun lütfü və ehsanıdır. Allah Cənnətdəki sonsuz nemətlərə, ləzzətlərə və Öz rızasına, sevgisinə qovuşa bilmək üçün sevgili Peyğəmbərə itaət etməyi əmr edir.”

“Var olduğunuz müddətdə Allahın əmr və qadağalarına yaxşı əməl edin. Allahı çox xatırlamağı, Ona sığınmağı, fani dünyaya meyl etməməyinizi, əbədi və sonsuz axirətə rəğbət etməyinizi, ölümü, qəbirdə yalnızlığı, haqq-hesab gününə tam hazırlaşmağı, sünnəyə sadıq qalmağı, bidətlərdən üz döndərməyi, müsəlmanların uğur qazanması, din düşmənlərin və mürtədlərin məğlubiyyəti üçün dua etməyi tövsiyə edirəm.” (Mövlana Halidin Diyarbəkirdən bir qohumuna yazdığı məktubdan)

Əhməd Ziyaəddin Gümüşhanevi

1813-cü ildə Gümüşhanədə anadan olmuşdur. 10 yaşında Trabzona gəlmiş və alimlərdən dərs almağa başlamışdı. Qardaşı hərbi xidmətə getdiyi üçün bir müddət atası ilə ticarətlə məşğul olmuşdu. Ailəsinin müqavimətinə baxmayaraq, 1831-ci ildə İstanbula köçərək təhsilini orada davam etdirmişdi. Dövrün bir çox görkəmli şəxsləri onun söhbətlərindən təsirlənmişlər. Bunların arasında Sultan II Əbdülhəmid Xan da var idi.

Ömrünün 28 ilini kitab araşdırmalarına həsr edən Gümüşhanevi, şəxsən 16 il müəllimlik fəaliyyəti ilə məşğul olmuşdu. Bir milyondan çox tələbəsinin sərvətlərini bir araya toplayaraq ortaqlar “xeyriyyə və investisiya fondu” qurmuşdu. Bu investisiyalar sayəsində bir mətbəə, bir nəşriyyat, 18.000 kitab olan 4 ayrı kitabxana və müxtəlif fondlar qurdumuşdur.

Sünnəyə böyük əhəmiyyət verdiyi bilinən Gümüşhanevi, tələbələrinə hədislərlə bağlı dərs keçirdi.

Gümüşhanevi dövrünün ən önəmli İslam alimlərindən biri idi. Ölkə miqyasında kitabxanalar quraraq və təhsil fəaliyyətində şəxsən özü iştirak edərək müsəlmanların inkişaf etməsi üçün əlindən gələni etmişdi. 93 müharibəsi olaraq bilinən 1877-1878-ci illərdəki Osmanlı-Rus müharibəsində vuruşmuş və əsgərlərimizə mənəvi dəstək vermişdir.

1880-ci ildə Misirə qayıdanda Gümüşhanevi dərgahını xəlifəsi Hasan Hilmi Əfəndiyə buraxaraq yalnız cümə söhbətlərinə qatılardı. 13 may 1893-cü il yaz aylarında çadır quraraq keçirdiyi Beykozdağı Yuşa təpəsində vəfat etmişdir.

Hoca Əfəndinin bəzi əsərləri:

Xüsusilə “Camiul Usul” Nəqşibəndi təriqətinin detallarının açıqlandığı bir kitabdır. Əhli Sünnəyə uyğun olaraq bütün sufilik cərəyanlarının etibar etdiyi məlumatları ehtiva edir.

“Ruhul-arifin”, təsəvvüfdəki məqamlar izah olunur.

“Mecmuatül-ahzab”, təsəvvüf əhlinin gündəlik ibadətlərinin izah olunduğu bir kitabdır.

“Kitabül-arifin”, bu kitabda dua mövzusunə yer verilmişdir.

Bədiüzzaman Səid Nursi

1873-cü ildə Bitlisin Hizan qəsəbəsindəki Nurs kəndində anadan olmuşdur. 9 yaşında dini təhsilə başlamasına baxmayaraq, xasiyyətinə görə mədrəsə təhsilinə öyrəşə bilmədiyi üçün oranı tərk edir. 12 yaşında Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v)-in yuxusunda ona bəzi tövsiyələr verdiyini gördüyü üçün təhsilini davam etdirir. 21 yaşında Şərq vilayətlərində tanınmağa başlayır və Bədiüzzaman (dövrün gözəlliyi) adı altında tanınır. Ən böyük arzularından biri Vanda Medresetüz Zehra universitetinin açılması idi. 1907-ci ildə İstanbulla gələrək Sultan II Əbdülhəmidə layihəsi haqqında danışır, ancaq onu inandıra bilmir. Bundan sonra Fatihdə Şekerci Xanda bir otaq tutaraq və burada yaşayır.

31 mart hadisələri ilə əlaqəsi olmasa da, hadisələr zamanı həbs olunur və məhkəmədə bəraət alır. 31 mart hadisələrindən sonra İstanbulu tərk edərək Van, Tbilisi, Şam, Beyrut və İzmirə təhsilinə davam edir.

Birinci dünya müharibəsinin başlaması ilə Təşkilat-ı Mahsusada vəzifə icra edir. 1916-cı ildə Pasinlərdə milis komandiri kimi döyüşür və əsir düşür. Bolşevik inqilabı dövründəki qarışıqlıqdan istifadə edərək qaçır və çox böyük çətinliklə İstanbulla gəlir.

Səid Nursinin həyatı, dəstəkləmədiyi Şeyx Səid üsyanı ilə dəyişir. Səid Nursi üsyanı dəstəkləməməsinin səbəbini belə izah edir:

“Türk milləti əsrlər boyu İslamın bayraqdarı olmuşdur. Bir çox vəli və şəhidlər yetişdirmişdir. Belə millətin nəvələrinə qılinc çəkilməz. Biz müsəlmanıq, onlarla qardaşıq, qardaşı qardaşa qırdıymayın. Şəriət buna icazə vermir. Qılinc xarici düşməne çəkilər, daxildə qılincdən istifadə olunmur. Bu dövrdə yeganə qurtuluş yolumuz Quran və iman həqiqətlərini aydınlaşdırmaq və onlara uymaqdır. Ən böyük düşmənimiz olan cahilliyi aradan qaldırmaqdır. Təşəbbüsünüzdən imtina edin, çünki nəticəsiz qalır. Minlərlə günahsız kişi və qadın bir neçə cani ucbatından həlak ola bilər.”

Hər şeyə baxmayaraq, bölgənin bir çox tanınmış şəxsləri ilə birlikdə Bədiüzzaman haqqında da tədqiqat aparılaraq İstanbula gətirildi. Oradan Eğridir mahalının Barla kəndinə sürgün edildi. Bu kənddə Quranı təfsir etdiyi Risale-i Nur Külliyyatının dördü üçün yazdı.

Tələblərinin sayının artması ilə Əskişəhərə göndərildi və Bədiüzzamanın mühakiməsi orada davam etdi. Burada 11 ay həbs cəzasına məhkum edildi. Üzərindəki təzyiq də artmağa başlamışdı. 1934-cü ildə Barladan İspartaya köçürüldü. 120 dostu ilə cəzasını başa vurduqdan sonra Kastamonuya sürgün edildi.

1943-cü ildə yenidən həbs edilərək Ankaraya göndərildi. Daha sonra İsparta və Dənizlidə yenidən istintaq başlandı. 126 dostu ilə doqquz ay həbsdə qaldıqdan sonra bütün istintaqlardan bəraət qazandı. Onun bəraət hökmünə baxmayaraq, repressiyalar sona çatmadı. Afyondakı 20 aylıq hökm üst məhkəmə tərəfindən ləğv edildi.

1951-ci ildə bir jurnalda dərc olunan məqaləsinə görə məhkəməyə verildikdə, 27 il uzaq qaldığı İstanbula gəlmə fürsəti tapdı. Bədiüzzaman bu məhkəmədən də bəraət aldı.

1956-cı ildə Risale-i Nur Külliyyatında cinayət tərkibi olmadığı üçün nəşr olunmasına icazə verildi. Ömrünün son günlərində ölkəni gəzən Bədiüzzaman Səid Nursi İstanbuldan Urfaya etdiyi uzun səyahətdən sonra 1960-cı ildə vəfat etdi. 27 may çevrilişindən dərhal sonra cənazəsi Urfadan götürüldü və təyyarə ilə İspartaya gətirilərək naməlum bir yerdə dəfn edildi.

Əsərləri:

- Sözlər
- Məktubat
- Lemalar
- Şualar
- Mesnevi-i Nuriye
- Asa-yı Musa
- Kastamonu Lahikası
- Barla Lahikası
- Emirdağ Lahikası
- İşaretül İcaz
- Sikke-i Tasdik-i Gaybi
- Hutbe-i şamiye
- Münazarat
- İki Mekteb-i Musibetin şəhadetnamesi

Əsərlərindən bəzi qeydlər:

“Sünnə əl-Səniyyəyə itaət etmək çox dəyərlidir. Xüsusilə, bidətlərin artdığı zamanda sünnəyə tabe olmaq çox dəyərlidir. Xüsusilə, ümmətin fəsad törətdiyi dövrdə Sünnə-i Səniyyənin qaydalarına riayət etmək vacib təqva və güclü inanc yaradır.” (Lemalar, səh.48)

“Sünnələri göydən asılan və uzanan iplər kimi gördüm. Onlara əməl edənlər uclar və xoşbəxtliyə nail olurlar. Müxalif olub məntiqə əsaslananlar isə uzun minarə ilə göyə qalxmağa çalışan axmaq firona çevrilirlər.” (Mesnevi-i Nuriye, səh. 72)

“Yaradanımız bizə ən böyük müəllim, ən mükəmməl ustad və təəccüblənməyən və təəccübləndirməyən ən doğru bələdçi kimi hz. Məhəmmədi təyin etmiş və son elçi olaraq göndərmişdir.” (Asa-yı Musa, səh. 34)

“Hz. Məhəmmədin xüsusiyyəti, İslam dünyasının böyük ağacının mənbəyi, toxumu, həyatı və tərkibi olmasıdır.” (Lemalar, səh.311)

“Vəlayət yolları arasında ən gözəl, ən doğru, ən parlaq, ən zəngin yol Sünnə-i Səniyyəyə tabe olmaqdır.” (Mektubat, səh.495)

İslam dini üçün xaricdən gələn zərərli cərəyanlar nə qədər təhlükəlidirsə, insanın özündən gələn azğın və zərərli cərəyanlar da bir o qədər təhlükəlidir. Bədiüzzaman Səid Nursi, daxildəki bu təhlükələrə diqqət çəkmişdir:

“Mənə iztirab verən yalnız İslamın məruz qaldığı təhlükələrdir. Əvvəllər təhlükələr kənardan gəlirdi; ona görə müqavimət göstərmək asan idi. İndi isə təhlükələr daxildən gəlir. Qurd gövdənin içərisinə girdi. İndi müqavimət göstərmək daha da çətinləşdi. Qorxuram ki, cəmiyyətin bünövrəsi buna tab gətirməsin; çünki düşməni görə bilmir. Şah damarını qopardan və qanını içən ən böyük düşməninə dost zənn edər. Cəmiyyətin bəsirət gözü kor olarsa, iman qalası təhlükə altına düşər. Bu mənim tək iztirabım budur. Yoxsa mənim məruz qaldığım bəlalar və çətinliklər barədə düşünməyə vaxtım belə yoxdur. Kaş min qat əziyyətə düçar olum, amma iman qalasının gələcəyi etibarlı olsun....”

(Bütün qeydlər sadələşdirilmiş formada verilmişdir)

Süleyman Hilmi Tunahan

Süleyman Hilmi Tunahan 1888-ci ildə Silistiredə anadan olmuşdur. İstanbul mədrəsələrində dövrün ən məşhur müəllimlərindən təhsil almış və yüksək dərəcələrlə bitirmişdir. 1930-cu ildən Diyanət işçilərindən Sultanahmet, Yenıcamı, Şehzadəbaşı və Kasımpaşa məscidlərində vaiz olaraq çalışmışdır.

Ömrü boyu ona qarşı müxtəlif istintaqlar açmış və hamısından bəraət almışdır. Quranın unudulmağa başladığı bir dövrdə özünü gənclərin dini təhsilinə həsr etmişdir. Bütün əsərləri Hoca Əfəndinin Quran öyrənməyə verdiyi əhəmiyyətin açıq göstəriciləridir.

Şagirdlərinə həmişə Quran və Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in yolundan ayrılmamağı və gəncləri bundan başqa azğın axınlardan qorumağı tövsiyə edən Süleyman Hilmi Tunahan, 1959-cu ildə şəkər xəstəliyindən vəfat etmişdir.

Hoca Əfəndi və tələbələri əqidədə İmam Maturidiyə, əməldə isə İmam Hənifəyə tabedirlər. Süleyman Əfəndi, İmam Rəbbaninin təsəvvüf yolunun izi ilə gedirdi.

Kürəkəni və tələbəsi Kamal Kaçar Süleyman Əfəndinin üstün şəxsiyyətini belə izah edir:

“Süleyman Əfəndinin batin elmi, yəni təsəvvüfdə mənəvi tərəfi, şübhəsiz ki, əhlinə məlumdur. Zahirə ağıl və zəka ilə mümkün deyil. İnsanın müsəlman, savadlı və ağıllı ola bilər, daxili münkir olmaz, amma yenə də təsəvvüf və irşad əhli olan bir insanla qarşılaşanda ilahi iradəsi ilə özünü ona bildirməsə, dünyalar bir araya gəlsə də, onun feyzlərindən xəbərdar olmaz. Onun mənəvi tərəfi barədə tərəddüd etmirik. Bu nöqtəni ulmel yəqin deyil, hakkel yəqin bil fiil yaşamış olaraq bilirik. (Hızır Yılmaz, Süleymançılıq haqqında araşdırma, səh.11)

Seyid Əbdülhakim Arvasi

1865-ci ildə Vanın Başkale mahalında anadan olub. Atası Mustafa Əfəndi özünü İslam təhsilinə həsr etmiş bir sufidir. Əbdülhakim Arvasi Əfəndi Rüşdiyyədə təhsil aldıqdan sonra İraqın müxtəlif bölgələrində təfsir, hədis, fiqh və kəlam təhsili alır.

14 yaşına çatanda Fəhim Əfəndidən təsəvvüf öyrənməyə başlayır və onun ətrafına daxil olar. Müəyyən bir yetkinliyə çatdıqdan sonra 20 yaşında məmləkətinə qayıdır. Burada bütün mal-mülkünü mədrəsə və kitabxana tikintisinə xərcləyir. Tələbələrindən hər cür ehtiyaclarını təmənnasız qarşılayır. Ancaq Əbdülhakim həzrətləri tərəfindən qurulan mədrəsə birinci dünya müharibəsi zamanı erməni və rus qoşunları tərəfindən talan edildi və nəticədə Van şəhərindən köç etmək məcburiyyətində qaldı. Ancaq birlikdə köç edən 150 yaxınından yalnız 29-u İstanbula sağ çatmışdır.

Əbdülhakim Əfəndi 1919-cu ildə onun və yaxınları üçün ayrılan İstanbulun Eyüp məhəlləsində bir mədrəsədə yerləşir. Bu dövrdə Süleymaniyə Mədrəsəsində təsəvvüf tədrisinə başlayır. Əbdülhakim

Əfəndi 1924-1925-ci illərdə dərviş lojaları bağlandıqdan sonra vəzifəsindən azad edilir.

1930-cu ildəki Menemen hadisələrindən sonra həbs edilir və bəraət qazanır. Sonra Beyoğlu Ağa məscidində və Beyazıd məscidində təbliğ etməyə başlayır. Ömrünün son illərində müxtəlif həbs və sürgünlərə məruz qalır. Yenə də bu illərdə İslam şairi Necip Fazıl Kısakürekə hidayətinə vəsilə olur.

1943-cü ildə Ankarada vəfat etmişdir. Hoca Əfəndinin dəfn mərasimi həyatı qədər sadə və təvazökar idi.

Əbdülhakim Əfəndi Er-Riyazüt-Tasavvufiyye və Rabıta-i Şerife adlı iki əsər yazmışdır. Bundan başqa məktublarla verdiyi cavablar və söhbətlərindən topladığı fikirlər də nəşr olunmuşdur.

Mahmud Sami Ramazanoğlu

Erenköy Cəmiyyətinin şeyxi kimi tanınan M. Sami Ramazanoğlu 1892-ci ildə Adanada anadan olmuşdur. Darul Fünun hüquq fakültəsini fərqlənmə ilə bitirdikdən sonra təsəvvüfə yönəlir. Bir müddət məscidlərdə xütbə verir və ticarətlə məşğul olur. Bir müddət Şamda yaşadığından sonra fəaliyyətini İstanbulun Erenköydəki Zihni Paşa Məscidində davam etdirir. Burada intensiv irşad fəaliyyəti ilə məşğul olan Sami Ramazanoğlu, 1979-cu ildə Səudiyyə Ərəbistanına köç edir. Ömrünü insanlara İslam dinini öyrətməyə həsr edən Sami Əfəndi, həyatının qalan hissəsini keçirdiyi Səudiyyə Ərəbistanında vəfat edir.

Mehmet Zahid Kotku

Mehmet Zahid Əfəndi 1897-ci ildə Bursada anadan olmuşdur. Ailəsi Qafqaz mənşəlidir. Birinci dünya müharibəsi dövründə 18 yaşında ikən hərbi xidmətə çağırılır. Üç il cəbhədə və üç il İstanbulda olmaqla altı il orduda xidmət edir. Ordudakı vəzifəsindən sonra Gümüşhane Tekkeyə gedir və 27 yaşında lisenziya alır. Tekkeler bağlandıqdan sonra evlənir və Bursada imamlıq vəzifəsinə başlayır. Son vəzifəsi olan Fatihdəki İskenderpaşa məscidində 22 il müddətində tələbə yetişdirir. 1980-ci ildə vəfat edir. Cənazə namazı İstanbul Süleymaniyyə məscidində Anadolu və Avropanın ən ucqar şəhərlərindən gələnlərlə birlikdə böyük izdiham tərəfindən qılınır.

Mehmet Zahid Əfəndinin ölümündən sonra camaatının sayı artmağa davam etmişdir. Ən ucqar vilayətlərdə, hətta Türkiyənin sərhədlərindən kənarda belə onu sevən böyük kütlə var idi.

Mehmet Zahid Kotkunun məsciddən yerinə yetirdiyi xidmətlərin əksəriyyəti onun söhbətlərindən ibarət idi. Dini bilgilərlə yanaşı, müsəlmanlarla bağlı gündəlik mövzularda da tələbələrinə məlumat verirdi. Məscidlərdə verdiyi xütbələr, yazdığı kitablar və apardığı söhbətlərlə Türk gənclərinin təhsilində mühüm rol oynayırdı. Ona göstərilən böyük marağın əsasında, biliklərindən bəhrələnməklə yanaşı, tolerant və təvazökar bir insan olmağın da böyük təsiri var idi.

Hoca Əfəndi müsəlman ölkələrinin ən əhəmiyyətli problemlərindən biri olan sənayenin inkişaf etməsi üçün çox şey göstərirdi. Gümüş Motor Zavodunun yaradılmasına çalışmış, lakin bu təşəbbüs, təcrübə və texniki çatışmazlıqlar səbəbindən uğursuz olmuşdur.

Mehmet Zahid Kotku belə söyləmişdir:

“Bütün məsələlərdə Sünnüt-i səniyyəyə itaət edilməlidir. Zərurət olmadıqca sünnələrin heç biri tərk edilməməlidir. Yeməkdə, paltarda, danışıklarda və namazda, dəstəmaz alarkən sünnəyə və ədəblərə də diqqət yetirməliyik.” (Tövbə adlı əsərindən)

Nəcip Fazil Kısakürək

Dahi mütəfəkkir Nəcip Fazil Kısakürək 1904-cü ildə İstanbulun Çəmbərlitaş məhəlləsində, Kahramanmaraşlı ziyalı ailədə anadan olmuşdur. 1912-ci ildə Gedikpaşadakı bir Fransız məktəbinə yazılmışdır. Sonra eyni bölgədə olan Amerika kollecini bitirmişdir. Anasının xəstəliyinə görə köçmək məcburiyyətində qaldığı Heybəliadadakı Bahriyə məktəbinə daxil olmuşdur. 1917-ci ildə Darülfünunda fəlsəfə təhsilinə başlamışdır. 1924-cü ildə Parisdəki Sorbon universitetinə göndərildi və bir il sonra təhsilini tərk edib geri qayıtdı.

Xasiyyəti onu davamlı bir işdə çalışmasına mane olurdu. Bu səbəbdən 1938-ci ildə Parisdən qayıdanda vəzifəsindən imtina edir. 1941-ci ildə Dövlət Gözəl Sənətlər Akademiyasında və Robert kollecində dərs demişdir. Bu dövrdə Babıalidə yazıçı və şair kimi çalışmağa başlamışdır.

İslamın mahiyyətini başa düşməsi bu illərə təsadüf edir. Böyük Şərq Hərəkatı adı ilə başladığı hərəkat qısa müddətdə din düşmənlərinin kabusuna çevrilir. 1943-1972-ci illər arasında Anadolunun bütün şəhərlərini qarış-qarış gəzərək konfranslar keçirir. Ona qarşı səkkiz iddia qaldırılmışdır. Bu məhkəmə işləri nəticəsində üç il altı ay müddətinə həbs edilir. Fikri mübarizəsini 1984-cü ildə vəfat edənə qədər davam etdirmişdir.

Yalnız din düşmənləri ilə deyil, həm də din adına ortaya çıxan və dinə istər-istəməz böyük ziyan vuran azğın cərəyanlarla da mübarizə aparmışdır. Onun “Doğru yolun azğın yolları” kitabı bir çox insanı bu azğın cərəyanların təsirindən qurtarmışdır.

Nəcip Fazil Kısakürək bu əhəmiyyətli çalışmalarında bütün azğın qrupların fikirlərini açıqlamış və doğru yol kimi Rəsulullah (s.ə.v)-in və səhabələrin yolu olan “Əhli-i Sünnə vəl Cəmaat”ı göstərmişdir.

Nəcip Fazil Kısakürəkin bəzi sözləri belədir:

“Azğın qolların yelpikvari şəkildə açıldığı, modaya çevrildiyi və saz havası altında təpindiği hicri ikinci və üçüncü əsrlər, sünnə və camaat daxilində yolun bütün ölçülərini əbədləşdirən iki zəfər tağının şahidi oldu.

İş və əməl qanunlarını İslam əqidəsinin əsasları ilə birlikdə istiqamətləndirən dörd qapılı bir tağla, iman və əqidə tərəflərini birbaşa pərçimləyən iki qapılı başqa bir tağ... Biri əməldə, digəri iman və əqidədə...”

“İş və əməldə: İmam Malik, imam Azam, imam Şafi, imam Əhməd ibn Hənbəl;

İman və əqidədə: İmam Matüridi, imam Əşəri.

Onlar doğru yolun sərhəd gözetçi postlarını təmsil və sünnə və camaat ehl-i zabitini təşkil edirlər.

Kitab, Quran və sünnə Allah Rəsulunun hər sözü, əmri, əməli...

İcma-ümmətin, yəni ümmətin ən layiq və ən yüksək dərəcəsi olmağa layiq olan səhabələrin birləşdirildiyi toplu fərmanlar...

Müqayisə edərək əsas din alimlərinin kəşfi...

Yuxarıya doğru dərəcələr bir-birində əriyir və nəhayət tək halda toplanar. Allahın kitabında və yanında Peyğəmbərin sünnəsi...

Sünnə və camaat əhlinin yolu bu qəhrəmanların min bir fitnə-fəsad yolu ilə açdığı küçədir. Bu küçədə, həm əqidə, həm də əməl, dörd qapılı zəfər tağını qaldıranlar, özlərindən sonra etiqad memarlarının ən yaxşısını gətirən xarici cəbhənin ən böyük mühəndisləri...” (Necip Fazıl Kısakürek, Doğru Yolun Sapık Kolları: Arınma Çağında İslam, səh.95)

Dində fərz buyurulan əməllər

Hər müsəlman otuz üç fərzi bilməlidir. Otuz üç fərz bunlardır:

1. İmanın şərtləri: 6
2. İslamın şərti: 5
3. Namazın fərzi: 12
4. Dəstəmazın fərzi: 4
5. Qüslün fərzi: 3
6. Təyəmmümün fərzi: 3

İmanın şərtləri

İmanın əsasları altı maddə şəklində verilmişdir.

Bunlar:

1. Allahın varlığı və birliyinə,
2. Allahın mələklərinə,
3. Allahın kitablarına,
4. Allahın peyğəmbərlərinə,
5. Axirət gününə
6. Hər şeyin Allahın qərarı ilə olduğuna inanmaqdır.

İslamın şərtləri

Həz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in hədisində bildirilən beş əsas ibadət İslamın şərtləridir. Allah Rəsulu (s.ə.v) belə buyurur:

“İslam beş şeyə əsaslanır: Allahdan başqa ilah olmadığına və Məhəmmədin Allahın qulu və elçisi olduğuna şahid olmaq; namaz qılmaq; zəkat vermək, Kəbəyə həcc ziyarətinə getmək və Ramazan ayında oruc tutmaq.” (Buxari, İman, 1, 2; Müslim, İman, 19, 22; Tirmizi, İman, 3; Nəsai, İman, 13)

Namaz

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) axirətdə hesaba çəkiləcək ilk əməlin namaz olduğunu və bəndənin namazı tamam olarsa xilas olacağını, əks halda hüsrana məruz qalacağını bildirmişdir. (Tirmizi)

Həz. Ömər dən nəql olunan bir hədis belədir:

“Allah Rəsulundan Allahın ən çox sevdiyi saleh əməl nədir?” deyə soruşulur. Həz. Məhəmməd (s.ə.v): “Vaxtında qılan namazdır. Namazı tərk edən şəxsin dini yoxdur. Namaz dinin sütunudur” deyə buyurulur. (Beyhaki)

Rəbbimiz bir ayədə namaz ilə bağlı aşağıdakıları bildirmişdir:

Kitabdan sənə vəhy olunanları oxuyub namaz qıl. Həqiqətən, namaz çirkin və yaramaz işlərdən çəkindirir. Allahı yada salmaq isə ibadətlərin ən əzəmətlisidir. Allah nə etdiklərinizi bilir.

(Ənkəbut surəsi, 45)

Namaz məsciddə bir din icraçısı olan “imam”ın rəhbərliyi altında birlikdə də qılına bilinər və ya tək də qılına bilinər. Ancaq cümə namazı və bayram namazı camaatla qılınır. Bir müsəlman arzularını yalnız başına dua edərək Uca Allaha təqdim edir. Aralarında heç bir vasitə olmadan birbaşa Allahdan günahlarının bağışlamasını istəyir.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) namaz mövzusunda çox diqqətli davranmış və ayaqda dayanmağa halı qalmayana qədər namaz qılmağa davam etmişdir. Bir səhabə ona Cənnətlə müjdələndiyi halda niyə özünü bu qədər yorduğunu soruşduqda, Allah Rəsulu (s.ə.v) belə cavab vermişdi: “Şükür edən bir qul olmayımmı?” (Ahmed)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in dua ilə bağlı bəzi hədisləri belədir:

“Beş vaxt namaz qapısının qarşısında axan və insanın gündə beş dəfə yuyunduğu gur sulu çay kimidir.” (Müslim)

“Namaz insanla küfr arasındakı bir örtükdür. Namazı tərk etmək bu pərdəni götürmək deməkdir.” (Müslim)

“Onlarla aramızdakı işarə namazdır. Buna görə namazı tərk edən kafirlərə bənzəyir.” (Tirmizi)

“Camaatla qılınan namazın savabı tək qılınan namazdan iyirmi dərəcə daha yüksəkdir.” (Buxari)

“Möminlər gecə namazının və sübh namazının savabını bilsəydilər, sürünsələr də, bu namazı camaatla qılmağa gələrdilər.” (Buxari-Müslim)

“Bir insan evində təmizlənər və Allahın fərzlərindən birini yerinə yetirmək üçün məscidlərdən birinə gedərsə, atdığı addımlardan biri günahlarını silər, digəri dərəcəsini artırar.” (Müslim)

“Allah Rəsulu (s.ə.v): “Namazda ən çox savab alan insanlar ən uzaq olanlardır, ən uzaqdan gələnlərdir, imamla namaz qılana qədər gözləyən şəxs namaz qılıb dərhal yatan şəxsdən daha çox savab qazanır.” (Buxari, Ezan 31)

“Məscidə davam edənlərin imanına şahid olun.” (Tirmizi)

“Bir zaman gələcək ki, məscidlərdə dünya işlərindən danışacaqlar, onların Allah yanında heç bir dəyəri yoxdur. Onlarla münasibət saxlamayın.” (Beyhaki)

Allah Rəsulu (s.ə.v) hər fərz namazından sonra aşağıdakı duanı oxuyardı:

“Allahdan başqa ilah yoxdur. Onun şəriki yoxdur. Mülk Ona məxsusdur. Həmd Ona məxsusdur. O, hər şeyə qadirdir. Allahım, Sənin verdiyinə heç nə mane ola bilməz. Sənin vermədiyini heç kim verə bilməz. Heç kimin sahib olduğu məqam və sərvəti Sənə qarşı fayda təmin edə bilməz.” (Buxari-Müslim-Nesei)

Allah Rəsulu hər namazdan sonra otuz üç dəfə “SübhanAllah”, otuz üç dəfə “Əlhəmdülillah” və otuz üç dəfə “Allahu Əkbər” deyib yüzə çatdırmaq üçün aşağıdakı duanı oxumağa təşviq etmişdir: La ilaha illallahu vahdehü la şerike leh. Lehül mülkü və lehül hamdü və hüve ala kulli şe in kadir. (Tək olan Allahdan başqa ilah yoxdur. Onun şəriki yoxdur. Həmd Ona məxsusdur. O, hər şeyə qadirdir). (Müslim)

Namaz ilə bağlı ən vacib şey səmimiyyətlə qılmaqdır. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) namazda iklas sahibi olmaq üçün belə tövsiyə etmişdir:

“Namaz qılarkən nəfsinə, arzusuna və həyatına vida edən və Mövlasına yönələn biri kimi dua namaz qıl.” (İbn-i Macə)

Hz. Ayşə Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in namaz mövzusunda necə diqqətli davrandığını belə izah edir:

“Peyğəmbərimiz bizimlə, biz də onunla danışar, gülər və söhbət edərdik. Ancaq namaz vaxtı gələndə Allahın əzəmətindən sanki o bizi, biz də onu tanımırıq və bir-birimizi tanımırmış kimi olurduq.”

Namazın vaxtları

Namaz günün müəyyən 5 vaxtında qılınan ibadətdir. Gündəlik namazların yanında həftədə bir dəfə cümə günlərində və ildə iki dəfə bayram günlərində qrup halında namaz qılınır.

1. Sübh namazı (2 rükət sünnə, 2 rükət fərz)
2. Günorta namazı (4 rükət sünnə, 4 rükət fərz, 2 rükət sünnə)
3. İkinci namazı (4 rükət sünnə, 4 rükət fərz)
4. Məğrib namazı (3 rükət fərz, 2 rükət sünnə)
5. İşa namazı (4 rükət sünnə, 4 rükət fərz, 2 rükət son sünnə) (Vitr namazı*)

*Vitr namazı: Vitr namazı üç rükətli namazdır. İşa namazının son sünnəsindən sonra qılınır. Namazın vaxtı gecə namazının vaxtı ilə eynidir, gecə namazının vaxtının bitməsi və sübh namazının vaxtının başlaması ilə bitir.

Vitr namazına “bugünkü vitr namazını Allah rızası üçün qılmağa niyyət etdim” deyə niyyət edilir. Normalda iki rükət qılınır. İki rükətin sonunda oturan halda “et-Tahiyyât”ı oxuduqdan sonra üçüncü rükət başlayır. Bəsmələ ilə Fatiha və bir az Quran ayələrini oxuduqdan sonra Allahu Əkbər deyərək təkbir edilir, əllər bağlanır və Qunut duası oxunur. Sonra “Allahu Əkbər” deyərək rüku və səcdə yerinə yetirilir. Bundan sonra sonuncu dəfə oturulur. Bu oturmada “et-Tehiyyât”, “salli-barik” və

“Rabbenâ” duaları oxunur və hər iki tərəfə salam verilir. (İbn Abidin, Reddu'l-Muhtar, Misir, 1966, II, 5, vd.)

Quranda Vitr namazından bəhs edilməmişdir. Ancaq bununla bağlı müxtəlif hədislər vardır. Bəziləri bunlardır:

“Ey Quran əhli, vitr namazını qılın! Çünki Allah birdir, biri sevir”
(Buxari, Deavat, 69; Müslim, Zikir, 5-6; Nasai, Kiyâmül-Leyl, 27; Tirmizi, Vitr, 2; EbuDâvud, Vitr, 1)

Allah sizə daha bir namaz əlavə etmişdir. Bu namaz da vitr namazıdır. Vitr namazını, işa ilə dan yeri sökülənə qədər olan vaxtda qılın.
(Ahmed ibn Hanbel, əl-Musned, 180, 206, 208; V, 242; VI, 7)

Namazın fərzləri

Namazın on iki fərzi vardır. Bəziləri namazdan əvvəldir və namaza hazırlıqdır. Bunlara “namazın şərtləri” deyilir. Bəziləri də namaza duranda edilir və bunlara “namaz rükunu” deyilir.

Namazın şərtləri:

1. Hadesdən təharət: Görünməyən çirklərdən təmizlənməkdir. Bu, dəstəmaz almaq, qüsl etmək mümkün olmayanda təyəmmüm etməklə olur
2. Nəcisdən təharət: Görünən çirklərdən təmizlənməkdir. Bu çirklər namaz qılan şəxsin bədənində, paltarında, namaz qılacağı yerdə olur.
3. Setrül övrət: Örtülməli olan yerlərin bağlanması deməkdir. Kişilərdə diz qapağı ilə göbək, qadınlarda isə əl, üz və ayaq arasından başqa hər hissəni örtmək lazımdır. Örtülməli olan bir orqanın dörddə biri namazın rukusunda açılsa, namaz pozular.
4. İstikbali qiblə: Namaz qılan şəxsin Kəbəyə tərəf yönəlməsidir. Sinəsini qiblədən (təxminən 45 dərəcə) çevirən bir insanın namazı

pozular.

5. Vaxt: Fərz və vacib namazı üçün müəyyən bir vaxt vardır. Namazları öz vaxtlarında qılmaq fərzdır. Namaz vaxtından əvvəl qılınmaz. Üzrlü səbəb olmadan vaxtını gecikdirmək buraxmaq günahdır.

6. Niyyət: Qılınacaq namazın zehni xatırlanmasıdır. İmam imamətə, camaat da imama uymaq niyyətində olmalıdır.

Namazın rukuları:

1. İftitah təkbiri: Namaza başlamaq təkbirdir. Niyyətdən sonra “Allahu Əkbər” deyərək əllər qaldırılır və təkbir edilir.
2. Qiyam: Namazda ayaqda durmaqdır. Gücü çatanlar ayaqda durur, çatmayanlar da bacardıqları kimi qırlarlar.
3. Qiraət: Namazda Quran oxumaq deməkdir. Qiraət qiyamda ən azı üç qısa ayə oxunmalıdır.
4. Ruku: Qiraətdən sonra əllər dizlərə çatacaq qədər əyilmək deməkdir.
5. Səcdə: Ruku etdikdən sonra alnını və burnunu ayaqları, dizləri və əlləri ilə birlikdə yerə qoymaqdır. Alnın və burnun tək-cə yerə toxunması kifayət deyil. Alın yerin sərtliyini hiss etməlidir. Camaat namazında adam çox olarsa, arxada olanlar öndəkilərin kürəyinə səcdə edə bilərlər.
6. Kade-i Ahire: Namazın sonunda “et-Tehiyyâtü” duasını oxuyacaq qədər oturmaqdır.

Namazın ədəbi

Hz. Peyğəmbərin bir-iki dəfə etdiyi və davam etmədiyi şeyə ədəb, mandub və ya müstəhəb deyilir. Rükü və səcdə zamanı zikrlərin üçdən çox edilməsi sünnədən çox oxumaq kimi. Sünnələri tamamlamaq üçün ədəblər qanuniləşdirilmişdir.

Hənəfilərə görə namazın qaydaları belədir: (bax: Buxari, Salat, 9; Ebu Davud, 106,107)

1) Kişilər üçün iftitah təkbir alarkən iki ovucunu paltarından çıxarması məndubdur. Bu vəziyyət təvazökarlığa daha yaxındır. Ancaq soyuq olanda istisnadır. Qadınlar isə qollarının açılmaması üçün əllərini paltarın altından qaldırırlar.

2) Namaz qılan şəxs səcdə edəcəyi yerə, rükü edərkən ayaqlarının yuxarı hissəsinə, səcdə edərkən burnunun iki qanadına, oturarkən qucağına və salam verərkən çiyinlərinə baxması məndubdur. Bunu iklas və səmimiyyətlə etmək lazımdır. Allah Rəsulu (s.ə.v) ehsanı belə izah etmişdir:

“Allaha sanki Onu görürsənmiş kimi ibadət et. Sən Onu görməsən də, o səni görür. (bax: Ebu Davud, sünnə 16)

3) Əsnərkən ağzını açmamağa çalışmaq məndubdur. Bunu bacarmasan, ağzını əlin arxası və ya paltar ilə örtmək lazımdır.

4) Mümkün qədər öskürməmək məndubdur.

5) Qiyam zamanı müəzzin “Hayye alel-Felah” dediyi zaman imam və camaatın ayağa qalxması məndubdur. Əgər imam mehrabın yaxınlığında olmazsa, hər kəs imam onların yanından keçərkən ayağa qalxar.

6) “Kad kametis salah (Namaz başladı)” deyildikdə imam namaz qılmağa başlayır. İmam bu əməllə müəzzini təsdiqləyir. Lakin iqamə bitdikdən sonra namaza başlamağın heç bir zərəri yoxdur. Əslində, əbu Yusif və hənəfilərdən başqa üç məzhəbə uyğun olan budur. (Prof. Dr. Hamdi Döndüren, Delilləriylə İslam İlmihali, Erkam nəşrləri)

Cümə namazı

Mübarək cümə günü müsəlmanlar ibadət yerlərinə toplanırlar. Xütbələri dinləməklə onlardan faydalanırlar. Birlikdə cümə namazını qılırlar. Namazdan sonra gündəlik işləri ilə məşğul olmağa başlayırlar. Hədis-i şəriflərdə aşağıdakılar buyurulur:

“Üzərinizə günəşin doğduğu ən yaxşı gün Cümə günüdür. Adəm aleyhisselam o gün cənnətdən qoyulmuş və o gün cənnətdən çıxarılmışdır. Qiyamət günü o gün qopacaqdır.” (Tirmizi)

Ömər Nasuhi Bilmən Cümə namazı ilə əlaqədar bunları söyləmişdir:

Cümə namazının vaxtı günorta namazının vaxtıdır. Cümə namazı üçün minarələrdə azan oxunur. Məscidlərə gedərkən, əvvəlcə günorta namazının sünnəsi kimi, dörd rükət Cümə namazının ilk sünnəsi qılınır. Bundan sonra məsciddə yenə azan oxunur: Minbərdə camaat üçün xütbə oxunur. Bu xütbədən sonra iqamə deyilərək Cümə namazının iki rükət fərzi camaat tərəfindən yerinə yetirilir. Bir fərzdən sonra günortanın ilk dörd rükət sünnələri kimi cümə namazının son dörd rükət sünnəni yerinə yetirilir. Bundan sonra “Zuhr-u ahir” adlı dörd rükətlik bir namaz qılınır. Ardından “vaxtın sünnəsi” niyyəti ilə sübh namazının sünnəsi kimi daha iki rükət qılınır. İki rükətlik cümə namazı cümə şərtlərini yerinə yetirənlər üçün “Farz-ı ayn”dır. Digər namazların xaricində Cümə namazının özünəməxsus on iki başqa şərti vardır. Bunlardan altısı vəcubunun (fərz olmasının), digər altısı ədasının şərtləridir. (Ömer Nasuhi Bilmen, Böyük İslam İlmihalı, səh. 153)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in Cümə günü ilə bağlı tövsiyələri

Hə. Peyğəmbər (s.ə.v)-ə çoxlu salavat demək:

Allah Rəsulu (s.ə.v): “Cümə və cümə gecəsi mənə çox salavat gətirin” deyə buyurmuşdur. (Beyhaki)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in ümməti dünyada hansı xoşbəxtliyə və axirətdə hansı xeyirlərə sahib olacaqlarsa Onun sayəsində olacaqlar. Allah onun üzü və suyu hörmətinə onlara həm dünya, həm də axirət xoşbəxtliyini bəxş etmişdir.

Beləliklə, xüsusilə cümə və cümə gecəsi ona çoxlu salavat gətirməliyik.

Cümə namazı və müsəlmanların toplanması:

Cümə namazı, azad, sağlam və yetkinlik yaşından yuxarı, yeriyə bilən, gözləri görən bütün kişilər üçün vacibdir. Allah Rəsulu (s.ə.v)-in və dörd xəlifənin dövründə Cümə namazı müsəlmanların bir yerə toplandığı bir məclis kimi idi. Lakin sonradan bu xüsusiyyətini itirdi.

Əbu Davud və Tirmizi bir hədisdə Peyğəmbərimiz (s.ə.v) “Kim cümə namazını əhəmiyyət vermədiyi üçün üç dəfə tərk edərsə, Allah onun qəlbinə möhür vurur” deyə vurğulayırlar. (Tirmizi)

Cümə günü yuyunmaq:

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) Cümə namazına gələcək möminlərin yuyunub namaza gəlmələrini tövsiyə etmişdir.

Cümə günü gözəl ətir vurmaq:

Allah Rəsulu (s.ə.v) cümə günləri həmişəkindən daha yaxşı qoxu vurmağa diqqət yetirərdi. O gün ətir vurmaq həftənin digər günləri ətir istifadə etməkdən daha fəzilətlidir.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) buyurmuşdur:

“Bir şəxs cümə günü qüsl alıb, ən gözəl paltarını geyinib, ətri vurub, ləyaqətli şəkildə məscidə gedib, heç kimə əzab verməzsə və imam minbərə gələndən bəri danışmazsa, iki cümə arasında günahlarının kəffarəsi olar.”

Cümə namazına tez getmək:

Allah Rəsulu (s.ə.v) həyatda ikən möminlər Cümə namazına bacardıqları qədər tez gələr və gəlməyənlərin niyə gəlmədiklərini araşdırardılar. Gələn insanlardan problemi olub-olmadığı soruşular, sıxıntısı olanların dərdlərinə çarə tapırdı.

Cümə günü xütbə dinləməyin qaydaları:

Ömər Nasuhi Bilmen bu məsələ ilə bağlı aşağıdakıları söyləyir:

Hatib minbərə qalxdıqda camaat dinləməli və susmalıdır, salam verməməli və nafilə namazı qılmamalıdır. O qədər ki, xütbədə Peyğəmbərin mübarək adları çəkildikdə, camaatın “Salat ve Salam” demələri və sadəcə dinləməsi daha fəzilətlidir. İmam Ebu Yusufdan gələn bir rəvayətə görə, Salat və Salam bu vəziyyətdə gizli şəkildə gətirilir. (Ömer Nasuhi Bilmen, Böyük İslam İlmihali səh. 153)

Rəsulullah (s.ə.v)-in Cümə namazı ilə bağlı xütbəsi:

“Ey insanlar! Ölməzdən əvvəl Allaha tövbə edin. Məşğul olmadan əvvəl yaxşı işlər görməyə tələsin. Rəbbinizlə aranızdakı bağları Onu çox zikr etməklə, gizli və aşkar sədəqə verməklə möhkəmləndirin. Beləliklə, mükafatlandırılacaq, təriflənəcək və təmin olunacaqsınız.

Bilin ki, Allah-Təala bu məqamımda, bu ayımda, bu ilimdə qiyamətə qədər Cümə namazını sizə fərz qılmışdır. Bir insan başında qəddar olmayan dövlət başçısı olduğu halda, Cümə namazını qılmağa imkan tapıb, amma inkar edərsə və ya laqeyd yanaşarsa, mən həyatda ikən və ya ölümümdən sonra tərk edib qılmazsa, Allah işinə bərəkət verməsin. Diqqət edin! Belə bir insanın tövbə edəne qədər qıldığı namaz, namaz deyil, aldığı dəstəmaz, dəstəmaz deyil, tutduğu oruc, oruc deyil, verdiyi zəkat, zəkat deyil, etdiyi həcc, həcc deyil. Onun üçün bir xeyir yoxdur. Lakin tövbə edərsə, Allah tövbəsini qəbul edər.”
(İbn-i Mace)

Təravih namazı

Bu namaz kişi və qadınlar üçün müekked sünnədir. Çünki təravih namazına həm hz. Peyğəmbər (s.ə.v) ondan sonrakı rəşid xəlifələr və Əshab-i Kiram da davam ediblər. Təravih namazını camaatla qılmaq sünnədir. (Zeylaî, Nasbur-Rave, II, 152; Eş-şevkânî, Neylül-Awtâr, III, 50 ff.; Ez-Zühayli, al-Fıkhul-İslâmî ve Edilletüh, Dimaşk 1405/1985, II, 43)

Təravih namazı Ramazan ayına xasdır və gecə namazından sonra və vitrdən əvvəl qılınır. Gecə yarısından sonra və ya gecənin üçdə birindən sonra qılınması müstəhəbdir. Təravih namazını tək qılmaq olar, ancaq camaatla qılmaq daha fəzilətlidir.

Hənəfilərə görə, təravih namazının rükət sayı iyirmidir, hz. Ömər in tətbiqinə əsaslanır. Çünki hz. Ömər xəlifəliyinin sonlarına bu namazı Məscidi-i Nəbəvidə dövlət başçısı olaraq iyirmi rükət qılmışdır. Rükət sayına səhabədən etiraz edən olmamışdır. Hz. Peyğəmbər (s.ə.v) belə buyurmuşdur:

“Məndən sonra sünnəmdən və xəlifələrimin yolundan ayrılmayın.”
(Ebû Dâvûd, Sünnət, 5; Tirmizî, İlim, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 6;
Dârimî, Mukaddime, 16)

Namaz surələri

Fatihə surəsi

Fil surəsi

Qureyş surəsi

Maun surəsi

Kövsər surəsi

Kafirun surəsi

Ən-Nəsr surəsi

Təbbat surəsi

İxlas surəsi

Fəlaq surəsi

Nas surəsi

Namaz duaları

Sübhanəke

Sübhanəkellâhümme ve bi hamdik ve tebârikesmük ve teâlâ ceddük (ve celle senâük*) ve lâ ilâhe ğayrük)

* Ve celle senâük yalnızca cənazə namazlarında deyilir.

Allahım! Sən əksik sifətlərdən pak və uzaqsan. Səni həmişə belə tənzih edər və tərifləyərəm. Sənin adın mübarəkdir. Varlığın hər şeydən üstündür. Səndən başqa ilah yoxdur.

Ettehiyyâtü

Ettehiyyâtü lillâhi vessalevâtü vettayibât. Esselâmü aleyke eyyühen-Nebiyyü ve rahmetüllahi ve berakâtühüh. Esselâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhis-Sâlihîn. Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Rasülüh.

Dil, bədən və mal ilə edilən bütün ibadətlər Allaha aiddir. Ya Peyğəmbər! Allahın salamı, rəhməti və bərəkəti üzərinə olsun. Salam bizə və Allahın bütün yaxşı bəndələrinin üzərinə olsun. Şəhadət verirəm ki, Allahdan başqa ilah yoxdur. Yenə şəhadət verirəm ki, Muhəmməd onun qulu və peyğəmbəridir.

Allâhümme Salli

Allâhümme sali alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Kemâ salleyte alâ İbrahime ve alâ âli İbrahim. İnneke hamidün mecîd.

Allahım! İbrahimə və İbrahimin ümmətinə mərhəmət etdiyin kimi Muhəmmədə və Muhəmmədin ümmətinə rəhm et, şanını ucalt. Şübhəsiz ki, tərifə layiq yalnız Sənsən və izzət sahibisən.

Allâhümme Barik

Allâhümme barik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Kemâ barekte alâ İbrahîme ve alâ âli İbrahim. İnneke hamidün mecîd.

Allahım! İbrahimə və İbrahimin ümmətinə mərhəmət etdiyin kimi Muhəmmədə və Muhəmmədin ümmətinə rəhm et, şanını ucalt. Şübhəsiz

ki, tərifə layiq yalnız Sənsən və izzət sahibisən.

Rabbenâ atına

Rabbenâ âtina fiddünyâ haseneten ve filâhirati haseneten ve kınâ azâbennâr. Birahmetike yâ Erhamerrahimîn

Allahım! Bizə dünyada və axirətdə yaxşılıq xeyir və gözəllik ver. Bizi odun əzabından qoru.

Rabbenâğfirlî

Rabbenâğfirlî ve li-vâlideyye ve lil-Müminine yevme yekûmül hisâb.

Ey Rəbbimiz! Hesab günündə (hər kəsin sorğuya çəkiləcəyi gün) məni, anamı, atamı və bütün möminləri bağışla.

Qunut duaları

Allâhümme innâ nesteînüke ve nestağfirüke ve nestehdik. Ve nüminü bike ve netûbü ileyk. Ve netevекkelü aleyke ve nüsni aleykel-hayra küllehü neşkürüke ve lâ nekfürüke ve nahleu ve netrükü men yefcürük.

Allahım! Səndən kömək diləyirik, günahlarımızı bağışlamağınızı xahiş edirik, razı olduğun şeylərə hidayət verməyini istəyirik. Sənə inanırıq, Sənə tövbə edirik. Sənə güvənirik. Bizə verdiyin bütün nemətləri bilərək Səni xeyir ilə tərifləyirik. Sənə şükür edərik. Heç bir nemətini inkar etməz və onların başqasından gəldiyini bilmərik. Sənin nemətlərini inkar edən və Sənə qarşı çıxanları tərک edərik.

Allâhümme iyyâke nabüdü ve leke nüsalli ve nescüdü ve ileyke nesa ve nahfidü nercû rahmeteke ve nahşâ azâbeke inne azâbeke bilküffâri mülhık.

Allahım! Biz yalnız Sənə xidmət edirik. Namazı yalnız Sənin üçün qılarıq, ancaq Sənə səcdə edərik. Yalnız Sənə tərəf gələr və bizi Sənə yaxınlaşdıracaq şeyləri əldə etməyə çalışırıq. Sevinclə ibadət edirik. Rəhmətinin davam etməsini və çoxalmasını diləyirik. Sənin əzabından qorxuruq, şübhəsiz ki, Sənin əzabın kafirlərə və inancsızlara daha yaxındır.

Dəstəmaz

Namaz qılmaq üçün üz, dirsək, əllər və ayaqlar yuyulmalı; baş da məsh edilməlidir. Buna “dəstəmaz” deyilir. Bundan əlavə, bədəni, paltarları və namaz qılan yerlər təmiz olmalıdır.

Dəstəmazın fərzləri:

1. Əlləri dirsəklərə qədər yuyun.
2. Üzü yumaq.
3. Başın dörddə birini məsh etmək.
4. Topuqla birlikdə ayaqları yumaq.

Dəstəmazın sünnələri:

1. Dəstəmaz almağa niyyət etmək
2. Dəstəmaza əuzu bəsmələ ilə başlamaq
3. Dəstəmaz almazdan əvvəl əllərini biləklərə qədər yumaq.
4. Dişləri misvak və ya fırça ilə, əgər olmazsa barmaq ilə təmizləmək.
5. Dəstəmaz orqanlarının fasiləsiz yumaq.
6. Yuyulmuş orqanları ovmaq.
7. Ağıza üç dəfə su almaq.

8. Oruc tutmayan zaman qarqara etmək.
9. Buruna üç dəfə su vermək və sol əlinizlə üfürmək.
10. Yuyulmuş hər orqanı üç dəfə yumaq.
11. Dəstəmaz zamanı cüt orqanlar yuyan zaman sağ orqandan başlamaq.
12. Əlləri və ayaqları yuyarkən barmaq ucundan başlamaq.
13. Saqqalı olanlar saqqalını məsh etməsi.

Suyun altına çatması üçün üzüyü barmağın üzərində hərəkət etdirmək.

Qulaqları məsh etmək.

Boynu məsh etmək.

Bütün başı məsh etmək.

Barmaqların arasına məsh çəkmək.

Qusul (Boy dəstəmazı)

Qusul yuma deməkdir. Qüsl və igtisar da yumaq mənasını verir. Dini sözlə qusul: Bütün bədən yuyulması və dəstəmaz alınmasıdır. Buna taharet-i kübra (böyük təmizlik) deyilir. Belə bir təmizlik tələb edən vəziyyət cünubdur. Bundan əlavə, qadınlarda heyz və nifas hallarının sona çatmasıdır.

Qusulun üç fərzi vardır:

1. Ağıza su alıb qarqara etmək.
2. Buruna su çəkib yumaq.

3. Təpədən dırnağa qədər bütün vücudu yumaq.

Təyəmmüm

Təyəmmüm su olmadığı və ya olsa belə, istifadə etməyə gücü çatmadığı zaman təmiz torpaq ilə dəstəmaz almaq və ya qüsl zərurəti yarananda edilir.

Təyəmmüm Kitab və sünnə ilə sabitdir. Quranda “Su tapmasanız, təmiz torpaqla təyəmmüm edin” (Maidə surəsi, 6) ayəsi su olmadığı zaman təyəmmüm etməyi buyurur. “Məkan mənim üçün məscid və təmizlənmiş hala gətirildi. Buna görə namaz vaxtı gələrsə, namazı qılın” (Əhməd ibn Hənbəl) hədisi təyəmmümün caiz olduğunu göstərir (Ahmed Davudoğlu, Salâmet Yolları, I, 154).

Təyəmmümün fərzləri

Niyyət edib əlləri torpağa vurub üzü və qolları məsh etmək vacibdir.

Təyəmmüm sünnəsi

1. Əvvəlcə bəsəmələ çəkmək.
2. Üzvləri sıra ilə məsh etmək.
3. Məsh prosesini ara vermədən həyata keçirmək.
4. Əlləri yerə vurduqdan sonra əvvəlcə irəli, sonra geriye doğru hərəkət etdirmək.
5. Barmaqların açıq olması.
6. Əllər yerdən qaldırıldıqda, ovuclarda toz varsa, onları bir-birinizə vuraraq silkələmək.

Oruc

Oruc İslamın beş əsas şərtlərindən biridir və onun savabı çox böyükdür. Niyyət edərək səhər başlayandan günəş batana qədər yemək, içmək və cinsi əlaqədən çəkinməklə yerinə yetirilən orucun dini, əxlaqi, sosial və sağlamlıq baxımından bir çox faydası vardır.

Oruc tutan insan səbir etmək, çətinliklərə, aclığa, susuzluğa dözmək və nəfsə hakim olmaq qabiliyyəti qazanır. Yoxsulluğun nə demək olduğunu daha yaxşı başa düşür. Nəticədə yüksək mərhəmət, başqalarına kömək etmək və insanlara faydalı olmaq hissi qazanır. Sahib olduğu nemətlərin qədrini bilir və israf etməməyi öyrənir.

İnsanların mənəvi yüksəlməsini təmin edən oruc, insanın iradəsini gücləndirir və başqalarına qarşı sevgi, mərhəmət və yardım hisslərinin inkişafını təmin edir.

Yetkinlik yaşına çatmış hər ağı başında olan hər sağlam olan müsəlman bir ay müddətində oruc tutmalıdır və qəməri aylardan biri olan Ramazan ayında tutulur.

Allah belə buyurur:

“Ey iman gətirənlər! Sizdən əvvəlkilərə vacib edildiyi kimi, sizə də oruc tutmaq vacib edildi ki, bəlkə pis əməllərdən çəkinəsiniz.”

(Bəqərə surəsi, 183)

Oruc ruhu pisliklərdən təmizləyən, sevgi, şəfqət və mərhəmət hisslərini inkişaf etdirən əxlaqi və davranış təhsilidir. Bundan əlavə, orucun insan sağlamlığı üçün çox faydalı olduğu bilinir. Bu məqam tibbi cəhətdən də sübut edilmişdir.

Rəsul (s.ə.v) bu mövzu ilə əlaqədar olaraq bunları bildirmişdir :

“Oruc tutun, sağlamlıq taparsınız.”

Sahura qalxmaq:

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) mütləq sahur üçün qalxardı. Ancaq iftardan fərqli olaraq sahur yeməyini gec tərk edirdi.

Malik ibn Ənəs (r.ə)-dan rəvayət edilən hədisdə Allah Rəsulu (s.ə.v)-in: “Sahur yeməyində bolluq (bolluq) olduğu üçün sahur yeməyi yeyin” deyə buyurduğu bildirilib. Bu dəqiqdir ki; Sahur üçün qalxıb bir şey yemək, oruc tutmaq niyyəti ilə olur. Fetevay-ı Hindiyyədə belə bildirilir:

“Ramazan ayında sahur üçün qalxmaq niyyətdir. Necmüddin Neseî də bunu təsdiq edir. Ancaq sahur üçün qalxmaq yalnız o günün orucu üçün bir niyyətdir. Bu niyyət başqa günün orucunu əvəz etmir.” (I, 195)

Orucun şərtləri

Ömər Nasuhi Bilmen orucun şərtlərini belə bildirmişdir:

Orucun fərz olması və yerinə yetirilməsi üçün sağlamlıq şərtləri vardır. Belə ki:

Oruc tutmaq üçün İslam, müdriklik və yetkinlik vacibdir. Bu səbəbdən, bu keyfiyyətləri qazanmayan bir şəxs üçün oruc fərz deyil. Lakin ağı başında olan bir müsəlmanın tutduğu oruc nafilə kimi keçərlidir.

2. Orucu yerinə yetirmək üçün sağlamlıq və iqamət vacibdir. Buna görə xəstələr və səfərdə olanlar üçün oruc fərz deyil. Oruc tuta bilmədikləri zaman tuta bilmədikləri orucu qəza edərlər. (Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, səh. 263)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in orucla bağlı hədisləri

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bu ibadətin fəzilətini çox vurğulamış və bu ibadəti bütün təfərrüatları ilə ümmətinə izah etmişdir. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) orucla bağlı hədislərində buyurur:

“Adəm oğlunun hər bir əməli qatlanaraq artar. Bir lütf yeddi yüz dəfə arta bilər. Yalnız oruc tutmaq istisnadır. Çünki onun Allah mükafatını verəcəkdir. Oruc tutarkən iki sevinc yaşanır. Birincisi, iftar vaxtının sevinci, digəri Rəbbinə çatdıqda duyulan sevinclidir.” (Müslim)

Oruc tutmağın digər ibadətlərdən ən böyük fərqi budur ki, onu göstəriş üçün etmək ehtimalı azdır. Bu səbəbdən bir mömini ikiüzlülüyə sürükləmək təhlükəsi yoxdur. Oruc tutmaq üzrlü səbəbi olmayan bütün yetkin müsəlmanlar üçün vacibdir. Allah Rəsulu (s.ə.v) orucla bağlı bunları söyləyir:

“Ramazan ayı daxil olduqda göylərin qapıları açılır, cəhənnəm qapıları bağlanır və şeytan zəncirlənir. Onun heç bənzəri olmadığı üçün oruca laqeyd yanaşmayın.” (Müslim)

“Cənnətdə reyyan adlandırdıqları bir qapı var. Qiyamət günü oruc tutan insanlar buradan daxil olacaqlar. Sonradan bu qapı bağlanacaq və heç kimə icazə verilməyəcək.” (Müslim)

Oruc qalxandır. Oruc tutan pis söz deməməlidir. Oruc tutan şəxs onun ilə dalaşmaq istəyəndə, iki dəfə “mən oruc tutmuşam, oruc tutmuşam” desin.

Allah buyurmuşdur: “Oruc tutan bir şəxs Mənim üçün yemək, içmək və cinsi əlaqələrini tərk etdi. Oruc birbaşa Mənim üçün edilən (riyakarlığın olmadığı) bir ibadətdir. Onun savabını birbaşa Mən verirəm.” (Buxari)

Orucba bağlı digər məsələlər:

Ramazanın fərz olan orucunu qəsdən pozmaq böyük günahlardan biridir. Allah Rəsulu belə buyurur:

“Kim Ramazan ayında orucunu pozarsa, həbsdə olan bir şəxs üçün tələb olunanı (kəffarəni) ödəməlidir.” (Fethul Qadir)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) axşam namazını qılmazdan əvvəl iftar edər, iftara tələsər, yəni dərhal edər və yaxınlarını tələsməyə təşviq edərdi. Oruclarını xurma və ya su ilə açardı. Orucunu açarkən: “Allahım! Sənin xətrinə oruc tutdum. Ruzinlə orucumu açdım. Oruclarımızı qəbul et. Şübhəsiz ki, Sən hər şeyi eşidən və bilənsən” deyərdi. (Əbu Davud)

Zəkat

Zəkat, dinən zəngin sayılan yetkinlik yaşına gəlmiş ağıl sahibi müsəlmanların mallarının müəyyən bir hissəsini, ümumiyyətlə, 2.5 faizini, başqa sözlə, qırxda birini ildə bir dəfə kasıb müsəlmanlara verməsi deməkdir.

İslam yoxsullara kömək etməyi insanın iradəsinə buraxmır və zəngin olan hər kəsə zəkat verməyi vacib edir. Çünki zəkat kasıbların Allahın zənginlərə bəxş etdiyi mal üzərində haqqıdır.

Zəkat cəmiyyətdə hüzur və həmrəyliyi təmin edən sosial yardım sistemidir. Zəkat həddindən artıq pul ehtirasını azaldır və fərdlər arasında qarşılıqlı sevgi və hörməti inkişaf etdirərək sərvətə qarşı düşmənçiliyin

qarşısını alır. Beləliklə, cəmiyyətdə sülh və etimadın qurulmasında mühüm rol oynayır.

Zəkat Allahın razılığını qazandıran, insanın anlayışında malın vasitəçi olmaq əvəzinə bir məqsəd halına gəlməsinin qarşısını alan, başqalarını düşünmək, mərhəmət və yaxşılıq kimi hissləri inkişaf etdirən və ictimai sülhü təmin edən bir ibadətdir.

Zəkatın mahiyyəti ilə bağlı Ömər Nasuhi Bilmən, “Böyük İslam İlmihali”nin beşinci kitabında bunları söyləyir:

“Zəkat leksikonda “təmizlik, bolluq, çoxalma, tərif” mənasını verir. Dinin ifadəsində isə; “Bu, Allah rızası üçün malın müəyyən miqdarını, bir müddətdən sonra haqqı çatan bəzi müsəlmanlara verilməsi” deməkdir.”

Zəkat qulların qulluq vəzifəsində sədaqətini bildirir. Bu səbəbdən də zəkata “sədəqə” deyilir. Halbuki, “sədəqə” sözü zəkattan daha əhatəli mənə daşıyır. Həm vacibləri, həm də nafilələri əhatə edir.

Zəkat verməyə “Tezkiyə”, zəkat verən şəxsə “Muzekki” deyilir. Şahidlər haqqında edilən təriflər də “Tezkiyə” adlandırılır.

Zəkat vermək vacibdir. Peyğəmbərimizin hicrətinin ikinci ilində orucdan əvvəl vacib olmuşdur. İslamın şərtlərindən birini təşkil edir. Müəyyən miqdarda nağd pulların və ticarət mallarının üzərindən bir il keçdikdə, təxirə salınmadan zəkat vermək lazımdır. Çünki bu zəkat mallarında kasıbların haqları gecikmiş olur. Bu haqqı heç bir bəhanə olmadan təxirə salmağa icazə verilmir...

Zəkati açıq-aşkar vermək daha fəzilətlidir. Çünki bu şəkildə vermək başqalarına nümunə olur və təşviqə çevrilir. Onun haqqında zəkat verməməsi barədə pis bir fərziyyəni aradan qaldırır. Zəkat fərz olduğu

üçün onu yerinə yetirilməsində göstəriş yoxdur. Nafilə olaraq verilən sədəqələrdə isə vəziyyət belə deyil. Onların gizli verilməsi və göstəriş edilməsinin qarşısını almaq daha fəzilətlidir. (Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam ilmi hali*, səh. 311)

Həz. Peyğəmbər (s.ə.v) malından ən çox infaq edən şəxs idi. Əgər ondan bir şey istənilsə, az və ya çox mütləq bir şey verərdi. Verəndə hiss etdiyi sevinc alan şəxsin sevincindən daha çox idi.

Peyğəmbərimiz həz. Məhəmməd (s.ə.v) dörd növ maldan zəkat veriləcəyini bildirmişdir. Bunlar insanlar arasında ən çox dövriyyədə olan və insanların vacib ehtiyaclarıdır:

1. Kənd təsərrüfatı malları və meyvələri,
2. Heyvanlar (dəvə, mal-qara, dəvə)
3. Qızıl və gümüş,
4. Hər növ ticarət malları.

Həcc

Sərvəti və sağlamlığı yetən müsəlmanların ömründə bir dəfə müəyyən zamanlarda Ərəfatda namaz qılıb Kəbəni ziyarət etmələri bir ibadətdir.

Həcc; Hər il dilləri, rəngləri, ölkələri, mədəniyyətləri fərqli, lakin eyni məqsəd və hədəfləri olan milyonlarla müsəlmanın birlikdə ibadət edib Allaha yönəlmələrini, bir-biriləri ilə qaynaşmalarını, müsəlmanların dərdlərini müzakirə edib və ortaq həll yolları haqqında düşünmələrini təmin edir.

Bu ibadəti edərkən hər səviyyədə insanların eyni paltar geyinmələri öldükdən sonra Allahın hüsuruna çıxış gününü xatırladır. Həcc,

möminlərin səmimi bir şəkildə Allaha yönələrək tövbələrini qəbul edilməsinə və günahlarını bağışlanmasına vəsilə olur. Müqəddəs yerləri görmək insana mənəvi bir həyəcan verir və dini hissləri gücləndirir.

Ehram üçün qoyulan qadağalar heç kimə zərər vermir, hətta böcəklərə belə zərər verməmə, canlılara şəfqət və mərhəmət, çətinliklərə səbir etmək qabiliyyəti qazandırır. Beləliklə, həcc ziyarətini yerinə yetirənlər Allaha qulluq vəzifələrini göstərdikləri kimi ətrafdakılara faydalı olma, heç olmasa zərər verməmək vərdişləri qazanmış olurlar.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in həyatından gözəl nümunələr

Allahın Elçisi sizlərə – Allaha və Axirət gününə ümidini bağlayanlara və Allahı çox zikr edənlərə gözəl nümunədir.

(Əhzab surəsi, 21)

İslamın iki əsas mənbəyi var: Quran və sünnə. Bunlar ət və dırnaqlar kimi bir-birindən ayrılmaz iki əsas məsələdir. Bir-birindən ayırsaq, dinin həqiqi mənasını dərk edə bilmərik.

Bir mömin axirətdə həqiqi səadətə qovuşması üçün İslamın bu iki qaynağını çox yaxşı başa düşməli və tamamilə tətbiq etməlidir. Quran əxlaqı ilə yaşayan Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in tətbiqləri bizim üçün Quranın canlı təfsiridir.

Allah Rəsulunun (s.ə.v) bir hədisində “Ümmətimin fəsad zamanında unudulmuş sünnələrimdən birini bərpa edənə yüz şəhidin savabı veriləcəkdir” deyə (İbn-i Macə) buyurur. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in xəbər verdiyi vaxt yaxınlaşır. Vəd edilən bu gözəl qarşılığa layiq olmaq üçün Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsini qəbul etmək bütün müsəlmanlar üçün vacibdir.

Allah Rəsulu (s.ə.v)-in üstün əxlaqı və tətbiqləri, gündəlik həyatda möminlər üçün ən yaxşı nümunədir. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in hər hərəkəti Allahın himayəsi altındadır.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in gözəl əxlaqı

Allah Quran-ı Kərimdə Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-ə “Həqiqətən də, sən böyük əxlaq sahibisən!” (Qələm surəsi, 4) deyə buyurmuşdur. Allah Rəsulu (s.ə.v) bir hədisində “Mən yalnız əxlaqın fəzilətlərini yerinə yetirmək üçün göndərildim” (Beyhaki) deyərək həyatının hər bir möminin tətbiq etməli olduğu nümunələrlə dolu olduğunu söyləmişdir.

Peyğəmbər olmamışdan əvvəl çox gözəl əxlaq nümayiş etdirən Peyğəmbərimiz (s.ə.v) İslam dinini izah edərkən seçkin şəxsiyyəti və gözəl əxlaqı ilə bütün insanlığa nümunə olmuşdur. Aradan keçən on dörd əsrdə bəşəriyyət onun ortaya qoyduğu gözəl əxlaq prinsiplərinə uymağa çalışmışdır.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in həyat yoldaşı hz. Aysə Allah Rəsulu (s.ə.v)-in əxlaqını belə izah edir:

“Pis söz deməzdi. Həya, ədəb və nəzakət prinsiplərinə zidd davranmazdı. Bazarda yüksək səsle danışmaz, səs-küy salmazdı. Pisliyə pisliklə cavab verməz, bağışlayardı.” (Əbu Davud)

Hz. Aysənin Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in əxlaqına dair bir suala verdiyi cavab, həyatının Quran əxlaqına görə yaşadığını göstərir:

**“Ey möminlərin anası, Peyğəmbərin əxlaqı necədir? O cavab verdi:
“Allah Rəsulunun əxlaqı... Muminun surəsini oxuya bilərsinizmi? Bu
surəni onuncu ayəyə qədər oxuyun! Allah Rəsulunun əxlaqı budur.”
(Buxari)**

Allah Rəsulu (s.ə.v) “Ən xeyirliniz ən gözəl əxlaqlı olanınızdır” buyuraraq, bunun hər bir mömin üçün çatacağı bir hədəf olduğunu ifadə etmişdir. Bu səbəbdən bir mömin ruhundakı bütün pisləklərdən çəkinməli və bu əxlaqa qovuşmağa çalışmalıdır.

“Su buzları əritdiyi kimi, yaxşı əxlaq da günahları əridir; Sirkə balı korladığı kimi, pis əxlaq da əməlləri korlayır.” (Təbərani)

“Mənim qatımda ən sevimliniz əxlaqi baxımdan ən gözəl və ətrafınızdakılarla mehriban davranandır, onlar hər kəsi və hər kəs də onları sevər. Mənim qatımda ən xoşagəlməz olanlar dedi-qodu edənlər, dostların arasını vuranlar və qüsursuz insanlarda günah axtaranlardır.” (Bezzar)

“Allah yanında pis əxlaqdan daha böyük günah yoxdur. Çünki pis əxlaq sahibi günahdan günaha düşür.” (İsfahani)

“Qulun ibadəti az olsa da, gözəl əxlaqı ilə axirətin yüksək səviyyələrinə və şərəfli məqamlarına çata bilər. Pis əxlaq sahibi olanlar da Cəhənnəmin alt qatına düşürlər.” (Taberani)

“Mömin gözəl əxlaqı ilə gecə ibadət edən və gündüz oruc tutanların səviyyəsinə çatır.” (Əbu Davud)

“Qiyamət günü tərəzidəki yaxşılıqların ən ağırı təqva və gözəl əxlaqdır.” (Əbu Davud)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) dua etməyə başlamazdan əvvəl bu duanı edərdi:

“Allahım, mənə gözəl əxlaq ehsan elə, çünki Səndən başqa heç kim yaxşı əxlaq verə bilməz. Allahım məni pis vərdişlərdən qoru və uzaqlaşdır.” (Müslim)

Bağışlamağın fəziləti

Quranda “...Lakin onları əfv etsəniz, günahlarından keçsəniz və bağışlasanız, bilin ki, Allah Bağışlayandır, Rəhmlidir.” (Təğabun surəsi, 14). Xüsusilə iman edənlər öz aralarında mehriban və bağışlayıcı olmaq üçün çox diqqətli olmalıdırlar.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bağışlamağın fəzilətini vurğulamış və bunun möminlər arasında qardaşlıq hisslərinin inkişafında təsirli olacağını söyləmişdir. Nümunəvi davranışlarından biri də şəxsi səbəblərinə görə kiməsə qarşı kin saxlamaması və düşməni belə olsa da daim bağışlamasıdır. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) belə buyurdu:

“Təvazökarlıq insana ucalıq gətirər. Təvazökar olun ki, Allah sizi ucaltsın. Bağışlanma insanın yalnız ləyaqətini yüksəldə bilər. Bağışlayın ki, Allah sizi lütfəndirsin.” (İsfahani)

Müsəlmanlar bir-birlərinə qarşı hüquqlarından imtina etməlidirlər. Kin saxlamaq və intiqam almaq kimi düşüncələrin möminlər arasında yeri yoxdur. Bağışlamaq axirətdə möminlərin dərəcəsini artırır və dünya həyatında həmrəylik hisslərinin inkişafına səbəb olar. Allah Rəsulu (s.ə.v) belə buyurmuşdur:

“Sənə zülm edəni bağışla. Səndən inciyənin yanına get, sənə zərər verənlərə yaxşılıq et. Əleyhinə olsa da, həqiqəti söylə.” (Kütüb-i Sitte, Muhtasarı Tərcümə və izahı, prof. dr. İbrahim Canan, 16-cı cild, Akçağ Yayınları, Ankara, səh. 317)

Mərhəmət et ki, sənə də mərhəmət olunsun. Bağışla ki, bağışlanasınız. Boş-boş danışanlara, bilərək günah törətməyə davam edənlərə və bağışlanma diləməyənlərə təəssüflər olsun. (G. Ahmed Ziyaüddin, Ramuz El Hadis, 1-ci cild, Gonca nəşriyyat, İstanbul, 1997, 70/10)

Ticarətin təşviq edilməsi və doğruluğun fəziləti

Böyük İslam alimləri, Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v)-in xüsusiyyətlərin başında hamı tərəfindən qəbul edilən “doğruluğunu” nümunə göstərirlər. Onun bu xüsusiyyəti yalnız müsəlmanlar tərəfindən deyil, həm də Məkkəli müşriklər tərəfindən qəbul edilmiş bir həqiqətdir.

İslamiyyətin doğuşu ilə birlikdə Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bütün insanları həyatlarının hər anında dürüst olmağa çağırmış Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in mövzu ilə bağlı tövsiyələrinə dair bəzi hədislər belədir:

“Doğruluqdan yapışın, çünki doğruluq yaxşılığa aparır. Saleh və yaxşı olanlar cənnətdədirlər. Yalan danışmaqdan çəkinin, çünki yalan danışanlar və pis işlər görənlər cəhənnəmdədirlər.” (Təbərani)

“Doğruluğa riayət edin (zəruri görün). Çünki doğruluq yaxşılığa aparır. İnsan doğru söyləyib həqiqəti araşdır-aşağıda Allah dərğahında dürüst kimi yazılır. Yalanlardan çəkinin. Çünki yalan danışmaq azğınlığa səbəb olur. Şübhəsiz ki, azğınlıq da cəhənnəmə aparır.” (Müslim)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) “Ticarətə davam edin. Ruzinin onda doqquz hissəsi ticarətdəndir.” (Garibül Hadis) deyə buyurmuşdur. Allah Rəsulunun (s.ə.v) ticarətlə məşğul olanların doğruluğa böyük əhəmiyyət vermələrinə dair çoxsaylı hədisləri vardır. Bir hədisdə dürüst tacirin axirətdə şəhidlərin yanında olacağı bildirilir. Doğruluğa əhəmiyyət verməyənlərin isə dünya və axirətdə ağlasığmaz çətinliklərlə qarşılaşacaqları bildirilmişdir. Ticarətin vacibliyi və dürüst edilməsi barədə Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in çoxlu hədisləri vardır. Bunlardan bəziləri belədir:

Ticarətlə məşğul olanlar qiyamət günü günahkar olaraq diriləcəklər. Allahdan qorxanlar, yaxşılıq edənlər və doğru yolda olanlar istisnadır.” (Tirmizi)

“Düzgün olan tacir Qiyamət günü Arş-ı Ala kölgəsində olacaqdır.” (İsfahani)

“Malların eyibini və qiymətini gizlətsələr və yalan danışsalar, qazanc əldə edə bilərlər, ancaq alış-verişin bərəkətini məhv edərlər. Yalan and malları satdırar, ancaq qazancları məhv edir.” (Buxari)

“Mallarını satışa təqdim edənlər ruzi qazanar, bahalaşması üçün saxlayanlar Allahın lənətinə düşər olurlar.” (Müslim)

“Alış-verişdəki and içmələr malların azalmasına və qazanc itkisinə səbəb olur.” (Müslim)

Ticarətlə məşğul olarkən müsəlmanlar gündəlik ibadətlərinə və qulluq vəzifələrinə laqeyd yanaşmamalıdırlar. Bunu etsələr, dünyada nemətlər qazanmağa çalışarkən axirətlərini riskə atarlar. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bu məsələ ilə əlaqədar bunları söyləmişdir:

“Mənə mal toplamaq və tacir olmaq vəhy olunmadı. Ancaq mənə Rəbbini təriflə, səcdə edənlərdən ol və ölüm gələndə qədər Rəbbinə ibadət et deyən vəhy olundu.” (İbn Merdeveyh)

“Məhsulun qüsuru demədən satmaq halal deyil. Bu qüsuru bilənə də deməmək yenə halal olmaz.” (Beyhaki)

Bir möminin Allahın əmrlərinə tabe olaraq etdiyi bütün əməllər ibadət sayılır.

Hə. Əbubəkr (r.ə)-ın dövründə müsəlman tacirlər ticarət üçün Filippinə qədər gedərdilər və Allahın dinini oradakı insanlara da təbliğ edərdilər. Hal-hazırda həmin ərazidə yaşayan müsəlmanlar, o günlərdə müsəlman tacirlərin təsiri altına düşərək İslamı qəbul etmiş insanların nəvələridirlər. Bu nümunədən aydın şəkildə başa düşüldüyü kimi, insanlar Allaha ibadət etmə borclarını unutmadıqları müddətcə vəzifələrindən asılı olmayaraq İslam üçün faydalı ola bilərlər.

“İnsanın yediyi ən halal qida əl əməyi və qanuni alış-verişdən əldə etdiyi qazandır.” (Əhməd)

Səxavətli olmağın fəziləti

Bir müsəlmana yaraşan ən yaxşı davranış, sərvəti olmadığı zaman səbir etmək və bir sərvəti olduğu zaman Allah üçün ən yaxşı şəkildə istifadə etməkdir. Allah şeytanın hiylələrinə qapılanları və gələcəyə dair qayğılarına görə xəsis olanları belə xəbərdar etmişdir:

“Allahın Öz lütfündən bəxş etdiyini xərcləməyə xəsislik edənlər elə güman etməsinlər ki, bu, onların xeyrinədir. Əksinə, bu, onlar üçün pisdir. Onların xəsislik etdikləri şey qiyamət günü boyunlarına dolanacaqdır. Göylərin və yerin mirası Allaha məxsusdur. Allah nə etdiklərinizdən xəbərdardır.”

(Ali İmran surəsi, 180)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) səxavət və israf arasındakı fərqi çox yaxşı izah etmişdir. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) ondan bir şey istəyənlərə “Xeyr” deməz, istəklərini yerinə yetirməyə çalışardı. Bir hədisdə Allah Rəsulu (s.ə.v)-in ehtiyac sahiblərinə öz adından borc almağı tövsiyə etdiyi nəql edilmişdir.

Hə. Əli (r.ə.) Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in necə səxavətli olduğunu belə izah etmişdir:

“O insanların ən əliaçıq olanı, çətinliklər dözmək baxımından ən dözümlü olanı, ən doğru danışanı və məsul olduğu işi ən yaxşı şəkildə yerinə yetirəni idi. Ən gözəl və həlim təbiətə sahib olub qəbilə və qohumlarına ən çox lütf edən bir şəxs idi. Onu ilk dəfə görəndə onun heybətindən təsirlənər, söhbətini dinləyənlər isə onu çox sevərdilər. Ondan bir şey istəyəndə əlində olsa verərdi, olmasa isə tapmağa çalışardı.” (Buxari)

Allah Rəsulu (s.ə.v)-in səxavət haqqında söylədiyi xoş sözlərdən bəziləri belədir:

“Allah səxavətlidir, səxavəti və gözəl əxlaqı sevər, pis əxlaqı sevməz.” (Haraiti)

“Səxavət cənnət ağaclarından bir ağacdır. Budaqları dünyaya sallanmışdır. Kim onun budağından yapışarsa onu cənnətə aparar.” (İbn Hıbban, Zuafa)

“Allah bütün vəliləri səxavətli və gözəl əxlaqlı etmişdir.” (Dare Kutni)

“Uca Allahın sevdiyi və büğz etdiyi iki xüsusiyyət vardır. Ən çox sevdiyi keyfiyyətlər; səxavət və gözəl əxlaqdır. Bəyənmədiyi iki xüsusiyyət isə xəsislik və pis xasiyyətdir.” (Deyləmi)

“Bol yedizdirmək, hamı ilə salamlaşmaq və yaxşı danışmaq bağışlanmanı tələb edən səbəblərdir. Allahın bəzi qulları vardır ki, onlara ictimai rifaha xərclənməsi üçün sərvət verilmişdir. Onlardan xəsislik edən olsa, onları onlardan alıb başqasına verəcəkdir.” (Təbərani)

“Səxavət Allaha, insanlara, cənnətə yaxın və cəhənnəmdən uzaqdır. Xəsis isə Allahdan, insanlardan, cənnətdən uzaq, lakin cəhənnəmə yaxındır.” (Tirmizi)

Köməkləşmənin fəziləti

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in həyatında yardımlaşmaq böyük əhəmiyyət daşıyır. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) ən yaxşı köməyin gizli kömək olduğunu bildirmişdir. Allah Rəsulu (s.ə.v) belə buyurmuşdur:

“Allahdan qorxuram “deyən insan sol əlinin verdiyini sağ əlinin bilməyəcəyi qədər gizli şəkildə sədəqə verən və Allahı tənha bir yerdə zikr edərək gözləri dolan şəxsdir.” (Müslim)

Şeytan insanları infaq etməmək üçün gələcək qayğısı ilə qorxudur. Nəticədə onları xəsisliyə sürükləyir. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) isə bunun bir mömin üçün böyük təhlükə olduğunu bildirmişdir:

“Xəsis olmayın ki, Allah sizin üçün nemətlərinizi əsirgəməsin. Malınızın çoxunu saxlamayın ki, Allah lütfünüzü sizdən əsirgəməsin.” (Müslim)

“Kim borclu olan kasıba möhlət versə və ya aldığı bağışlasa, Allah Qiyamət günü ərşin kölgəsindən başqa bir kölgə olmadığı zaman onu ərşin kölgəsi ilə kölgələndirəcəkdir.” (Müslim)

“Qiyamət günü zəkat verməyən qızıl və gümüş sahiblərinin bu malları atəş zəncirinə çevrilər. O, bunlarla atəşə atılar. Bu atəş zənciri onun üzünü, arxasını və yanlarını dağlayar. Zəncir soyuduqda yenidən atəşə çevrilər. Bu vəziyyət, dünya ilimizlə əlli min il olan Qiyamət günündə insanlar arasında hesab görülənə qədər təkrarlanır.” (Buxari)

Təvazökarlığın fəziləti, təkəbbürlü olmağın çatışmazlıqları

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) insanlığın ən yüksək səviyyəsində idi. Həyatındakı təvazökarlıq nümunələri bütün səhabələrə nümunə olmuşdur.

Həcc mövsümü gələndə hamı kimi dəvə üzərində həcc edər, uzunqulaq üzərində səyahət edər, xəstələri ziyarət edər, varlı və kasıbların dəfn mərasimlərində iştirak edər, hətta qulların belə yemək məclislərində iştirak edərdi. Ayaqqabılarını düzəltdiyi, paltarını yamadığı belə görülmüşdür. Yolda oynayan uşaqları görəndə yanlarına gedər və onları salamlayardı.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in ən yaxın dostu ilk xəlifə hz. Əbubəkrin (r.ə)-in aşağıdakı məşhur sözləri, təvazökarlıq baxımından Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-i nümunə götürdüyünü göstərir.

“Ey insanlar! Ən yaxşınız olmasam da, hakimiyyətə gətirildim. Ancaq Quran nazil oldu və Allah Rəsulunun sünnəsi açıq-aşkar görünür. Mən yalnız Onun davamçısıyam. Yeni yol açmayacağam. Əgər yaxşı bacarsam, mənə kömək edərsiniz. Səhv etsəm məni düzəldin. Sözlərimi özüm və sizin üçün istiğfar edərək bitirirəm.” (Mevazius-Sahabe, səh.17)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) buyurur:

“Allah üçün təvazökar olan insanı Allah bir dərəcə yüksəldər. Onu Firdevs Cənnətinin ən uca yerinə gətirər. Allaha qarşı təkəbbür göstərənı alçaldar. Hətta onu cəhənnəmin ən aşağı dərəcəsinə endirəcək. Əgər birinizin qapısı və pəncərəsi olmayan sərt bir qayanın içində gizli bir şey etsə, gizlətdiyi hər nə olursa olsun, Allah onu aşkar edər.” (İbn-i Macə)

“Allah Rəsulu (s.ə.v) bir söhbət əsnasında, “Ürəyində zərrə qədər təkəbbür olan bir insan Cənnətə girməz” deyə buyurdu. Bir şəxs: “Ya Rəsulullah, insan paltarlarının və ayaqqabılarının gözəl olmasını istəyir” deyə soruşdu. Peyğəmbərimiz belə cavab verdi. “Allah gözəldir və gözəlliyi sevir. Təkəbbür isə həqiqəti inkar etmək və insanları alçaltmaq deməkdir.” (Müslim, Tirmizi)

“Allah müsəlman qardaşına qarşı təvazökar olan insanı ucaldar. Və özünü ondan üstün tutanı isə alçaldar.” (Təbərani)

Peyğəmbər (s.ə.v) kim olmasına baxmayaraq onu çağıran hər kəsə “Bəli” deyə cavab verərdi. Məclisə girəndə hər kəsə qarşı duyduğu sevgi və təvazökarlıqdan onların söhbətlərinə qatılar; Axirətdən danışsalar, axirətdən, yeməkdən danışsalar, yeməkdən və dünyadan danışsalar, bu baxımdan söhbətlərinə qoşulardı. Söhbətlərinə təbəssümlə cavab verər və mübahisəli bir mövzuya girməsələr müdaxilə etməzdi.

Allah Rəsulu (s.ə.v) qarşısındakı mömin kim olursa olsun, fərqli davranmaz və hamıya bərabər hörmət edərdi.

“Allah Rəsulu görüşdüyü şəxs əlini buraxmadan buraxmazdı. Qarşısındakı insan üzünü çevirmədikcə o da çevirməzdi.” (İbn-i Macə)

“Peyğəmbərin qulağına bir şey söyləyən hər kəs başını çəkmədən o da çəkməzdi. Əlini tutduğu insan əlini çəkməsə, Peyğəmbər də çəkməzdi.” (Əbu Davud)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) buyurur:

“Ürəyində xardal toxumu qədər iman olan bir insan cəhənnəmə girməz; ürəyində xardal dənəsi qədər təkəbbür sahibi olan kimsə cənnətə girə bilməz.” (Müslim, İman, 147, 148, 149; Ebû Dâvud, Libâs, 26; Tirmizi, Birr, 610; İbn Mâcə Mukaddime, 9; Zühd, 16)

“Təkəbbürlü və sahib olmadığı şeylərlə öyünənlər cənnətə girə bilməzlər.” (Əbu Davud)

“Cəhənnəmə girəcək ilk üç şəxs bunlardır: zalım hökmdar, zəkat verməyən zənginlər, qürurlu təkəbbürlü kasıblardır.” (Buxari)

“Allah gözəldir və gözəlliyi sevir. Təkəbbür haqqı qəbul etməmək, insanları xor görməkdir.” (Müslim)

“Kimin ürəyində xardal dənəsi qədər təkəbbür olarsa, Allah onu üzü üstə Cəhənnəmə atacaqdır.” (Əhməd-Beyhaki)

Peyğəmbərimiz ləyaqətlə danışardı, ancaq üzündən gülümsəməsi heç vaxt əskik olmazdı. Heç kimin qəlbini qırmamışdır.

Ənəs ibn Malik Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in bu mövzuda ən yaxşı nümunə olduğunu belə izah edir: “Mən on il Allah Rəsuluna xidmət etdim. Məni etdiklərimə və etmədiklərimə görə heç vaxt danlamazdı.” (Buxari)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) buyurur:

“Qiyamət günü lovğalanan təkəbbürlülər hissəciklər kimi ayaqlar altında həşr olunarlar. Hər kiçik onların üstündədir və daha böyükdür. Sonra onları boles adlı cəhənnəm zindanına atarlar. Cəhənnəm atəşi onları örtür. Cəhənnəm əhlinin yanan cəsədlərindən sulanarlar.”
(Tirmizi)

“Uca Allah bağışlayanların ləyaqətini və şərəfini artırdığı kimi, təvazökar olanları da ucaldar.” (Müslim)

“Allah mənə bir-birinizə qarşı təvazökar olmağımızı, heç kimə qarşı qürur duymamağınızı və heç kimin heç kimə qarşı həddi aşmamağını bildirdi.” (Müslim)

“Uca Allah həmişə Onun rızası üçün təvazökarlıq göstərən insanı ucaldar.” (Müslim)

Əmanətə riayət haqqında

Quranda əmanətə sədaqət mövzusu möminlərin ən vacib xüsusiyyətlərindən biri olaraq göstərilir.

Bir ayədə “...O mömin kəslər ki, əmanətlərini və vədlərini qoruyurlar.” (Muminun surəsi, 8). Möminlərin vədlərinə sadıq qalmaları, əmanətə çox diqqət yetirmələri və bu mövzuda digər insanlara nümunə göstərmələri Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnələri arasındadır.

Hə. Əli (r.ə) Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in bir səhabə ilə danışığına şahid olduğunu belə bildirir:

“Ya Rəsulullah, mənə bu dində ən çətin və asan şeyləri deyə bilərsənmi?” dedi. Peyğəmbər ona belə cavab verdi:

“Ən asan şey, Allahdan başqa heç bir ilah olmadığına, Muhəmmədin Allahın qulu və peyğəmbəri olduğuna şahidlik etmək və ən çətin olan isə əmanətdir. Çünki əmanət mövzusunda diqqətli olmayanların dini yoxdur. Onun nə qıldığı namaz, nə də verdiyi zəkat qəbul olunmaz.”
(Bezzar)

“...Danışarkən yalan danışmayın, vədlərinizə xilaf çıxmayın, sizə əmanət edilənə xəyanət etməyin...” (Beyhəki)

“Dəstəməzi olmayan bir şəxsin namazı olmadığı kimi əmanətə xəyanət edən də (kamil) iman olma. (Təbərani)

“Münafiqin üç əlaməti vardır. Danışanda yalan danışar, vədlərinə xilaf çıxar, bir şey əmanət edildikdə xəyanət edir.” (Buxari, Müslim)

A llah Nəhl surəsindəki bir ayədə əmanətlər haqqında belə buyurur:

“Allahla bağladığınız əhdə sadıq olun; möhkəm and içdikdən sonra andlarınızı pozmayın. Çünki siz Allahı özünüzdə zəmin etmişsiniz. Şübhəsiz ki, Allah sizin nələr etdiyinizi bilir.”

(Nəhl surəsi, 91)

Allahı xatırlamağın fəziləti

Bütün ibadətlərin mahiyyəti Uca Allahı xatırlamaqdır. Allahın bizə vacib etdiyi bütün ibadətlərin mahiyyəti Allahın daha yaxşı xatırlanmasıdır.

Çünki Peyğəmbərimiz (s.ə.v) belə buyurmuşdur:

“Qiyamət günü başqa bir kölgə olmadığı zaman Allah yeddi təbəqəni öz kölgəsində kölgələndirir. Bunlardan biri, heç kimin olmadığı bir yerdə Allahı xatırlayan və Allah qorxusundan göz yaşı tökən bir insandır.” (Buxari-Müslim)

Allah Rəsulu (s.ə.v) başqa bir hədisdə “Lailahe Illallah” zikrinin fəzilətini belə izah edir:

“Qulun etdiyi hər yaxşılıq Qiyamət günü tərəziyə qoyulur. Yalnız “Lailahe Illallah” kəliməsi qoyulmaz. Əgər onu tərəziyə qoysalar, yeddi qat göydən, yerdən və içindəkilərdən ağır olacaqdır.” (Təbərani)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) həmişə bu və ya digər şəkildə zikr etməklə məşğul idi. Allahla birlikdə olmağın ən yaxşı yolunun Onu zikr etmək olduğunu söyləyirdi. Quranda aşağıdakılar buyurulur:

“O kəslər ki, ayaq üstə olanda da, oturanda da, uzananda da Allahı yad edir...”

(Ali İmran surəsi, 191)

“Səhər-axşam ürəyində yalvararaq və qorxaraq, səsini qaldırmadan Rəbbini yad et və qafillərdən olma...”

(Əraf surəsi, 205)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) Quranda Allahın zikr edilməsi ilə əlaqədar Qurandakı bu xəbərdarlıqları öz həyatında mükəmməl şəkildə tətbiq etmişdir. Hədis rəvayətlərində oturarkən, ayaq üstə olarkən, gəzərkən, yemək yeyərkən, yatmadan əvvəl, dəstəmaz alarkən, paltarını geyərkən,

səfərə çıxarkən, məscidə girərkən, bir sözlə hər vəziyyətdə Allahı xatırlayardı.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) belə buyurmuşdur:

“Allah buyurmuşdur: Qullarım Məni xatırlayaraq, dodaqlarını tərpətdiyi müddətcə qulumun yanında yam. Qulum Məni tənha bir yerdə xatırlasa, Mən də onu xatırlayaram. Camaat içində xatırlayanda Mən onu olduğu camaatdan daha yaxşı bir camaatla xatırlayaram. Əgər qulum Mənə bir qarış yaxınlaşsa, Mən ona bir arşın yaxınlaşaram. Qulum Mənim yanıma yerişərək gəlsə, Mən ona qaçaraq gələrəm, yeni istəklərinə tez cavab verərəm.” (Buxari)

“Allah qatında ən xeyirli və dərəcəni yüksəldəcək, qızıl və gümüş xərcləməkdən daha qiymətli, ölməkdən və düşmən qarşısında öldürülməkdən daha yaxşı əməllərinizi sizə xəbər verimmi? Bu, həmişə Allahı xatırlamağınızdır.” (Tirmizi)

Möminlər arasındakı bağlılığın fəziləti

Möminləri qoyub kafirləri özlərinə dost tutanlar gücü və əzəməti onlardanı axtarırlar? Halbuki qüvvət və əzəmət tamamilə Allaha məxsusdur.

(Nisa surəsi, 139)

Başqa bir ayədə möminlərin bir-birinə bağlanmış bir bina kimi bağlı olduqlarından bəhs olunur. (Saff surəsi, 4) Möminlərin digər insanlardan ən böyük fərqi, bir-birlərinə olan güvən, fədakarlıq və sədaqətləridir. Bu fəzilətləri möminlərdən kənarda yaşamağa çalışanlar həm dünyada, həm də axirətdə böyük məyusluğa düşər olacaqlar. Həqiqətən, Peyğəmbərimiz (s.ə.v) məsələ ilə əlaqədar bunları bildirmişdir:

“Kim camaatımızdan bir qarış uzaqlaşsa, onu dinə bağlayan İslam bağını boynundan çıxarmış olar. “ (Əbu Davud)

“Bir müsəlmanın üç gündən çox müsəlman qardaşından inciməsi halal deyildir. Bu insanların ən yaxşısı bir-birini görəndə ilk salam verəndir.” (Buxari)

Möminlərin sədaqətinin başqa bir əlaməti də, müsəlman qardaşlarının səhvlərini açıqlamamalarıdır. Bir mömin başqa bir müsəlman qardaşının utancını üzə çıxarmaq və onu digər insanların gözündə alçaltmaq əvəzinə səhvlərini özünə söyləyərək düzəltməsinə kömək edir. Bu, həqiqi möminlərə yaraşan hərəkətdir.

Allah Rəsulu (s.ə.v)-in aşağıdakı sözləri bunu təsdiqləyir:

“Hər kəs bir ayıb görüb onları örtərsə, diri-diri basdırılmış bir qızı diriltmiş kimi olar.” (Əbu Davud)

“Bir bəndə dünyadakı bir qulun eybini örtərsə, Allah da qiyamətdə onun günahını örtəcəkdir.” (Müslim)

Möminlər sevdikləri insanı yalnız Allah rızası üçün sevməlidirlər. Bunun xaricində həvəs və nəfsə əsaslanan bir sevgi anlayışı Quran və Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsinə uyğun olmaz. Sevgili Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v) buyurur:

“Qiyamət günü Allah belə çağıracaqdır; “Mənim rizam üçün sevənlər haradadırlar? Mənim kölgəmdən başqa bir kölgə olmadığı bu gündə onları ərşin kölgəsində saxlayacağam.” (Müslim)

“Kim imanın zövq və ləzzəti ilə fərahlamaq istəyirsə, sevdiyini yalnız Allah rızası üçün sevsin.” (Hakim)

“İmanı kamil olan, sevdiyini ondan mənfəət əldə etmək üçün deyil, yalnız Allah rızası üçün sevir. Həqiqi iman budur.” (Təbərani)

“Bir insan Allah üçün birini sevir və ona səni Allah üçün sevirəm desə, ikisi də Cənnətə girər. Sevənin isə dərəcəsi daha yüksəkdir.” (Bezzar)

“Allah Rəsulu bir söhbət əsnasında buyurmuşdur: “Ey insanlar, diqqətlə qulaq asın, dediklərimi yaxşı anlayın. Allahın elə qulları var ki, onlar peyğəmbər deyillər, şəhid deyillər, amma peyğəmbərlər və şəhidlər onların Allaha yaxınlıqlarına və uca məqamlarına həsəd aparırlar.” Camaatdan bir şəxs hz. Məhəmməd (s.ə.v)-ə belə sualı verir. “Ya Rəsulullah! Peyğəmbər və şəhid olmadıqları halda Allahın qatındakı dərəcələrinə peyğəmbərlərin və şəhidlərin həsəd apardıqları insanlar necədirlər?” Peyğəmbərimiz bu suala belə cavab verir. “Onlar heç kimin əhəmiyyət vermədiyi, göstəriş etməyən insanlardır. Qohum olmasalar da bir araya gələn, qəlbləri bir-birinə təmiz olan və din uğrunda birləşən insanlardır. Qiyamət günü Allahın onlar üçün yaratdığı nurdan yastıqlar üzərində otururlar. Allah onlar üçün nurdan paltarlar düzəldir və üzlərini nurlandırır. Həminin qorxu və həyəcan içində olduğu o gün, Allahın qoruyucu qulları nə qorxar, nə də kədərlənərlər.” (Əhməd)

“Cənnətdə yaqut sütunlarla üzlənmiş yaşıl zümrüd otaqları var. Ulduz kimi parlayan qapıları açıqdır” dedi. “O otaqda kimlər qalacaq?” deyə

soruşanda “Allah rizası üçün bir araya gələrək yardımlaşan və qaynaşan insanlar olacaq” deyə buyurdu.” (Bezzar)

“Mömin olmadıqca cənnətə girə bilməzsiniz. Bir-birinizi sevməyincə həqiqi mömin sayılmazsınız.” (Müslim)

“Kim Allah üçün kömək edərsə, Allah üçün köməyi kəsər, Allah üçün sevər, Allah üçün evlənər və evlənənlərə kömək edərsə, imanı kamil olar.” (Tirmizi)

“Həmişə möminlərlə dostluq edin, yeməyinizi təqva sahibi möminlərə yedin”. (İbn-i Hibban)

H z. Əli (r.ə): “Üç şey gerçəkdir və şübhəsiz ki; Allah İslamdan nəсібini alıb faydalı işlər görənləri İslamdan nəсібini almayan qafillər kimi etməz. Allah Ona itaətkarlıqla yaxınlaşan bir qulu başqalarına qul etməz. İnsan kimi seversə, mütləq axirətdə onunla həşr olunar” deyə buyurdu.

“Möminlər bir-birlərini sevməkdə, bir-birlərinə rəhm etməkdə və bir-birlərini qorumaqda bədən kimidirlər. Bədənin bir hissəsi narahat olursa, bədənin digər hissələri atəş və yuxusuzluğa tutular.” (Buxari)

A llah Quranda möminlərin bir-birilərinə bağlılığının əhəmiyyəti haqqında belə buyurur:

Sizin himayədarınız yalnız Allah, Onun Elçisi və iman gətirənlərdir. Onlar Allaha boyun əyərək namaz qılır və zəkat verirlər. Kim Allahı, Onun Elçisini və iman gətirənləri özünə dost tutarsa, bilsin ki, qələbə çalanlar da məhz Allahın firqəsidir.

(Maidə surəsi, 55-56)

Başqasına zərər verməmək, zərər verənə mane olmaq

Möminlər ətrafdakı insanlara zərər verməyən, eyni zamanda zərər verənlərin qarşısını almağa çalışan insanlardır. Bu səbəblə yaşadıkları cəmiyyətlərdəki digər insanlara hərəkətləri, sözləri və gözəl əxlaqları ilə nümunə olurlar. Allah bu mövzuda Quranda aşağıdakıları bildirmişdir:

“Qoy sizin içərinizdən xeyrə çağıran, yaxşı işlər görməyi buyuran və pis əməlləri qadağan edən bir camaat çıxsın. Məhz onlar nicata qovuşanlardır.”

(Ali İmran surəsi, 104)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in həyatında bu mövzuda saysız-hesabsız nümunə vardır. Peyğəmbərimiz (s.ə.v-in başqasına zərər verməmək barədə bəzi sözləri belədir:

“Bir müsəlmana ziyan vurana Allah da zərər verər, məşəqqət verənə Allah da məşəqqət verər.” (Tirmizi)

“Şübhəsiz ki, Allah dünyada insanlara əzab verənləri cəzalandıracaqdır.” (Əbu Davud)

“Bir pisliyi görən hər kəs onu əli ilə dəyişdirsin. Əgər buna gücü yetmirsə, dili ilə mane olsun. Bunu edə bilmirsə, ürəyi ilə büğz etsin. Bu imanın ən zəifidir.” (Buxari-Müslim)

Riyakarlıq və şirkin zərəri

Riyakarlıq, ibadət və xeyir işləri sırasında bu ibadəti yerinə yetirən şəxsin Allahın rizasından daha çox insanların rizasını axtarmasıdır. İbadət və yaxşı işlər yalnız Allah rızası üçün edildikdə qəbul olar. Belə bir məqsəd xaricində edilən şey qəbul edilməyə bilər, hətta gizli şirk olar. Quranda riyakarlığın münafiq əlaməti olduğu bildirilmişdir:

“Münafıqlar, həqiqətən də, Allahı aldatmağa çalışırlar. Halbuki Allah onları aldadır. Onlar namaza durarkən könülsüz qalxar, özlərini camaata göstərər və Allahı olduqca az yad edirlər.”

(Nisa surəsi, 142)

Rəsulullah (s.ə.v) belə buyurur:

“Allah Qiyamət günü bütün insanları və cinləri bir yerə topladıqda bir carçı: “Kim Allah yolunda etdiyi ibadətdə Allahdan başqasının rızasını ortaq edibsə, savabını ondan tələb etsin. Çünki Allahın şərikə ehtiyacı yoxdur” deyəcəkdir.”

“Ümmətimdən ən çox qorxduğum şey, Allaha şərik qoşmalarıdır. Bilin ki, şübhəsiz ki, Günəşə, Ulduza, Aya ibadət etdiklərini söyləmək fikrində deyiləm. Ancaq ibadətlərinin bir hissəsini Allahdan başqası üçün edəcəklər və gizli şəhvət arzulayacaqlar.” (İbn-i Macə)

“Kim ibadətində riyakarlıq edərsə, Allah onu ikiüzlülüynə görə cəzalandırır. Kim ibadətlərini göstəriş etmək üçün xalqa eşitdirərsə, Allah da onun niyyətini xalqa eşitdirər.” (İbn-i Macə)

Dünya həyatının keçiciliyi

Şeytanın ən böyük hiylələrindən biri də insanlara dünya həyatını və nemətlərini tükənməz şəkildə göstərməsidir. Möminlər şeytanın bu hiyləgərliyinə qarşı çox diqqətli olmalıdırlar. Allah Quranda belə bildirmişdir:

“Dünya həyatı oyun və əyləncədən başqa bir şey deyildir. Müttəqilər üçün isə axirət yurdu daha xeyirlidir. Məgər anlamırsınız?”

(Ənam surəsi 32)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in mövzu ilə bağlı bəzi hədisləri belədir:

Hə. Əli (r.ə) buyurur: “Ey Allahın qulları! Siz bu dünyadan köç edənlərdən fərqli deyilsiniz. Onların uzun ömürlü, daha güclü, daha firavan torpaqları və daha çox ölməz əsərləri var idi. Bir neçə nəsildən sonra səsləri kəsildi və tamamilə eşidilməz oldu. Cəsədləri çürüdü, torpaqları boş qaldı və əsərləri yoxa çıxdı, möhtəşəm saraylarını, rahatlıqlarını, atlasdan toxunmuş yataqlarını, yastıqlarını daşlarla örtülmüş, torpaqla yığılan xarabalıqlardan tikilmiş türbələrə çevirdilər. Məkanlar dar, sakinləri qəribədir. Onlar orada yalnızaların, öz dərdinə yananların və bir-biriləri ilə səmimi olmayanların arasındadırlar.

Ölülər ölkəsinə gəlməyiniz və orada etdiyiniz şeyə görə girov olaraq qalmağınıza az qalıb. Sizi də qəbir də örtəcək... Axirət üçün çalışmadan axirətə ümid bəsləyənlərdən, uzun istəklərin ardınca gedib tövbəni təxirə salanlardan, dünyanı sevməyənlərin dili ilə dünyadan bəhs etdiyi halda dünyanı sevənlər kimi çalışan, gözü doymayan və vermədikləri zaman yas tutanlardan olmayın.”

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) dünyadan üz çevirməyin mənasını belə izah edir:

“Dünyadan üz çevirmək nə halal şeyləri haram buyurmaqdır, nə də mal israf etmək deməkdir. Dünyaya rəğbət göstərməmək, Allahın əlindəki nemətlərdən daha çox güvənməmə və sənə bir müsibət gəldikdə bu müsibətə göstərdiyin rəğbət, o müsibətin gəlməməsinə göstərdiyin rəğbətdən çox olmasıdır.” (İbn-i Macə)

“Bacardığınız qədər dünya işlərinə dalmayın. Özünüze ibadət etmək üçün vaxt ayırın. Məqsədi yalnız dünya olan şəxsin işlərini Allah dağdır. Daima yoxsulluğu xatırlayar. Kimin məqsədi axirət olarsa, Allah işlərini toplayacaq və rahatlığını artıracaqdır. Zənginliyi ürəyində yerləşdirər. Haqqında xeyirli olan hər şeyi sürətlə ona yaxınlaşdırar.” (İbn-i Macə, Təbərani, Beyhaki)

“Hər kim qəlbini tamamilə Allaha həsr edərsə, Allah onun bütün ehtiyaclarını təmin edər. Gözləmədiyi yerdən onlar üçün ruzi qapılarını açar. Kim özünü tamamilə dünyaya həsr edərsə, Allah onu dünyaya buraxar. Ona kömək etmər.” (Beyhaki, İbn Hıbban)

“Kim səhər oyanan kimi dünya işləri haqqında düşünər və ibadətlərinə laqeyd yanaşarsa, Allah ona kömək etmər.” (Təbərani)

“Adəmoğlunun iki qızıl axını olsaydı, üçüncüsünü istəyər. Adəm oğlunun gözlərini yalnız torpaq doyurar. Allah tövbə edən şəxsin tövbəsini qəbul edər.” (Buxari-Müslim)

“Ey insanlar, ruzinizi yaxşı yollarla axtarın. Bəndə üçün təqdir olunandan başqa bir şey yoxdur. Bəndə dünyadan ayrılmadan əvvəl onun üçün ayrılan ruzini alacaqdır.” (Hakim)

“Sizlərdən biriniz ondan daha yüksək sərvətə sahib olanı gördükdə

dərhal ondan daha kasıbını düşünsün.” (Buxari-Müslim)

Qısqanclıq (Həsəd)

Paxıllıq bir insanda olan neməti qısqanmaq və bu nemətin o insanın əlindən çıxmasını arzulamaqdır. Bir nemətin sahibinin əlindən çıxmasını istəyən insanın nə isə etməsindən və etməməsindən asılı olmayaraq həsəd etmiş olur. Möminlər arasında yarana biləcək həsəd həm müsəlmanlar arasındakı sədaqəti məhv edər, həm də Quranda qadağan olunmuşdur.

Bir insan öz iradəsinə qarşı həsəd aparırsa, bundan qurtulmaq üçün Allaha dua etməlidir. Möminlərdən bir-birlərinə həsəd aparmağı tələb edəcək tək şey, təqvaları olmalıdır. Möminlər arasındakı qısqanclığın və lazımsız mübahisələrin nəticəsi Quranda belə izah edilir:

“Allaha və Onun Elçisinə itaət edin, bir-birinizlə mübahisə etməyin, yoxsa ruhdan düşər və zəifləyərsiniz. Səbir edin, çünki Allah səbir edənlərlədir.”

(Ənfal surəsi, 46)

Allah Rəsulu bu məsələ ilə əlaqədar hədislərində belə buyurur:

“Bir qoyun sürüsünə girən iki ac qurdun vurduğu ziyan, həsəd aparan bir müsəlmanın dininə vurduğu zərərdən çox deyildir. Həqiqətən, atəş odunu yandırır kül etdiyi kimi həsəd də yaxşılıqları yox edər.” (Tirmizi)

“Bir-birinizə qəzəblənməyin, bir-birinizə həsəd aparmayın, bir-birinizə arxa çevirməyin; Ey Allahın qulları, qardaş olun. Bir müsəlmanın üç gündən çox müddət ərzində din qardaşından inciməsi halal deyildir.” (Müslim)

Yalnız iki nəfərə həsəd aparıla bilər; Allahın ona verdiyi şeyləri Onun yolunda xərcləyəne və Allahın verdiyi elmlə hərəkət edən və başqalarına öyrədən insana. (İbn-i Macə)

Burda paxıllıqdan məqsəd, əlbəttə ki, nemətə sahib olan insanın pisiyini istəmək deyil, eyni şəkildə bu nemətlərə sahib olmaq arzusudur.

“Atəş odunu yandırdığı kimi, həsəd də savabları məhv edər.” (Əbu Davud)

“Paxıllıq etməyin, bir-birinizdən ayrılmayın, düşmənçilik etməyin, arxa çevirməyin, ey Allahın qulları, qardaş olun.” (Əbu Davud)

Hirslənəndə qəzəbini yenmək

Möminin təvəkkülünün, Allaha olan yaxınlığının və taleyə olan inamının ən əhəmiyyətli göstəricilərindən biri də qəzəblənəndə qəzəbini məğlub etməsidir. Xeyir və şərin Allahdan gəldiyini bilən insan başına gələn hər cür hadisədə Allaha təvəkkül edər və qəzəblənməz. Allah Quranda möminlərin xüsusiyyətlərini izah etdikdə, möminlərin qəzəblərinə qalib gəlməli olduqlarını bildirmişdir:

“O müttəqilər ki, bolluq zamanı da, qıtlıq zamanı da mallarından Allah yolunda xərcləyir, qəzəblərini boğur və insanları bağışlayırlar. Allah yaxşı iş görənləri sevir.”

(Ali İmran surəsi, 134)

Bu mövzuda Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in çoxlu hədisləri vardır:

“Bir qulun yalnız Allahın rızası üçün qəzəbini udması qədər böyük mükafat yoxdur.” (İbn-i Macə)

Bir söhbət əsnasında Allah Rəsulu “Sizcə pəhləvanlıq nədir?” deyə soruşdu. “Onlar da məğlub olmayan şəxslərdir” dedilər.

Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v), “Xeyr, əsl pəhləvan əsəbiləşəndə nəfsinə hakim olan insandır” deyə buyurdu.

“Etməyə gücü çatdığı halda qəzəbini məğlub edən insanı Allah Qiyamət günü varlıqların hüzuruna çağırır və hurilərdən istədiyini seçməsinə icazə verər.” (Əbu Davud)

“Kimsə gücü çatdığı halda qəzəbini yenərsə, və intiqam almağa çalışmazsa, Allah Qiyamət günü məxluqların yanında onu çağıraraq hurilərdən istədiyini alar.” (Əbu Davud)

“Şübhəsiz ki, Cəhənnəmdə bir qapı var ki, yalnız Allaha üsyan etmədən kininə qalib gələnlər bu qapıdan girəcəklər.” (İbn Ebid Dünya)

“Qəzəblənən insan özünü cəhənnəmə sürükləyir.” (Bezzar)

“Qəzəb ürəkdə yanan atəş parçaları və bir qığılıcımdır. Onun şah damarının şişdiyini və gözlərinin qızardığını görmürsənmi? Bu, birinizin başına gələndə ayaqdadırsa, otursun, oturubsa uzansın.” (Tirmizi)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) qəzəblərinə məğlub olanlara bu tövsiyəni vermişdir:

“Sizlərdən biriniz qəzəblənəndə su ilə dəstəmaz alsın, çünki qəzəb şeytandandır. Şeytan isə oddan yaradılmışdır.” (Əbu Davud)

Evliliyin fəziləti

İslam alimləri evliliyin fəziləti barədə həmfikirdirlər. Hz. Ömər (r.ə) “Yalnız zəiflik və səfalət insanın evlənməsinə mane olar” demişdir.

Allah Quranda belə bildirmişdir:

Onlar deyərlər: “Ey Rəbbimiz! Bizə gözüümüzün aydınlığı olan zövcələr və övladlar bəxş et və bizi müttəqilərə imam et!

(Furqan surəsi, 74)

Abdulla İbn Abbas isə “İnsanın ibadəti evliliklə kamilləşər” demişdir.

Allah Rəsulu: “Evlənən insan dinin yarısını qorumuş olur. İndi digər yarısında Allaha qarşı çıxmaqdan çəkinməlidir” deyə buyurmuşdur. (Beyhaki)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in evliliyi təşviq edən hədisləri belədir:

“Evlənmək mənim sünnəmdir. Sünnəmi yerinə yetirməyən məndən deyil. Evlənin! Çünki mən digər ümmətlərin yanında sizin çoxluğunuzla fəxr edəcəm.” (İbn-i Macə)

“Ailəsini dolandırmaq üçün kifayət qədər qazancı olanlar dərhal evlənməlidirlər. Çünki evlənmək gözü haramdan yayındırır, nəfsi daha çox qoruyur. Evlənməyə gücü çatmayanlar oruc tutsunlar. Çünki oruc şəhvəti yox edir.” (Buxari-Müslim)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) möminlərin həyat yoldaşı seçərkən nələrə diqqət etməli olduqlarını belə izah etmişdir:

“Qadını gözəlliyinə görə almayın, çünki gözəlliyi onu məhv edə bilər. Qadını malına görə almayın, çünki var-dövləti onu azdıra bilər. Ancaq dindar qadın alın.” (İbn-i Macə)

“Qadın dörd xüsusiyyətə görə evlənilər: malına, nəcibliyinə, gözəlliyinə və dindarlığına görə. Bunlardan dindar olanını seçin. Bunu etməsəniz, yoxsulluğa düşər olarsınız.” (Buxari, Əbu Davud)

“Dünya bir maldır. Dünyanın mallarından ən yaxşısı saleh qadındır.” (Müslim)

Peyğəmbərimiz “iman baxımından möminlərin ən kamili, əxlaq baxımından ən gözəl olanı və ailəsinə qarşı ən lütfkar davrananıdır” deyər buyurmuşdur. (Tirmizi)

Başqa hədisdə belə buyurmuşdur:

**Hə. Cabir (r.ə) nəql edir: “Allah Rəsulu (s.ə.v) belə buyurmuşdur:”
Mömin kişini mömin qadına bğz etməsin, çünki onun bir
xüsusiyyətini bəyənərsə, başqa xüsusiyyətini bəyənər.” (Müslim,
Rada 61, 1469)**

**“Allah yoldaşının pis vərdişlərinə dözən kişiye, xəstəliyə səbir edən
Əyyub (ə.s)-ə verdiyi mükafat kimi mükafat verir. Ərinin pis vərdişinə
dözən qadına Firon yoldaşı Asiyəyə verdiyi mükafatı verir.” (İhya)**

**“İman baxımından ən mükəmməliniz, əxlaq baxımından ən
gözəlinizdir. Ən xeyirliniz həyat yoldaşlarına ən yaxşı davrananınızdır.”
(Tirmizi)**

**“Qadınlara münasibətinizdə Allahdan qorxun, çünki siz onları
Allahdan əmanət kimi almısınız.” (Əbu Davud)**

Övladın ailəsinə və ailənin övladına qarşı olan məsuliyyətləri

Evlənən möminlərin ən böyük vəzifələrindən biri xeyirli övlad
yetiştirməkdir. Allah Rəsulu (s.ə.v) axirətdə ümmətinin çoxluğu ilə
öyünəcəyini xəbər vermişdir. Bundan əlavə, böyüdülən uşaqların xeyir
duaları, axirətdə onları böyüdən valideynlər üçün çox fayda verəcəkdir.

Bir uşağa veriləcək ən yaxşı hədiyyə, ona İslam əxlaqını ən doğru və gözəl
şəkildə öyrətməkdir.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) buyurur:

“Dörd nəfər var ki, Allah onları cənnətə qoymayacaq və cənnət nemətlərindən fayda verməyəcəkdir: Daim spirtli içki qəbul edən, faiz yeyən, haqsız yerə yetimin malını yeyən və valideynlərinə qarşı üsyan edəni.” (Tirmizi)

“Allah analarınıza yaxşı davranmağınızı tövsiyə etmişdir. Allah atalarınıza yaxşı davranmağınızı tövsiyə etmişdir. Allah sizə ən yaxın qohumunuza, daha sonra yaxınlıq dərəcəsinə görə yaxınlarınıza qarşı yaxşı davranmağınızı tövsiyə etmişdir.” (İbn-i Macə)

“Qiyamət günü kiçik uşağa “Cənnətə gir” deyilər. Uşaq cənnətin qapısında dayanar və “yalnız valideynlərimlə girə bilərəm” deyərək təkid edər. Sonra ona “ana və atasını da cənnətə daxil edin” deyilər.” (İbn-i Macə)

“Üç qızı olan və onları ehtiyacdən qurtaranadək onlara yaxşı baxan, yedizdirib, geyindirən hər kəs bağışlanmaz bir günah etməmişdirsə, cənnətə gedəcəkdir.” (Tirmizi)

“Kim yetkinlik yaşına çatana qədər iki qızı böyüdərsə, (barmaqlarını çarpazlayaraq) o və mən Qiyamət günü birlikdə olacağıq.” (Müslim-Tirmizi)

Qiyamət günü bağışlanmasının ən çətin günahlarından biri, mömin valideynlərə qarşı üsyandır.

“Allah günahlardan istədiyini Qiyamət gününə təxirə salacaq, ancaq ana və ataya qarşı edilən üsyanın cəzasını ölmədən əvvəl dünyada verəcəkdir.” (Hakim)

“Ata cənnət qapılarının ən yaxşısına girmək üçün vasitədir. İndi ya atanın haqqını təxirə salmaqla bu qapını itir, ya da onun haqqına hörmət edərək bu qapını əldə etməyə çalış.” (İbn-i Macə)

Qohumluq əlaqələrini qorumaq

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bir-birimizə kömək etməkdə və dini əxlaqı təbliğ etməkdə əvvəlcə öz qohumlarımızdan başlamağımızı tövsiyə etmişdir. Eyni inancları bölüşdüyümüz qohumlarımızla əlaqələrimizi qırmaq sünnəyə uyğun deyil. Ancaq din baxımından möminlərlə mübarizə aparan qohumlar Allah Rəsulu (s.ə.v)-in izah etdiyi yaxınlar qrupuna aid deyildir.

Allah Rəsulu (s.ə.v)-in bu mövzuda bəzi hədisləri belədir:

“Qohumluq əlaqələrini kəsənlər cənnətə girə bilməzlər.” (Buxari-Müslim)

“Ey insanlar! Bir-birinizlə salamlaşın. Qohumları ziyarət etməyə laqeyd yanaşmayın. İnsanlar yatarkən gecə namaz qılın ki, cənnətə daxil olasınız.” (Tirmizi)

“Həqiqətən, insanların əməlləri cümə gecəsi Allaha təqdim olunur. Ancaq qohumluq bağlarını pozanların əməlləri qəbul edilməz.” (Əhməd)

“Ruzinin artmasını və ömrünün uzadılmasını istəyən şəxs qohumlarını ziyarət etməlidir.” (Buxari-Müslim)

Yetimlərin haqqı, kasıblar və yaşlılarla maraqlanmaq

Allah Quranda yetimlərin haqqı ilə bağlı bunları buyurmuşdur:

“Həqiqətən, yetimlərin mallarını haqsızlıqla yeyənlər öz qarınlarına ancaq od doldururlar və onlar yandırılıb-yaxan oda girəcəklər.”

(Nisa surəsi, 10)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) də yetimlərin hüquqlarının qorunmasını vurğulamış və yetim haqqını yeyənlərin dünya və axirətdə əzab çəkəcəyini söyləmişdir:

“Müsəlmanlar arasında bir yetimi yedirib içirdən bir şəxs bağışlanmaz bir günah etməyibsə, şübhəsiz ki, Allah onu cənnətə salacaqdır.” (Tirmizi)

“Müsəlman xalqın evlərinin ən yaxşısı, yetimə yaxşı davranıldığı evdir. Ən pisi isə yetimin pisliyə məruz qaldığı evdir.” (İbn-i Macə)

“Allahım, insanların bu iki zəif insanın hüquqlarını itirməsinin qarşısını alar və mane olaram: Qadınların və yetimlərin.” (İbn-i Macə)

Cəmiyyətimizdə yetimlər kimi kasıb və yaşlı insanlar da diqqətə və köməyə ehtiyac duyurlar. Allah Rəsulu (s.ə.v)-in sünnəsinin bir gərəyi də müsəlmanların ətraflarındakı bu cür şəxslərlə maraqlanmasıdır:

“Yetimlər üçün çalışan insan Allah yolunda vuruşan və ya gündüz oruc tutub gecələrini ibadətlə keçirənlər kimidirlər.” (Müslim)

“Bir gənc qocalığına görə yaşlı insana hörmət edərsə, Uca Allah o gəncə qocalanda ikram edəcək şəxsləri mütləq bəxş edir.” (Tirmizi)

“Yaşlılara hörmət etmək Allaha təzim etmək deməkdir.” (Əbu Davud)

Qonşunun haqqı

Quranda gözəl davranılmalı olan insanlar arasında qonşuların da adı vardır:

Allaha ibadət edin və heç bir şeyi Ona şərik qoşmayın! Validəynlərə, qohum-əqrəbaya, yetimlərə, kasıblara, yaxın və uzaq qonum-qonşuya, yol yoldaşına, müsafirə və sahib olduğunuz kölə və kənizlərə yaxşılıq edin! Həqiqətən, Allah lovğalıq edənləri və özünü öyənləri sevmir.

(Nisa surəsi, 36)

Allah Rəsulu (s.ə.v) qonşularına əlindən gələn bütün köməyi edər və onların yaxşı yaşamaları üçün çalışardı. Onlara çox yaxın davranar və tez-tez hal-xətlərini soruşardı. Ətrafında maddi və mənəvi ehtiyacı olanlara hamıdan əvvəl o kömək edərdi.

Peyğəmbərimizin (s.ə.v) bu ifadəsi qonşu haqqının nə qədər əhəmiyyətli olduğunu açıqlayır:

“Hz. Cəbrail mənə qonşunun haqqı barədə o qədər məsləhət verdi ki, qonşunun qonşuya varis olacağını belə düşündüm.” (Buxari, Müslim)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) səhabələrinə qonşularına qarşı yaxşı davranmağı, onları qorumağı və imkan daxilidə kömək etmələrini tövsiyə etmişdir. Bəlkə də Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-dən başqası qonşu hüquqları mövzusunda o qədər çox diqqət yetirməmişdir. Bu, onun hədislərində də açıqca başa düşülür. Möminlərin qonşular qarşısında vəzifələri analar, atalar və həyat yoldaşları ilə eynidir.

“Allaha və axirətə inanan hər kəs qonşusuna hədiyyə versin.” (İbn-i Macə)

Hz. Ayşə söyləyir: “Bir gün, “Ya Rəsulullah, iki qonşum var, əvvəlcə hansına hədiyyə verim?” deyə soruşdum. “Allah Rəsulu cavab verdi: “Qapısı sənə daha yaxın olana ver” dedi.”

Xəstələri ziyarət etmək

Müsəlmanların bir-birinə ən çox ehtiyac duyduğu vaxtlardan biri xəstəlik anlarıdır. Xəstə ziyarətləri, qardaşlıq hisslərini gücləndirdiyi kimi xəstəyə mənəvi dəstək baxımından da çox əhəmiyyətlidir.

“Xəstəni ziyarət edən şəxs ziyarətdən qayıdana qədər cənnətin meyvələri arasındadır.” (Müslim-Tirmizi)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) həmişə xəstələri ziyarət edər və sözləri ilə onlara təsəlli verərdi. Ətrafındakılara xəstə ziyarətinin möminlər üçün vacib olduğunu söyləyərdi. Hicrətin ilk illərində səhabələrin ölməkdə olan xəstələr haqqında Peyğəmbər (s.ə.v)-ə bildirmələri və Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in də onlar üçün bağışlanma diləmələri ənənə halına çevrilmişdi. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) ölənlərin evinə gedər və mərhum möminin bağışlanması üçün dua edər və cənazə namazını qılardı.

Allah Rəsulu bir xəstəni ziyarət etdikdə, “İnsanların Rəbbi! Sıxıntını aradan qaldır. Şəfa yalnız Sənin əlindədir. Səndən başqa heç kim şəfa verə bilməz” deyərdi. Xəstənin yanına gələndə belə deyərdi: “Zərəri yoxdur, keçər. İnşaAllah günahlarının təmizləyicisi və kəffarəsidir.” (Buxari)

Nə vaxt xəstəni ziyarət edərsə, ona təsəlli verər, əlini alnına və biləyinə qoyub dua edərdi: “İnşaAllah sağalacaqsan” deyərdi. Ancaq xəstələrin xəstəlikləri haqqında pis danışmalarını və şikayət etmələrini sevməzdi.

“Kim savab niyyəti ilə xəstə olan müsəlman qardaşını ziyarət edərsə, yetmiş illik yerimə məsafəsi qədər oddan uzaqlaşdırılır.” (Əbu Davud)

Məclis qaydaları və qonaqpərvərlik

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bir ümmətə girəndə ləyaqətli və incə şəkildə oturardı. Bütün səhabələr onun nümunəvi davranışlarını çox diqqətlə izləyərdilər. Bir şey dedikdə, onu maraq və nəzakətlə dinləyərdilər.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) heç kimin sözünü yarımçıq kəsməzdi. Bəzi kasıb bədəvilər dərdlərini izah etmək üçün gələr və məclis qaydalarını pozardılar. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bu insanların sözlərini kəsmədən sonuna qədər dinləyər və sözlərini bitirdikdən sonra incə üslubla onlara başa düşəcəkləri şəkildə xəbərdarlıq edərdi.

Həmişə məclisdəki söhbətlərə qatılar və insanlar nə danışdırlarsa, o mövzunu müzakirə edərdi. Zarafatlarına qoşular, ancaq cahil zarafat edənlərə xəbərdarlıq edərdi. Söhbətlər adətən din, əxlaq və insanların gündəlik həyatlarına kömək edəcək məlumatlardan ibarət idi.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in salamlaşma ilə əlaqədar davranışları

Quranda salamlaşmanın vacibliyi belə bildirilir:

“Biri sizinlə salamlaşdığı zaman siz onun salamını daha böyük ehtiramla alın və ya verilən salamı olduğu kimi qaytarın! Həqiqətən, Allah hər şeyin haqq-hesabını çəkəndir.”

(Nisa surəsi, 86)

Ayədən də başa düşüldüyü kimi salam verildikdə möminlər eyni şəkildə və ya daha da yaxşı cavab verməklə məsuldurlar. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bu mövzu ilə əlaqədar belə buyurur:

“İslamda ən fəzilətli və faydalı şey, yedizdirmək və tanıdığı və tanımadığına salam verməkdir.” (Buxari)

Başqa bir hədisdə belə buyurulur:

“Kim üç şeyi şəxsən bir araya gətirərsə, imanı da kamilləşər: Nəfsinə zidd olsa da insafı əldən verməmək, hamıya salam vermək, kasıb olmasına baxmayaraq sədəqə verməkdir.” (Buxari)

Hamının salamlamaq təvazökarlıq əlamətidir. Çünki salam verən şəxs salam verdiyi adama təkəbbürlü olmadığını göstərir. Salamı qəbul edən insan Quranda bildirildiyi kimi daha gözəl cavab verərsə, eyni şəkildə təvazökarlıq nümunəsi göstərmiş olar.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bir evin qapısına gələndə üzünü qapıya tərəf çevirməz, qapının sağına və ya soluna çəkilərək iki dəfə “Əssalamu aleykum” deyərdi. (Əbu Davud) Beləliklə, içəridəki insanlara özlərini və evi səliqəyə salmağa kömək edərdi. Salam verdikdən sonra dəvət olunmadan evə girməzdi.

“Aleyküm salamlarını” çatdırmaq üçün ona göndərilən salamları alar və orada olmayanlara yaxınları vasitəsilə salam göndərərdi. (Müslim)

Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v)-in başqa bir sünnəsi salamın sonunda “Və berekatuhu” sözünün əlavə edilməsidir. Salamı üç dəfə təkrarlayardı. Beləliklə, salamı hamının eşitməsinə və cavab verməsinə şərait yaradardı.

Biri ilə qarşılaşanda həmişə salamı özü verər və salam alanda onu yüksək səslə və qarşı tərəfin eşidəcəyi bir tonda alardı. Allah Rəsulu (s.ə.v) buyurur:

“Aralarınızda salamı yayın. Yemək yedin. Qohumlarınızı ziyarət edin. İnsanlar yatarkən namaz qılın, rahatlıqla cənnətə girəcəksiniz.”
(Tirmizi)

“Məscidə girib çıxanda salam verin. Bu salamlardan biri digərindən fərqlənir.” (Tirmizi)

“Heyvanın üstündə olan piyada gəzənə, yeriyan oturana, az çoxa, kiçik balacaya salam versin.” (Buxari)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-ə salavat gətirmək

“Doğrudan da, Allah və Onun mələkləri Peyğəmbərə xeyir-dua verirlər. Ey iman gətirənlər! Siz də ona xeyir-dua verib kamil ədəb-ərkanla salamlayın.”

(Əhzab surəsi, 56)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in adı çəkiləndə ona nə qədər salam göndərməyə dair alimlərimiz arasında fikir ayrılığı vardır. Lakin əhli sünnə alimləri bunun axirətdə Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in şəfaətinə səbəb olacağına dair həmfikirdirlər.

Allah Rəsulu (s.ə.v)-ə salam göndərmək savab və dəyərlidir. Allah axirətdə çox salavat gətirənin dərəcəsini yüksəldəcəkdir.

Allah Rəsulu (s.ə.v)-in adı çəkildiyi zaman ona salam göndərməyənlər axirətdə böyük xeyirdən məhrum olacaqlar. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in bəzi hədisləri belədir:

“Qiyamət günü mənə ən yaxın olanlar və mənim şəfaətimə layiq olanlar, mənə ən çox salavat gətirənlərdir.” (Tirmizi)

“Kim mənə salavat gətirərsə, Allah ona on misli mağfirət edər.” (Əbu Davud)

“Ən fəzilətli günlər cümə günləridir. O gün mənə çoxlu salavat gətirin. Çünki salavatınız və salamlarınız mələklər vasitəsi ilə mənə çatdırılır.” (Əbu Davud)

“Adım çəkiləndə salavat gətirin və dua edin. Çünki harada olursunuzsa olun, salatınız və salamlarınız mənə çatacaq.” (Əbu Davud)

Rəsulullah (s.ə.v)-ə salat və salam göndərməyin tövsiyə edildiyi zamanlar:

Azan oxunarkən:

Peyğəmbərimiz (s.ə.v): “Azan eşitdiyiniz zaman müəzzinin dediklərini təkrarlayın və sonra mənə salam göndərin. Allah sizə bir salat və salam üçün on qat savab verəcəkdir.” (Əhməd)

2. Məscidə girib çıxarkən:

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) məscidə girib-çıxarkən salam oxuyardı. Hz. Əli (r.ə.) “Məscidə girdiyiniz zaman Allah Rəsuluna salam göndərin” deyərdi. (Ahmed)

3) Cənazə namazında:

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsinə görə cənazə namazının sonunda Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-ə salat (Allahumma salli və Allahumma barik) oxunur.

4) Duaların sonunda:

Hz. Ömər (r.ə.): “Namaz oxunana qədər Allah Rəsuluna oxunan dua yerlə göy arasında durur.

5) Cümə günü:

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) buyurur: “Cümə günləri çox salat oxuyun. Çünki o gün mələklər sizin yanınızda olacaq. Kim mənə salam və salavat göndərsə, sözü bitmədən mənə çatacaqdır.” (Nesei)

Süfrə mədəniyyəti

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in günümüzə qədər gəlib çatan süfrə mədəniyyəti barədə çox sayda hədisi, mövzuya böyük həssaslıq göstərdiyinin bir dəlilidir. Məhdud imkanlar onun bu mövzu üzərində həssaslıqla dayanmasına mane olmadı. Rəsulullah (s.ə.v)-dən alınan nümunələrlə süfrənin tərzini belə xülasə edə bilərik:

1. Əl yumaq sünnədir. Yeməkdən əvvəl və sonra əllərin yuyulması sağlamlıq üçün çox vacibdir. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bu mövzudakı hədislərlə bütün möminləri təşviq edərdi.

“Yeməkdən əvvəl əllərin yuyulması yoxsulluğu, sonra yuyulması isə günahları aradan qaldırır.” (Təbərani)

“Kim yeməkdən sonra əllərini yumadan gecəni keçirsə və bundan sonra bir bəlaya düşər olsa, özündən başqasını günahlandırmasın.” (Əbu Davud)

“Yeməyin bərəkəti yeməkdən əvvəl və sonra əllərin yuyulmasıdır.” (Əbu Davud)

Yeməyə başlamazdan əvvəl “Bismillahirrahmanirrahim” və yeməyin sonunda “Əlhamdulillah” demək sünnədir.

Allah Rəsulu buyurmuşdur:

“Kim bir şey yeyərsə, “Bismillah “desin. Əgər əvvəlcə deməyi unutsa, sonunda belə desin: “Bismillahi fî evvelihî ve âhirihî (əvvəlində də, sonunda da Bismillah)”

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) altı səhabəsi ilə birlikdə yemək yeyərdi. Bu vaxt bədəvilərdən biri Bəsmələ çəkmədən yeməyə başladı. Allah Rəsulu; “Bəsmələ çəksəydi, yemək hamımız üçün kifayət edərdi” deyə buyurdu. (Tirmizi)

1. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) yeməyə xurma, duz və ya su ilə başlamağı tövsiyə etmişdir. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) süfrəyə gətirilən yeməyi əsla pisləməzdi. Sevmədiyi bir yemək gətirilərsə, heç nə demədən yeməzdi.
2. Sağ əllə və boşqabın kənarından yemək Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnələrindəndir. Peyğəmbər (s.ə.v) onun yanında yemək yeyən uşağa belə xəbərdarlıq etmişdi:

“Ey uşaq, mənimlə birlikdə Bəsmələ çək, sağ əlinlə və önündən ye.” (Müslim)

“Bərəkət yeməyin ortasına enər. Buna görə yeməyin ortasından yox, kənarından yeyin.” (Tirmizi, Əbu Davud)

Masada bir yerdə oturmağa diqqət etməliyik. Birlikdə yemək bərəkəti artırır.

Birlikdə yeyin, sizin üçün mübarək və bərəkətli olacaqdır. (Əbu Davud)

Yemək çox isti olmamalıdır:

“İsti yeməklərdə bərəkət olmaz. Uca Allah bizə atəş yedizdirməz. Buna görə də yeməkləriniz soyuduqdan sonra yeyin.” (Beyhaki)

5. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in hədislərində bildirilən su içərkən nəzərə alınacaq məqamlar bunlardır:

Stəkanı sağ əlinizə götürdükdən sonra suyu üç qurtumda və stəkana nəfəs verilmədən içilməlidir. Peyğəmbərimiz Hz. Məhəmməd (s.ə.v) belə buyurmuşdur:

“Suyu qurtum-qurtum və yavaş için, birdən içməyin. Çünki qaraciyər xəstəliyi bundan qaynaqlanır.” (Deyləmi)

“Biriniz su içərkən nəfəsini stəkana nəfəs verməsin, nəfəs almağa hazırlaşsa, stəkanı ağzından uzaqlaşdırsın.” (İbn-i Macə)

Allah Rəsulu suyu üç nəfəsə içərdi. “Bu, daha asan əmilir, dərtdən uzaqlaşdırır və daha tez həzm edilir” deyərdi. (Müslim)

Bir topluma su paylayarkən, sağ tərəfdən və sağ əl ilə ötürülməlidir. Allah Rəsulu (s.ə.v) süd və şərbət kimi içkilər içdikdə yanında olanlara da bir qurtum içdirərdi. Stəkan həmişə sağ tərəfdən ötürülərdi.

“Allah Rəsuluna su ilə qarışdırılmış süd gətirdilər. Sağında bir bədəvi, solunda isə Hz. Əbubəkr durmuşdu. Südü içdi və bədəviyə verdi. Sonra “Əvvəl sağa, sonra onun sağına” deyə buyurdular.” (Müslim)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) camaat ilə yemək yeməyi sevərdi. Süfrə qurulduqda, “Allahım, bu yeməyi cənnət nemətlərinə çatacaq şükrü yerinə yetirilmiş nemətlərindən et” deyərdi. Yeməyi çox isti yeməzdi, soyumasını gözləyib sonra yeyərdi.

Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v) möminlərə bir-birlərini yeməyə dəvət etmələrini tövsiyə etmişdir. İslam alimləri üzrlü səbəbi olmayan bir insanın mömin qardaşından aldığı dəvətə cavab verməsinin vacib olduğunu bildirmişdilər.

“Dəvət edildiyi halda dəvəti qəbul etməyən Allah və Rəsuluna üsyan etmiş olur. Kim dəvət edilmədən bir masada otursa, oğru kimi girər və talançı kimi çıxar.” (Buxari, Müslim, Tirmizi)

“Eyni zamanda iki nəfər dəvət edərsə, qapısı daha yaxın olanın dəvətini qəbul edin. Çünki qapısı daha yaxın olan qonşuluqda da yaxındır. Onlardan biri daha əvvəl dəvət edərsə, birinci dəvət edənə cavab verin.” (Əbu Davud)

“Dəvət olunmadan masada oturan insan fasiq sayıldığı kimi və yediyi də haramdır.” (Beyhaki)

Müsəlmanlar üç yeməyə cavabdeh deyillər. Sahur yeməyi, iftar yeməyi və dostları ilə birlikdə yedikləri yemək. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) belə buyurmuşdur:

“Cənnətdə içəridən və xaricdən görünən köşklər vardır. Bunlar mehriban danışan, insanlar yemək yedirən və insanlar yatarkən namaz qılan insanlar üçündür.” (Tirmizi)

“Din qardaşının istədiyi yeməyi yedirən bir insanın günahları bağışlanacaq. Din qardaşını sevindirən, Allahı da sevindirmiş olur.” (Təbərani)

Dəvətə cavab verən adama hörmət etmək mömin əxlaqının vacib xüsusiyyətlərindən biridir.

Peyğəmbər (s.ə.v)-in sevdiyi yeməklər

Allah Rəsulu (s.ə.v) heç bir yeməyi ayırmazdı. O anda yemək istəmədiyini pisləməz, sadəcə yeməkdən imtina edərdi. Halbuki, Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in ən sevdiyi tərəvəz yeməyi balqabaq idi. Üstəlik, Peyğəmbərimiz (s.ə.v) ət yeməklərini tərifləyərdi.

**“Ayşə, qazana çoxlu balqabaq qoy. Çünki balqabaq ürəyi gücləndirir.”
(Fevaid)**

“Ət dünyanın və axirətin ən üstün qidasıdır. Qulağın eşitməsini artırır. Rəbbimdən hər gün ət yeməyi nəsib etməsini istəsəydim, nəsib edərdi.”

Ənəs ibn Malikdən nəql olunur: “Bir dərzisi Allah Rəsulu (s.ə.v)-in adına hazırladığı ziyafətə dəvət etdi. Mən də onunla getdim. (Ev sahibi süfrəyə) arpa çörəyi, balqabaqlı şorba və qadid (qurudulmuş ət) gətirdi. Allah Rəsulu (s.ə.v)-in boşqabın kənarından balqabağı araşdırdığını gördüm. O vaxtdan bəri balqabağı sevirəm.” (Buxari, Etim 33, 4, 25, 35, 36, 37, 38, Büyu 30; Müslim, Əşribe 144, (2041); Muvatta, Nikah 51, (2))

Ənəs ibn Malik “Allah Rəsulu (s.ə.v) nə sarımsaqlı qidalar yeyər, nə də yeyilmələrini tövsiyə edərdi” deyər nəql edib.

“Allah Rəsuluna yemək göndərildikdə yeyib artıq qalanını da mənə göndərərdi. Bir gün yeməsə də yeməyini mənə göndərmədi. Çünki içərisində sarımsaq var idi. “Bu qadağandırımı?” deyər ondan soruşdum. “Xeyr, amma qoxusundan xoşum gəlmir” dedi. Mən də “Sən bəyənmədiyin üçün mən də bəyənmirəm” dedim.”

Sağlamlıq və təmizliyin əhəmiyyəti

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) ümmətin sağlamlığına və təmizliyinə böyük əhəmiyyət vermişdir. Sağlam insanın özünə fikir vermədiyi üçün sağlamlığını itirmiş insandan üstün olduğunu söyləmişdir. Bir hədisdə “Biləyi güclü olan zəif olandan yaxşıdır” deyilir. (Müslim)

Quranda hz. Yəhya (ə.s) haqqında belə buyurulur:

“Üstəlik Öz tərəfimizdən bir şəfqət və paklıq da bəxş etdik. O, müttəqi idi.”

(Məryəm surəsi, 13)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in yeməkdən əvvəl və sonra əlləri yumağı tövsiyə etməsi dəstəmaz və bədən təmizliyi haqqındakı hədisləri sağlamlığa və təmizliyə verdiyi əhəmiyyəti ən açıq şəkildə izah edir.

Quranda ibadət yerlərinin və ibadət edən şəxsin təmizliyi vurğulanır. İbadətlər çirkli bədən və çirkli paltarla edilməyəcəyi üçün möminlər təmizlik mövzusunə diqqət yetirməlidirlər. Bir hədisdə “Təmizlik imanın yarısıdır” deyilir (Müslim). Bu səbəbdən təmizlik digər inanc və etiqad məsələləri qədər çox vacib mövzudur.

Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v)-in dəstəmazla bağlı bəzi tövsiyələri vardır. Bu müdrik məsləhətlər:

Misvaqdan istifadə etmək:

Əbu Hüreyrə əziz Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in belə buyurduğunu nəql etmişdir:

“Ümmətimə zəhmət vermiş olmasaydım, hər namazda misvaq istifadə etmələrini əmr edərdim.” (Müslim)

Misvaqdan istifadənin bəzi faydaları:

Dişləri parlaq edir, diş ətlərini gücləndirir, ağız boşluğunu sağlamlaşdırır, ağız qoxusunu aradan qaldırır, dişləri gücləndirir, diş daşlarını təmizləyir, mədə xəstəliklərinin qarşısını alır. Həzmi asanlaşdırır. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsinin yerinə yetirilməsi Allahın rızasını qazanmaq üçün vasitədir.

Əllərin yuyulması:

“Sizlərdən biri yuxudan oyandıqda, əllərini üç dəfə yumadan dəstəmaz almamalıdır.” (Buxari)

Burnun təmizlənməsi:

“Kim dəstəmaz alırsa, burnunu da təmizləsin.” (Buxari)

Saqqalı və barmaqların arasını yumaq:

Müstevrid İbn Şəddad deyir:

“Allah Rəsulunu gördüm. Dəstəmaz alanda saqqalını və barmaqlarının arasını da yuyurdu.” (Tirmizi, Əbu Davud)

Qulaqları məsh etmək:

“Allah Rəsulu dəstəmaz alanda barmaqlarını qulaqlarının hücrəsinə soxdu.” (Ebu Davud, hədis №: 3636)

Suyu israf etməmək:

Sad dəstəmaz alarkən hz. Peyğəmbər gəldi. “Niyə israf edirsən?” deyə müdaxilə etdi və Sad “dəstəmazda israf olarmı?” deyə soruşdu. Rəsulullah “Bəli, çayın kənarında olsanız belə” deyə cavab verdi.

Üzü qurulamaq:

Muaz (r.ə) buyurur:

“Allah Rəsulunu gördüm. Dəstəmaz aldıqdan sonra bir dəsmal ilə üzünü sildi.” (Tirmizi)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) xəstəliklərə dair tövsiyə edərkən həkimlərə üstünlük verərdi. Mövzudan xəbərdar olsa belə, əvvəlcə həkimə müraciət etməyin daha faydalı olacağını söyləyərdi.

Allah Rəsulunun dövründə bir insanın yarası açılmışdı. Xəstə tibb anlayışı olan iki nəfəri çağırırdı. Rəsulullah: “Hansıınız ən yaxşı həkimsiniz?” deyə soruşdu. Kişilərdən biri soruşdu: “Tibbdə bir dərman varmı, ya Rəsulullah?” Allah Rəsulu onlara belə cavab verdi: “Dərdləri göndərən də dərmanını da göndərmişdir.” (Ebu Davud, Tıb, 1; Tirmizî, Tıb, 2; İbn Mace, Tib, 1)

Əbu Darda Allah Rəsulundan belə eşitdiyini nəql etmişdir: “Allah yer üzünə xəstəlik və şəfanı birlikdə göndərmişdir və hər xəstəlik üçün bir çarə vardır. Ona görə də tibbi yollarla müalicə olunun; ancaq haram şeylərdən çəkinin.”

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) hər xəstəliyin çarəsi olduğu üçün insanlara müalicənin yollarını axtarmağı tövsiyə etmişdir.

“Allah həm xəstəliyi, həm də dərmanı nazil etmişdir və hər xəstəliyi bir dərman yaratmışdır. Buna görə də müalicə olun, lakin haram olan şeylərlə müalicə olunmayın.” (Ebu Davud)

“Allah hər hansı bir xəstəliyi nazil etmişsə, müalicəsini də göndərmişdir. Yalnız qocalığın müalicəsi yoxdur.” (İbn-i Macə, Müslim)

“Ey insanlar müalicə olunun. Allah harada bir xəstəlik yaratmışdırsa, müalicə vasitələri də yaratmışdır. Buna görə müalicə yollarını axtarın.” (Buxari)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) “İnsanların əksəriyyəti iki nemət mövzusunda aldanırlar. Bunlar sağlamlıq və asudə vaxtdır” deyə buyurmuşdur. (Buxari)

S ağıl olmağın böyük bir nemət olduğunu heç vaxt unutmamalıyıq. Allah Rəsulu (s.ə.v)-in buyurduğu kimi, asudə vaxt dəyərləndirilməyəndə, gələcəkdə necə peşmançılıq hiss olunursa, sağlam olmağın böyük nemət olduğu da yalnız sağlamlıq itiriləndə başa düşülür.

Allah Rəsulu Əbu Hureyrədən rəvayət olunan bir hədisdə buyurur:

“İnsan bir ay ərzində hər səhər bal yeyərsə, heç bir ciddi xəstəliyi olmaz.”

“Bədən sağlam, ruhundan əmin, bir günlük ərzağı olaraq sabahlayan şəxs sanki dünya ona verilmiş kimidir.” (Tirmizi)

“Allahdan dəqiq bilgi və sağlamlıq istəyin. Bir bəndəyə müəyyən məlumatlardan və sağlamlıqdan daha yaxşı bir şey verilməmişdir.” (İbn-i Macə)

Peyğəmbərimiz bəzi qidaların faydalı olduğunu bildirmişdir. Bunlardan ən başlıcası Quranda bəhs edilən baldır. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in yeməyi tövsiyə etdiyi bəzi qidalar bunlardır:

“Kim səhər yeməyində yeddi xurma yeyərsə, nə zəhərlənər, nə də cadu tutar.” (Müslim)

“Göbələk Allahın bəni İsrailə göndərdiyi mədəndir. Onun suyu da şəfadır.” (Müslim)

Peyğəmbər ailə üzvlərindən qatqı soruşdu. Sirkədən başqa heç bir qatqımız olmadığını dedilər. Sirkə istədi və onunla yeməyə başladı. “Sirkə gözəl qatqıdır, sirkə gözəl qatqıdır” dedi. Bir nəfər Allah Rəsulunun yanına gələrək “qardaşımın mədəsində problem var” dedi. O da “Qardaşına bal şərbəti içirt” deyə buyurdu.” (Müslim)

Geyim məsələləri

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) çox vaxt yüngül və incə materialdan geyimlər geyinərdi. Ən çox sevdiyi geyim köynək idi. Başındakı sarığı orta ölçüdə olardı, başını narahat edəcək qədər uzun olmazdı. Ən çox sevdiyi rəng ağ rəngdə idi.

Möminlərin öz aralarında paltarla öyünmələrini qadağan etmiş və paltarları ilə öyünən insanları belə xəbərdar etmişdir:

“Allah paltarını təkəbbürlə geyinən şəxsə Qiyamət günü baxmayacaqdı.” (Müslim)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) möminlərin olmadığı zamanlarda da, elçilərin yanlarında da paltarlarına çox diqqət yetirər və xüsusilə dəbdəbəli paltarlar geyinməyi üstün tutmuşdur. Digər qəbilə başçılarından və padşahlardan gələn bahalı və təmtəraqlı geyimləri rədd etməz, əksinə istifadə edərdi. Allah Rəsulu həmişə təmiz paltarlar geyinməyi tövsiyə etmişdir:

Abdulla ibn Abbas Haruriyənin yanına elçi kimi gedəndə ən gözəl Yəmən parçalarından hazırlanmış paltarlar geyinərdi. Onlar “Bu nə paltardır?” deyə soruşdular. Abdulla ibn Abbas: “Bu paltarı niyə qınayırsınız? Allahın Rəsulunu ən gözəl paltarları geyindiyini görmüşəm” dedi.

Həz. Peyğəmbər (s.ə.v) yeni paltar geyinəndə belə dua edərdi: “Ya Rəbb! Sənə həmd olsun! Sən bunu mənə geyindirdin. Səndən bunun və istifadə olunduğu işin xeyrini diləyirəm.”

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) müsəlman kişilərə ipəkdən və qızıldan hazırlanmış əşyalardan istifadə etməyi qadağan etmişdir:

“Dünyada ipək paltar geyinən axirətdə geyinə bilməz.” (Tirmizi)

“İpək geyinmək və qızıldan istifadə etmək ümmətimin kişiləri üçün haram, qadınlar üçün halaldır.” (Tirmizi)

Məscidlərə və camaat arasına ən yaxşı və təmiz şəkildə gəlmək Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnələrindən biridir. Allah Rəsulu (s.ə.v) belə buyurmuşdur: “Allah camaat və ya dostlarının qarşısına çıxacaq bir insanın bəzənməyini sevir.”

“Allah Rəsulu sağ əlində gümüş üzük taxmışdı. Üzükdə Həbəşistan daşı var idi. Üzüyün daşını ovcuna tərəf çevirmişdi.” (Müslim)

Hə. Ayşə belə nəql edir: “Allah Rəsulunun xoşladığı ən gözəl qoxunu istifadə edərdim. Hətta istifadə etdiyim qoxu saqqalından damlayana qədər davam edərdim.” (Buxari)

Allaha təvəkkül etməyin əhəmiyyəti

İşlərinə Allahın qərarı xaricində təsadüflərin qarışdığını düşünmək Əhli Sünnə inancına uyğun deyil. Mömin hər şeyin Allahdan gəldiyini və heç bir şeyin təsadüf olmadığını bildiyindən başına gələn hər şeyə təvəkkül edər. Çünki Allahdan qorxan birinin başına gələn hər şeydə xeyir vardır.

Böyük İslam alimləri təvəkkülün yerinin qəlb olduğunu söyləmişlər. İnsanın ruzinin mütləq Allah tərəfindən olduğuna inandıqdan sonra dünya həyatı uğrunda mübarizəsi onun təvəkkül etiqadı ilə ziddiyyət təşkil etmir. Hər şeyi yaradan, istədiyini istədiyinə verən və istədiyindən istədiyini alan Allahdır. Ondan başqa iradə yoxdur.

Rəsulullah (s.ə.v) belə buyurur:

“Mənə ümmətimin bir hissəsini göstərdilər. Dağlar, tarlalar qədər idilər. Onların bu qədər çox olmasına təəccübləndim və sevindim.

“Bunlardan yalnız yetmiş mini cənnətə sorğusuz girəcəkdir” dedilər.

“Onlar kimlərdir?” deyə soruşdum. “İşlərində sehr, cadu və fal qarışdırmayan və Allahdan başqasına güvənməyənlərdir” deyildi. “Kim Allaha təvəkkül etsə, qəlbindəki qarışıqlığın qarşısını almaq üçün Allah kifayətdir.” (İbn-i Macə)

“Qocalanda ruzinizdən ümidinizi kəsməyin. Çünki insan paltarsız doğulur, sonra Allah ona ruzi verir.” (İbn-i Macə)

“Əgər təvəkkülünüzü düzgün etsəydiniz, Allah sizə də quşlara verdiyi kimi ruzi verərdi. Onlar səhərlər yuvalarından ac çıxır, axşam qayıtdıqda qarınları tox olur.” (Tirmizi)

Yoxsulluqdan qorxmaq və uğursuzluğa inanmaq şeytanın oyunudur. Hər bir insan çətinlik anlarında gözlənilməz yerlərdən gələn yardımlarla çətinliklərindən qurtulduğunun şahidi olmuşdur. Belə bir vəziyyətdə kömək edənlərin vasitəçilər deyil, yalnız Uca Allahın olduğunu unutmamalıyıq.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) Allaha təvəkkülü və Ona olan sonsuz imanı sayəsində böyük cəsarət göstərmişdir. Sağlığında bütün savaqlara ön sıralarda qatılmış və təvəkkülü ilə bütün möminlərə nümunə olmuşdur.

Məkkə xalqının zülmü dözülməz hala gəldikdə, Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in əmisi Əbu Talib Allah Rəsulu (s.ə.v)-ə belə demişdir:

“Bu dediklərin haqqında danışmasan olmazmı? Özünə inan, ancaq başqalarına qarışma. Danışsan, hörmətli şəxsləri bezdirər, özünü və hamımızı təhlükəyə atırsan.” Allah Rəsulu (s.ə.v) belə cavab vermişdir: “Günəşi sağ əlimə və ayı sol əlimə qoysalar, yenə yolumdan dönmərəm.”

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in həyatında bu mövzu ilə əlaqədar saysız-hesabsız nümunələr vardır. Bunlardan bəziləri belədir:

“Həyatım əlində olanın haqqı üçün onlarla uzlaşmadığım zaman arxamda qalmaqla yetinməyən insanlar yoxdurmu? Allah yolunda bir səfərə çıxdığım zaman geri çəkilməyəcəyəm. Canımın əlində olanın haqqı üçün öldürülməyimi və dirilməyimi, sonra yenidən öldürülməyimi arzu edirəm.” (Müslim)

“Allah yolunda bir gün sərhəddə durmaq bu dünyadan və içərisindəkilərdən daha yaxşıdır.” (Buxari)

Rəvayətlərdə Hüneyn döyüşündə, düşmənin ox yağışı zamanı baş verən qarışıqlıqda, müsəlmanların əvvəlcə nizamsızlıq göstərdikləri deyilir. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) möminləri yenidən cəbhəyə dönməyə çağırırdı. Çağırışı izləyən möminlər yenidən hücumla keçdilər və müharibənin qalibi oldular. Hadisəyə şahid olan Bera ibn Azib belə söyləyir:

“Bəli, qaçdığımız doğrudur. Ancaq Allah Rəsulunun yerindən qətiyyətlə ayrılmadığının şahidi oldum. Allah üçün müharibənin ən qızgın anında Ona sığındıq. Aramızdakı ən cəsarətli olanlar onunla birlikdə müqavimət göstərənlərdir.”

Fəlakətlərə səbir etməyin əhəmiyyəti

Peyğəmbərimizin (s.ə.v) həyatı bütün insanlıq üçün bir səbir nümunəsidir. Yalnız ona peyğəmbərlik verildikdən sonra yaşadığı iyirmi üç il deyil, ondan əvvəl yaşadığı qırx il də böyük çətinliklərlə keçmişdi. Valideynlərini gənc yaşlarında itirməsi və çətin şərtlərdə böyüməsi, yaşadığı cəmiyyətdə hörmətli və etibarlı bir insan kimi tanınmasına mane olmamışdır. Quranda səbir etməyin vacibliyini vurğulayan bir çox ayə vardır. Bir ayədə aşağıdakılar bildirilmişdir:

“Ey iman gətirənlər! Səbir edin, dözümlü olun, sərhəd boyu növbə ilə keşik çəkin və Allahdan qorxun ki, bəlkə nıcat tapasınız!”

(Ali İmran surəsi, 200)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) peyğəmbər olduqdan sonra müşriklərin və münafıqların hücumlarına səbirlə müqavimət göstərmiş və heç vaxt tələsik davranmamışdı. Quranda Allahın Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-ə səbir etməyi belə tövsiyə etdiyi bildirilmişdir:

“Elçilərdən möhkəm iradə sahiblərinin səbir etdiyi kimi, sən də səbir et! Onlara əzabın tez gəlməsini istəmə...”

(Əhqaf surəsi, 35)

Həqiqətən, Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bu məsələ ilə əlaqədar bunları bildirmişdir:

“Bir insan səbir etmək istəsə, Allah ona səbir verər. Heç kimə səbirdən daha yaxşı və daha geniş bir şey verilməmişdir.” (Müslim)

“Möminin işi təqdirəlayiqdir. Çünki bütün işləri onun üçün xeyirlidir. Bu fəzilət yalnız möminlərə məxsusdur. Çünki o, sevinəcəyi bir şeyə şükür edər. Bu, onun üçün xeyirlidir. Başına bir bəla gəlsə, səbir edər. Bu da onun üçün xeyirlidir.” (Müslim)

Hər hansı bəndə bir bəlaya düşər olarsa və “İnna lillahi ve inna ileyhi raciun” (Allahın mülkü üzərindəyik və Ona qayıdacağıq) desə, “Allahım, məruz qaldığım müsibətin əcrini ver və sonra daha xeyirlisini

ehsan buyur” desə, mütləq Allah-Təala bu müsibətə görə ona savab yazar və əvəzində daha yaxşısını verər.” (Müslim)

Peyğəmbərimiz Hz. Məhəmməd qəbrin başında ağlayan bir qadın gördü və ona “Allahdan qorx və səbir et” dedi. Qadın “Get burdan, çünki mənim başıma gələn bədbəxtlik sənə başına gəlməyib.” dedi. Hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-i tanımamışdı. Onun peyğəmbər olduğunu söylədikdə dərhal qapısına yaxınlaşdı və “Səni tanımadım, ya Rəsulullah” deyərək üzr istədi. Hz. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) onun üzrünü qəbul etdikdən sonra “Həqiqi səbir, bəlanın ilk anında baş verən şeydir” dedi. (Buxari)

“Bir müsəlmanın başına yorğunluq, xəstəlik, düşüncə, kədər, ağrı və narahatlıqdan tikan sancmasına qədər nə gəlsə, Allah onları həmin müsəlmanın səhvlərinə kəffarə edər.”(Buxari)

Ənəs ibn Malik “Səbir ilk başa gəldiyi anda olur” demişdir. Bir mömin tamamilə Allaha təvəkkül etsə, baş verdiyi hadisələri ilk andan etibarən xeyir gözü ilə görə bilər.”

Dində həddi aşmaqdan çəkinmək

Tarix boyu kitab göndərilən bəzi qəbilələrdə dinləri ilə əlaqədar həddini aşan insanlar var idi. Allah İslam dininə inananların yaşadıkları cəmiyyətə nümunə olmaları üçün orta ümmət etmişdir. Müsəlmanlar da buna riayət etməli və həddini aşmamalıdırlar. Quranda belə bildirilmişdir:

“De: “Ey Kitab əhli! Dininizdə haqsız yerə ifrata varmayın. Öncə azmış, bir çoxlarını da azdırmış və doğru yoldan çıxmış bir dəstənin istəklərinə tabe olmayın.”

(Maidə surəsi, 77)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in həyatının son illərində və dörd xəlifə dövründə Xaricilər adlandırılan, ibadətlərində sadıq olduqlarına baxmayaraq həddən artıq həddi aşan və Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsindən ayrılan bir cərəyan ortaya çıxmışdı. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bu insanların xurafatları ilə mübarizə aparmağı əmr etmişdir.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) qeyri-islami hərəkətləri “təqva” adı altında İslamın bir hissəsi kimi göstərməyə çalışanlara göz yummamışdır. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in hədislərində dində həddini aşmamağı xatırladan bir çox xəbərdarlıq vardır. Bunlardan bəziləri aşağıdakı kimidir:

“Hər şeyin şövqü vardır. Hər şövqün bitdiyi bir vaxt vardır. İşinə həvəs göstərən insan işini yerinə yetirərkən orta yolla hərəkət edir. Və bu mülayim hərəkətinə davam edərsə, uğurlu olacağına ümid edin. Əgər həddini aşaraq diqqət çəkirsə və barmağı ilə işarə olunursa, onu salehlərdən saymayın.” (Tirmizi)

Hə. Ayşə belə deyir: “Yanımda Əsəd qəbiləsindən bir qadın var idi. Peyğəmbər içəri girdi. “Bu kimdir?” deyə soruşdu.” Filankəsdir, gecələr heç yatmaz, ibadət edər” dedim. Rəsulullah “Sizə dözə biləcəyiniz əməl yaraşır. Allahın xoşladığı əməl daimi edilən əməldir.” (Buxari)

“İnsanların sual verməklə o qədər irəli gedirlər ki, az qala məxluqatı Allah yaratdı, Allahı kim yaratdı desinlər. Bu cür suallar verəndə İxlas surəsini oxuyun, sonra üç dəfə solunuza tüpürün və şeytanın şərindən Allaha sığının.” (Buxari-Müslim)

Quranın və oxumasının fəziləti

Quran oxumaq, Allahın möminlərə vacib etdiyi ibadətdir. Allah Rəsulu (s.ə.v) Qurani oxumağa başlamazdan əvvəl “qovulmuş şeytandan

Allaha sığınırım”, ya da “Allahım, şeytanın üfürməsindən və pıçılısından Sənə sığınırım” deyərdi. (Əbu Davud)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) Quran oxumağın və oxumağı öyrətməyin fəzilətini vurğulamışdır. Quran oxumağı onu tətbiqetmənin başlanğıcı kimi görmüşdür. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bu məsələ ilə əlaqədar bunları bildirmişdir:

“Quran oxuyun, çünki qiyamət günü Quran oxuyanlar üçün şəfaət edəcəkdir.” (Müslim)

Quran və onunla hərəkət edənlər məhşərə gətiriləcəklər. Bəqərə və Ali İmran surəsi, “şəhadət verəcəyəm” deyərək oxuyan və hərəkət edənlər haqqında bir-birləriylə yarışaraq, həmin insanların qarşısına çıxarlar. (Müslim)

“Sizin ən yaxşısıdır Quranı öyrədən və öyrənəndir.” (Buxari-Müslim)

“İki insan həsəd aparılmağa layiqdir: Birisi Quranı öyrənmiş və onunla gecə-gündüz məşğul olan və Quranın əmrlərinə əməl edəndir. Digəri, Allahın ruzi bəxş etdiyi və onu gecə-gündüz Allah yolunda sərf edənlərdir.” (Buxari-Müslim)

“Quranı oxu və yüksəl. Oxuduqca cənnət pilləkənlərinə qalx. Dünyada tələsmədən oxuduğun kimi cənnətdə də elə oxu. Çünki cənnətdə yerləşəcəyiniz yer oxuduğunuz ayənin son nöqtəsidir. Nə qədər çox oxusanız, o qədər ucalarsınız.” (Əbu Davud-Tirmizi)

“Hər hansı camaat bir evdə toplanıb Quran oxuyub, müzakirə edərlərsə, qəlbləri rahatlıq tapar. Allahın mərhəməti və mələklər onları əhatə edər. Allah-Təala onları hüsurunda olanlar arasında qeyd etmişdir.” (Müslim)

“Allah yanında Qurandan üstün şəfaətçi yoxdur. Nə peyğəmbər, nə mələk, nə də başqaları.” (Təbərani)

“Qurani duyğulanaraq oxumayan bizdən deyil.” (Buxari)

Quran oxumağın qaydaları:

1. Əvvəlcə dəstəmaz alıb üzünü qibləyə tərəf çevirməli və namazda oturmuş kimi çox layiqli və təvazökar bir şəkildə oturulmalıdır.
2. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) “Üç gündən çox Quran oxumadan, onun hökmünü başa düşmək mümkün deyil” deyə buyurmuşdur. Buna görə Quran oxuyarkən mənasını nəzərə alaraq oxunmalıdır.
3. Hər bir ayə düzgün oxunmalıdır. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) əzabın bəhs edildiyi ayələrdə Allaha sığınar və mərhəmət ayələrində Allahdan rəhmət diləyərdi.
4. Göstərişlə və ya namaz qılanlara mane olacaq şəkildə oxumaq olmaz. Allah Rəsulu (s.ə.v) “Qurani səssiz oxumaq yüksək səslə oxumaqdan, gizli sədəqənin açıq sədəqədən üstün olması kimidir” demişdir. (Buxari)

Gözəl səslə oxumağa çalışılmalıdır. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) “Qurani gözəl səslə bəzəyin” deyə buyurdu. Oxuyanın səsi nə qədər yaxşı olarsa, dinləyiciyə təsiri bir o qədər artar.

Quran oxuyan qəlbində əzəmətini hiss etməlidir. Oxuyan bunu heç vaxt unutmamalı, ürəyini buna hazır tutmalı və qafil olmamalıdır.

Elm öyrənmək və öyrətmək

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) “Alimlər peyğəmbərlərin varisləridir” deyə əmr etmişdilər. İnsanın öz cahilliyində israr edərək “mən Allah Rəsulunun yolu ilə gedirəm” deməsinin mənası yoxdur.

Allah Rəsulu (s.ə.v.) başqa bir hədisdə “Elm Çində olsa da öyrənin” demişdir (Təbərani) və “Elm öyrənmək kişi-qadın olan hər bir müsəlman üçün vacibdir” (İbn-i Macə) deyə buyurmuşdur. Bu səbəbdən hər bir müsəlmanın, xüsusən də, İslamın əsas prinsiplərini təmsil edən səviyyədə din öyrənməsi fərzdır.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) buyurdu:

“Peyğəmbərlər nə qızıl, nə də gümüş qoymayıblar, ancaq elmi miras qoyublar. O mirasa varis olan hər kəs sonsuz ləzzət və həzz almış deməkdir.” (Əbu Davud)

“İman çılpaqdır. Geyimi təqva, bəzəyi utanmaq və meyvəsi isə elmdir.” (Hakim)

“Məni Uca Allaha yaxınlaşdıracaq yeni bir məlumat əldə etmədiyim gündə mənim üçün xeyir yoxdur.” (Təbərani)

“Yalnız dünya malları əldə etmək üçün Uca Allahın razılığı olan bir elmi öyrənən insan Qiyamət günü cənnət qoxusunu belə hiss edə bilməz.” (Əbu Davud)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v.) “Kim elm öyrənərsə, Allah ona gözləmədiyi yerdən ruzi verər” deyər buyurmuşdur. Şeytan insanları gələcək ilə qorxudaraq dünyaya daldıraraq insanları elm yolundan çəkindirməyə çalışa bilər. Halbuki, Allah yolunda elmi öyrənməyə çalışanların dünyası və axirəti Uca Allahın qoruması altındadır.

“Kim bilik öyrənmək üçün yola çıxsə, Allah onun cənnətə girməsini asanlaşdırar.” (Müslim)

“İslamı yaşatmaq üçün oxuyarkən ölən şəxslə peyğəmbərlər arasında bir dərəcəlik fərq vardır.” (Darimi)

“Qiyamət günü üç sinif insan şəfaət edər: Bunlar peyğəmbərlər, sonra alimlər, daha sonra şəhidlərdir.” (İbn-i Macə)

“Allah-Təala kimin üçün yaxşılıq arzulasa, onu dində alim və fəqih edər.” (Buxari-Müslim)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) elm öyrənənləri dünya üçün və axirət üçün öyrənənlər olmaqla iki qrupa bölmüşdü. Dünya üçün elm öyrənənlərin məqsədi sərvət, vəzifə və şöhrətdir. Biliklə hərəkət etməyənlər münafiqlərdir. Çünki bunu özləri öyrənib dilləri ilə qəbul etsələr də, qəlbən qəbul etməmiş və öz ağılları ilə Allahı aldatmağa çalışmışdırlar. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) onların axirətdə ən ağır şəkildə cəzalandırılacaqlarını bildirmişdir. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) buyurmuşdur:

“Qiyamət günü ən ağır cəzanı alanlar Allahın elmdən faydalandırmadığı alimlərdir.”

“Elmi artdığı halda, əxlaqlarını inkişaf etdirməyənlər Allahdan uzaq olmaqdan başqa bir şey əldə edə bilməzlər.” (Dəyləmi)

Bilik sahibinə böyük məsuliyyət düşür. Təqvası olan bir mömin, ona verilən bu lütfü digər möminlərlə bölüşməlidir:

“Qiyamət günü, biliyi haqqında soruşulmasına baxmayaraq, bildiyini gizlədən bir insanın ağzına bir atəş yapışdırılır.” (Əbu Davud)

“Adəmoğlu öldükdə, əməl dəftəri bükülər. Ancaq üç şeyə görə əməllər yazılmağa davam edir. Bunlardan biri də istifadə olunan elmdir.” (Müslim)

Duanın fəziləti

Allah Rəsulu (s.ə.v) Allahı zikr etməkdə məxluqatlar arasında ən üstünü idi. Günün hər anında və hansı işlə məşğul olsa da Allahı xatırlamaqdan və dua etməkdən çəkinməzdi. Quranda buyurulur: “De: “Əgər yalvarmağınız olmasaydı, Rəbbim sizə diqqət yetirməzdi...” (Furqan surəsi, 77). Beləliklə, Allah Rəsulu (s.ə.v) hər vəziyyətdə dua etməkdən və Allahı xatırlamaqdan çəkinməzdi.

Allah Rəsulu (s.ə.v)-in dua mövzusuna verdiyi əhəmiyyəti aşağıdakı sözlərdən daha yaxşı anlaya bilərik:

“Allah yanında duadan daha məqbul və dəyərli bir şey yoxdur.”
(Tirmizi)

“Bəndə duasında üç şeydən birini götürməkdən çəkinməz: Ya günahı dua sayəsində bağışlanar, ya da əvvəlcədən bir mükafat alar və ya axirətdə mükafatlandırılır.” (Dəyləmi)

“Allahın lütfündən istəyin. Allah Özündən istənilməsini sevir. İbadətin məqbul olanı gözləməkdir.” (Tirmizi)

“Qulun Allaha ən yaxın olduğu vəziyyət səcdə vəziyyətidir. Səcdədə Allaha çox dua edin.” (Müslim)

“Şübhəsiz ki, Rəbbin həya və kərəm sahibidir. Qulları əllərini qaldırıb Ondən bir şey istədikdə, onları geri çevirməz.” (Tirmizi-Əbu Davud)

“Dua etdiyiniz zaman qəbul olacağına inanaraq dua edin. Bilin ki, Allah qəflətlə edilən duaları qəbul etməz.” (Tirmizi)

“Dua etdim qəbul olmadı deyib tələsməyincə Allah sizin dualarınızı qəbul edər. Allahdan çox istəyin. Çünki kərəm sahibindən istəyirsiniz.”
(Buxari-Müslim)

Rəsulullah (s.ə.v)-in gün ərzində tez-tez təkrarladığı dua belədir:

“Sadıq bir müsəlman olaraq üzümü yeri-göyü Yaradana çevirdim. Mən Ona şərik qoşanlardan deyiləm. Qıldığım namaz, etdiyim ibadətlər,

həyatım və ölümüm şəriki olmayan aləmlərin Rəbbi olan Allaha məxsusdur.

Allahım, hökm sahibi Sənsən. Səndən başqa ilah yoxdur. Sən mənim Rəbbimsən. Mən Sənin qulunam. Rəbbim, günahlarımı yalnız Sən bağışlayarsan. Mənim əxlaqımı gözəlləşdir. Bütün gözəlliklər Sənə məxsusdur. Pis vərdişləri məndən al. Onları Səndən başqası ala bilməz. Mən Səninləyəm. Mən Sənə qayıdacağam. Sən ucalardan ucasan. Sənin məğfirətinə sığınırım, Sənə üz tuturam.

Gizlini və aşkarı bilən, göyləri və yeri yaradan Allahım! Qullarının aralarındakı fikir ayrılıqlarına Sən hökm verirsən. İcazənlə, fikir ayrılıqları olan məsələlərdə məni haqqa çatdır. Şübhəsiz ki, istədiyini doğru yola salarsan.” (Tirmizi-Müslim)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) yuxudan oyananda belə dua edərdi:

“Öldükdən sonra bizi dirildən Allaha həmd olsun. Onun hüsurunda toplaşacağıq. Allahdan başqa heç bir ilah yoxdur. Onun şəriki yoxdur. Mülk Ona məxsusdur. Həmd Ona məxsusdur. O, hər şeyə qadirdir. Allaha həmd olsun. Allahı bütün əskikliklərdən tənzih edirəm. Allahdan başqa heç ilah yoxdur. Allah ən ucadır.” (Buxari-Tirmizi)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in evindən çıxarkən etdiyi dua:

“Allahın adı ilə Allaha təvəkkül edirəm. Allahım azğınlığa düşməkdən və düşürəlməkdən, azmaqdan və azdırılmaqdan, zülm etməkdən və zülmə məruz qalmaqdan, cəhalətə düşməkdən və cahil görünməkdən Sənə sığınırım.” (Tirmizi)

Peyğəmbərimizin (s.ə.v)-in məscidə girəndə etdiyi dua:

“Allahım, günahlarımı bağışla və mənə mərhəmət qapılarını aç.” (İbn-i Macə)

Allah Rəsulu (s.ə.v)-in evinə girərkən etdiyi dua:

**“Məni qoruyan və məskunlaşdıran Allaha həmd olsun, məni yedirən-
içirən Allaha həmd olsun. Mənə yaxşılıq edən və fəzilətini artıran
Allaha həmd olsun. Ya Rəbb! Məni cəhənnəmdən qorumağımı
diləyirəm.” (Əbu Davud)**

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in başqa duası:

**“Allahm! Görünən və görünməyən, maddi və mənəvi çirklərdən,
qovulmuş şeytandan Sənə sığınırım.” (Təbərani)**

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in azan oxunarkən etdiyi dua:

**“Bu mükəmməl dəvətin və dualara icabət olunan haqq dəvətin və
təqva kəliməsinin Rəbbi olan Allahım. Məni bu etiqadla öldür, ona
bağlı yaşat, qiyamət günü əməllər baxımından bu inanca sahib olan
saleh insanlardan et.” (Beyhaki)**

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in yemək duası:

**“Allahım! Yedirdin, içirdin, möhtac etmədin, məmnun etdin. Hidayət
etdin və diriltdin. Verdiyin nemətlərin müqabilində Sənə həmd olsun!”
(Əhməd)**

**Peyğəmbərimiz Hz. Məhəmməd (s.ə.v)-in hədislərində dua belə izah
edilmişdir:**

1) Şərəfli vaxtları axtarmaq:

İl ərzində Ərəfə günləri, Ramazan ayı, Cümə axşamı gecə və səhər vaxtları Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in çox dua etdiyi vaxtlardır.

2) Allah yanında vacib olan zamanlarda dua etmək:

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) belə buyurmuşdu:

“Göyün qapıları İslam ümməti ilə kafir camaat qarşılaşdıqda, yağış yağanda və fərz namaz qılındığı əsnada açılır. Bu zamanların qənimət olduğunu bilərək dua edin.”

Başqa bir hədisdə “Oruc tutanın duası rədd edilə bilməz” deyə əmr edilmişdir. (Tirmizi) Belə məqamlarda dua etməyə diqqət etmək həm duanın qəbulu, həm də sünnəni yerinə yetirmək baxımından vacibdir.

3. Dua əsnasında qibləyə üz tutmaq, əl qaldırmaq, ovucları birləşdirib üzə tərəf çevirmək sünnədir.

Peyğəmbər (s.ə.v) dua edərkən əlini qoltuq altı görünəcək qədər qaldırardı və dua əsnasında barmaqları ilə işarə etməzdi. (Müslim)

4. Gizli, yumşaq səsle dua etmək lazımdır.

Əbu Musadan belə nəql olunur. Bir səfərə (Heybər səfərinə) çıxmışdıq. İnsanlar (yolda, bir müddət) yüksək səsle təkbir söyləməyə başladılar. Bundan sonra Peyğəmbər (s.ə.v) (müdaxilə edərək) dedi: “Nəfslərinizə mərhəmət edin. Çünki siz eşitməyən birinə xitab etmirsiniz, müraciət etdiyiniz qəib də deyil. Siz görən, eşidən, (harda olsanız) sizinlə olan bir Zata, Allaha müraciət edirsiniz. Dua etdiyiniz Zat hər birinizə minəyinizin boynundan daha yaxındır.” (Kutub-u Sittə, 1778)

5) Duada səmimiyyətsiz sözlərdən çəkinmək:

Dua edən şəxs təvazökarlıq və iklasla istəməli, səmimiyyətsiz sözlərdən çəkinməlidir. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in bir hədisində “Gələcəkdə dua

edəndə həddini aşan camaatlar ortaya çıxacaq” deyə buyurmuşdur. Dua edən şəxs zəifliyini ifadə etməli və mənasız istəklərdən çəkinməlidir.

6) Allahdan qorxaraq qəbul olunmasına ümid edərək və təkidlə dua etmək:

“Dua etdiyiniz zaman qəbul olacağına inananaq dua edin. Bilin ki, Allah qəflətlə edilən duaları qəbul etmz.” (Tirmizi)

“Dua etdim, hələ də qəbul edilmədiyini söyləyərək tələsmədiyiniz müddətcə Allah dualarınızı qəbul edər. Allahdan çox istəyin. Çünki siz kərəm sahibindən istəyirsiniz.” (Müslim)

Tövbə

“Hər kim haqsızlıq etdikdən sonra tövbə edib əməllərini islah etsə, şübhəsiz ki, Allah onun tövbəsini qəbul edər. Həqiqətən, Allah Bağışlayandır, Rəhmlidir.”

(Maidə surəsi, 39)

Tövbə köhnə günahlardan və səhvlərdən qurtulmaq üçün böyük fürsətdir. Möminlər bu fürsətdən günün hər anında istifadə etməlidirlər. Hz. Əli “Tövbə və istiğfar kimi xilas yolları olanların həlak olmasına təəccüb edirəm” deyə buyurmuşdu. Şeytanın hiylələrinə tabe olan və səhvlərini düzəldə bilməyənlər üçün tövbə və dua etməkdən başqa qurtuluş yolu yoxdur. Yalnız bu şəkildə dünya və axirət xoşbəxtliyinə nail olmaq olar.

Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v) belə buyurmuşdur:

“Allah-Təala tövbə etməyə və bağışlamağa davam edən bir insana hər çətinlikdən qurtuluş, genişlik və gözləmədiyi yerdən ruzi verir.” (Əbu Davud)

“Bəzən yüngül buludlar ürəyimin üfüqlərini bürüyür və buna görə gündə yüz dəfə Allahdan bağışlanma diləyirəm.” (Müslim)

Allah Rəsulu (s.ə.v) daima “Allahım, Səni nöqsan sifətlərindən tənzihi edir və sənə həmd edirəm. Allahım! Məni bağışla, Sən tövbələri qəbul edən mərhəmət sahibisən” deyərdi. (Hakim)

“Allahım! Səni nöqsan sifətlərdən tənzihi edirəm, mən nəfsimə zülm etdim, pis işlər gördüm, günahlarımı Səndən başqa bağışlayacaq güc yoxdur. Allah sürüdəki qarışqalar qədər günahları olsa da məni bağışla” deyən bir insanı bağışlayacaq. (Beyhaki)

“Allahım! Məni iqlasla yaxşılıq edəndə, Cənnət müjdəsi verilən və pislik etdikdə tövbə edən qullarından elə.” (İbn-i Macə)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in tövsiyə etdiyi tövbə belədir:

“Allahım! Sən mənim Rəbbimsən, mən Sənin qulunam. Məni Sən yaratdın. Mən bacardığım qədər Sənə verdiyim söz üzərindəyəm. Etdiyim pis əməllərdən Sənə sığınırım. Verdiyin nemətlərdə qarşı nankorluq etdim, nəfsimə zülm etdim. Günahlarımı etiraf edir, keçmiş və gələcək günahlarıma görə bağışlanma diləyirəm. Məni bağışla, Səndən başqa heç kim bütün günahları bağışlaya bilməz.” (Buxari)

Dilin böyük təhlükəsi; mənasız danışmaq

“O kəslər ki, sözbazlıqdan qaçırlar.”

(Muminun surəsi, 3)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) çıxışlarında ümməti üçün ən yaxşı və ən gözəl sözləri seçərdi. Danışiq tərzini sevmədiyi insanları dərhal xəbərdar edərdi. Möminlərin bir-birlərinin xətirlərinə dəymələrinə icazə verməzdi.

Allah Rəsulu (s.ə.v) boş və faydasız söz söyləyən bir insanın susmasının daha faydalı olacağını söyləmişdir. Başqa bir hədisdə “Kim sussa, xilas olar” deyə əmr etmişdi. (Tirmizi) Allah Rəsulu (s.ə.v)-in bu mövzuda bir çox hədisi vardır:

“Mədəsinin, ədəbinin və dilinin pisliyindən qorunan insan bütün pisliliklərdən qorunur.” (Dəyləmi)

“Verdiyi vədə əməl edən və malının böyük hissəsini infaq edən şəxslərə müjdə olsun.” (Bezzar)

“Faydasız söz danışmayıb, yalnız bu halda şeytana qalib gələ bilərsiniz.” (Təbərani)

“Uca Allah hər kəsin dilinin yanındadır. Yəni hər danışılan sözü bilir. Buna görə hər kəs danışdıqları sözdə Allahdan qorxmalıdır.” (Hatib)

Ukbe İbn Emirdən belə nəql olunur: “(Bir gün): “Ya Rəsulullah! Qurtuluşumuz necə olacaq?” deyə soruşdum və belə cavab verdi: “Dilini tut, evini genişləndir...” (Kütüb-i Sittə, 5858)

Düşünərək danışmaq möminə yaraşan hərəkətdir. Düşünülmədən söylənilən bir söz bəzən istənilməyən yerlərə gedə bilər və dəyər verdiyimiz insanları incidə bilər. Bu söz İslama aiddirsə, daha həssas olunmalıdır. Allah Rəsulu (s.ə.v) belə buyurmuşdur:

“Möminin dili qəlbinin xaricindədir. Bir şey söyləyəcək zaman düşünər və sonra danışar. Münafiqin isə qəlbi dilinin xaricindədir. Bir şey söyləyəndə düşünmədən danışır.” (Haraiti)

Danışarkən söz uzadılmamalıdır. Anladılacaq mövzu qısa və konkret izah edilməlidir. Bu şəkildə danışan şəxs çox vaxt sərf etmir və Allah Rəsulu (s.ə.v)-in sünnəsinə əməl etmiş olur.

“Diqqətli olun, dərin sözlərə uyaraq sözü lazımsız yerə uzadanlar məhv olmuşlar.” (Müslim)

“Bir zaman gələcək ki, inəklər otu eşələdikləri kimi insanlar da danışarkən mızıldanmağa davam edəcəklər.” (Əhməd)

Çıxışlarda çirkin, küçə sözü, jarqon və ədəbsiz sözlərdən çəkinmək lazımdır. Bu cür danışığ bir müddət sonra ürəyin sərtləşməsinə və danışığın hərəkətlərə də əks olunmasına səbəb ola bilər. Allah Rəsulu (s.ə.v.) belə buyurur:

“Təhqiramiz və çirkin sözlərdən çəkinin; Allah çirkin sözləri və təhqiramiz danışığı sevmir.” (Hakim)

“Mömin qınamaz, heç kimə toxunmaz, lənət etməz, təhqiramiz sözlər söyləməz və heç kimi alçaltmaz.” (Tirmizi)

Möminlər bir-birlərinə qarşı irəli sürdükləri ittihamlarda diqqətli olmalıdırlar. İttiham düzgün deyilsə, axirətdə gözlənilmədən bir qul haqqı kimi qarşısına çıxma bilər.

“Bir şəxs digərini küfrdə və fisqdə günahlandırarsa və təqsirləndirilən şəxs belə olmazsa, bu ittiham deyənə qayıdar.” (Buxari)

“Ey insanlar, əshabım, qardaşlarım və qohumlarım xüsusundan məni düşünün və onların əleyhində danışmayın. Ey insanlar, kimsə öldükdə onu pis əməlləri ilə deyil, etdiyi yaxşılıqlarla xatırlayın.” (Müsnəd)

“Kim dindar qardaşını tövbə etdiyi günaha görə ayıblıyarsa, o günaha aludə olmadan ölməz.” (Tirmizi)

“Ən böyük xəyanət, dostuna verdiyi sözdə onun inanmasına baxmayaraq, yalan danışmaqdır. (Buxari)

“Milləti güldürmək üçün yalan danışanların halına vay. Vay halına.” (Əbu Davud-Tirmizi)

Dinimizdə yalan danışmaq qəti qadağandır. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) yalanı kiçik və böyük yalan kimi ayırmadığını və hər cür yalanı qınadığını söyləmişdir. Bu mövzuda Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in duası belədir:

“Allahım, qəlbimi nifaqdan, ədəb yerimi zinadan, dilimi yalandan təmizlə.” (Hatib)

“İnsan bir yalan danışanda mələklər onun pis qoxusundan bir mil uzaqlaşır.” (Tirmizi)

Quranda qeybət (dedi-qodu) etmək ölmüş qardaşının ətinə yemək kimi görülür. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in hədislərində də qeybət etmənin möminlər arasında yardımlaşmanın kəsilməsinə və qul haqqının ortaya çıxmasına səbəb olduğu bildirilir. Bundan əlavə, möminlərə maraqla baxmaq və onların səhvlərini araşdırmaq, qeybət etmək qədər böyük günahdır. Peyğəmbərimiz (s.ə.v) meracda qarşılaşdığı bir hadisəni belə izah etmişdir:

“Meraca getdiyim gecə bəzi insanların dırnaqları ilə üzlərini cırdığını gördüm. Cəbrayıldan soruşdum: “Bunlar kimdirlər?” Cəbrail dedi: “Bunlar insanların arxasınca qeybət edib və gizli vəziyyətlərini araşdıranlardır.” (Əbu Davud)

“Ey dilləri ilə iman gətirib ürəkləri ilə inanmayanlar. Müsəlmanların qeybətini etməyin, gizli vəziyyətlərini araşdırmayın. Hər kim mömin qardaşının gizli vəziyyətlərini araşdırsa, Allah onun gizli vəziyyətlərini aşkar edər.” (Əbu Davud)

“Qeybətin nə olduğunu bilirsinizmi? Bacı-qardaşlarınızı bəyənmədikləri şeylərlə xatırlamaqdır.” deyə buyurdu. Allah Rəsulu “Əgər dedikləriniz o insanda varsa, buna nə deyərdiniz?” deyə soruşanlara “söylədiyiniz qüsurlar həmin şəxsdə varsa, qeybət olur, yoxsa iftira atmış olursunuz” söylədi. (Müslim)

“Bir insan qardaşının namus və şərəfi haqqında qeybət edəne müdaxilə etsə, Allah o şəxsi Qiyamət günü cəhənnəmdən

uzaqlaşdırar.” (Tirmizi)

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in vida xütbəsi

Vida xütbəsi hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in yüz mindən çox zəvvara müraciət etdiyi xütbədir.

Bu xütbəni dinləyənlərin sayının çox olması bu xəbərlərin doğruluğunu göstərmək baxımından vacibdir. Belə xəbərlərə mütəvatir xəbərlər deyilir. Səhv olması qeyri-mümkündür. Bu xütbədə haqqında danışılan hər mövzu hz. Məhəmməd (s.ə.v) tərəfindən söylənmişdir, buna heç bir şübhə də yoxdur. Məzmun baxımından dünya və axirətlə əlaqədar nələrin edilməli olduğunu izah edən dinin xülasəsidir.

H. Peyğəmbər(s.ə.v) bu son xütbəsində bundan sonra bir daha həcc edə bilməyəcəyini və ölümünün yaxınlaşdığına işarə etdi və ertəsi günlərdə onun bu sözləri təsdiqləndiyi üçün bu həccə “Vida həcc”, bu həcc əsnasında söylədiyi xütbəyə isə “Vida xütbəsi” deyilir.

Vida xütbəsi tək xütbə kimi qəbul edilsə də, əslində bu xütbə qismən Ərəfatda, Minada və ziyafətin birinci və ikinci günlərində, Ərəfat günü və bir gün sonra yenidən Minada və bir gün sonra yenə Minada olmaqla ərəfə günü ilə bayramın birinci və ikinci günlərində hissə-hissə deyilmişdir. Vəsiyyət müxtəlif yerlərdə və zamanlarda əmr olunduğundan xütbə bir çox insanlar tərəfindən müxtəlif şəkildə nəql edilmişdir; Bir insanın və ya qrupun eşitdiklərini başqaları eşitmədiyi üçün müxtəlif rəvayətlərdən bütün xütbəni bir araya gətirmək üçün istifadə edildi və sonrakı illərdə bu üç xütbə tək xütbə olaraq bir araya gətirildi.

H. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in son həccindən bir il əvvəl nazil olan Tövbə surəsində “Ey iman gətirənlər! Həqiqətən də, müşriklər mürdərdir. Odur ki, özlərinin bu ilindən sonra Məscidulharama yaxınlaşmasınlar. Əgər kasıblıqdan qorxursunuzsa, bilin ki, Allah istəsə, Öz lütfündən bəxş

etməklə sizi varlandırar. Həqiqətən, Allah Biləndir, Müdrikdir.” (Tövbə surəsi, 28) bildirilmişdir. Bu fərmanla, müşriklərin murdar olduqları və bu ildən sonra Məscidül-Hərama yaxınlaşmamaları əmri verildiyi üçün Vida Həccində Məkkədə yalnız müsəlmanlar var idi. Xütbəni yalnız müsəlmanlar dinləmişdilər (Beləliklə, müşriklərin bu xütbəyə yalan əlavə etmələrinin qarşısı alındı). Məkkənin fəthindən sonra müşriklərin sayı barmaqla sayılacaq qədər azalmışdı.

Həz. Peyğəmbər (s.ə.v) bir il əvvəl edilən xəbərdarlıq üzündən Məkkəyə həcc ziyarətinə getmək üçün Məkkədən yola çıxan 100 min səhabəsi ilə birlikdə Məkkəyə gələndə Məkkədə müşrik qalmamış və əksəriyyəti müsəlman olarkən Məkkəni tərk edənlər də var idi. Həz. Peyğəmbər (s.ə.v) müsəlmanlara həcc qaydalarının hamısını şəxsən özü yerinə yetirərək öyrətmiş və İslamın Həcc ilə əlaqədar hərəkətləri beləcə tamamlanmışdı. İslamın tamamlandığını bildirən ayələr bu Vida Həccində də nazil olmuşdur.

Cahiliyyə dövründə xaricdən gələn zəvvarlar Ərəfatda vəqf üçün durarkən, Qureysli tanınmışlar isə digər insanlardan üstün olduqlarını işarə edərmiş kimi Ərəfat əvəzinə Müzdalifədə vakfə durardılar. Həz. Peyğəmbər (s.ə.v) cahiliyyə dövrünün bu sinfi bərabərsizliyini ləğv etdi və bütün zəvvarlar kimi Ərəfatda vəqf üçün durdu. Orada həz. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-ə dinin tamamlandığı aşağıdakı ayə ilə bildirildi:

...Bu gün kafirlər sizi dininizdən döndərməkdən əllərini üzdülər. Onlardan qorxmayın, Məndən qorxun. Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və bir din olaraq sizin üçün İslamı bəyənib seçdim...

(Maidə surəsi, 3)

Bütün müsəlmanlar dinin kamil olmasına sevinərkən, yalnız hz. Əbubəkr bunun Peyğəmbər (s.ə.v)-in ölümünün yaxınlaşdığını göstərdiyini başa düşmüş və gözlərindən yaş axmışdı. Həqiqətən, bundan sonra hz. Peyğəmbər (s.ə.v) 82 gün yaşamış və vəfat etmişdi.

Rəsulullah (s.ə.v)-in xütbəsi

Dəvəsi Kusva üzərində olmasına baxmayaraq hz. Peyğəmbər (s.ə.v) Ərəfatda bu xütbəni söylədi:

“Ey insanlar!

Qulaq asın. Bilmirəm, bəlkə də bu ildən sonra sizinlə burada əbədiyyən görüşə bilməyəcəyəm. Ey insanlar; bu günləriniz, aylarınız, şəhəriniz necə müqəddəsdirsə; Canınız, mülkünüz və namusunuz da elə müqəddəsdir, hər cür hücumlara qorunmuşdur.

Əshabım!

Sabah Rəbbinizə qovuşacaqsınız və bugünkü hər vəziyyətinizdən və hərəkətinizdən sorğu-sual olunacaqsınız. Məndən sonra köhnə azğınlıqlara qayıdıb bir-birinizin boynunuzu vurmayın. Buradakılar burada olmayanlara bu vəsiyyətimi bildirsinlər. Ola bilsin ki, bunu, bildirən insan burada olub eşidənlərdən daha yaxşı başa düşərək qorusun.

Ey səhabələrim!

Kimə əmanət verilibsə, onu, sahibinə qaytarsın. Hər cür faiz aradan qaldırılmışdır. Lakin borcun özünü vermək lazımdır. Siz nə zülm edin, nə də zülmə məruz qalın. Allahın əmri ilə faizlik qadağandır. Bu çirkin cahilliyə vərdişinin bütün növləri ayaqlarımın altındadır. Aradan qaldırdığım ilk faiz Əbdülmüttəlibin oğlu (əməm) Abbasın faizidir.

Əshabım!

Cahiliyyə dövründə başlayan qan davaları da tamamilə ortadan qaldırıldı. İlk qaldırdığım qan davası, Əbdülmüttəlibin nəvəsi (qardaşım oğlu) Rəbianın qan davasıdır.

Ey insanlar!

Bu gün şeytan bu torpaqlarda nüfuzunu bərpa və hökmranlıq etmək gücünü itirmişdir. Lakin bu qaldırdığım şeylərdən başqa kiçik hesab etdiyiniz işlərdə ona uysanız, bu, onu sevindirəcəkdir. Dininizi qorumaq üçün onlardan çəkinin.

Ey insanlar!

Qadınların hüquqlarına riayət etməyinizi və bu mövzuda Allahdan qorxmağınızı tövsiyə edirəm. Siz qadınları Allahdan əmanət almısınız. Allah adına söz verərək onların şərəf və namuslarına halallıqla sahib çıxdınız. Qadınlar üzərindəki haqlarınız; ailə şərəfinizi qorumaları və bəyənmədiyiniz şəxslərə evlərinizi açmamaları və təslim etməmələridir...

Qadınların da sizin üzərinizdəki haqları; adətə uyğun şəkildə hər cür geyim və yemək ilə təmin etməyinizdir.

Ey iman gətirənlər!

Sizə möhkəm bağlandığınız zaman heç vaxt yolunuzdan azmayacağınız əmanət bəxş edirəm. Bu əmanət Allahın kitabı Qurandır.

Ey iman gətirənlər!

Diqqətlə qulaq asın və mühafizə edin. Müsəlman müsəlmanla qardaşdır və bütün müsəlmanlar qardaşdırlar. Din qardaşınızın hüququnu pozmaq halal deyildir. Ancaq könül xoşluğu ilə verilərsə istisnadır. Əshabım! Nəfsinizə zülm etməyin. Nəfsinizin də sizin üzərinizdə hüququ vardır.

Ey insanlar!

Uca Allah haqq sahibinə haqqını vermişdir. Varis üçün vəsiyyəyə ehtiyac yoxdur. Uşaq kimin döşəyi üzərində doğulmuşdursa, ona aiddir. Zina edən şəxsə məhrumiyyət cəzası vardır. Atasından başqa birinə nəsil iddiası edən və ya ağasından başqasına itaət etməyə çalışan nankor insan Allahın qəzəbinə, mələklərin lənətinə və bütün müsəlmanların düşmənliyinə düçar olmalıdır. Uca Allah bu insanların nə tövbəsini, nə də şəhadətini qəbul edər.”

Allah Rəsulu (s.ə.v) dinləyənlərdən soruşdu:

“Ey insanlar!

Sabah sizdən mənim haqqımda soruşacaqlar. Nə deyəcəksiniz?”

Ashab-ı Kiram cavab verdi:

“Allahın risaletini təbliğ etdiniz; vəzifənizi yerinə yetirdiyiniz, bizə vəsiyyət və məsləhət verdiyinizə şəhadət edirik.”

Allah Rəsulu (s.ə.v) şəhadət barmağını göyə qaldıraraq 3 dəfə:

“Ya Rəbb şahid ol! Ya Rəbb şahid ol! Ya Rəbb şahid ol!” deyərək Ərəfatdakı xütbəsini bitirdi.

Allah Rəsulu (s.ə.v) günəş batana qədər vakfda durdu. Elə buradan enməyə qərar verəndə Maidə surəsinin yuxarıda xatırlanılan üçüncü ayəsi nazil oldu. Daha sonra Allah Rəsulu (s.ə.v) dəvəsinə minərək yavaş-yavaş Ərəfatdan enərək Müzdalifəyə gəldi. Burada bir azan və iki iqamə ilə axşam və gecə namazlarını birləşdirərək qıldı. Sonra istirahət etmək üçün getdi. Səhər camaatla birlikdə sübh namazını qıldı və dan yeri ağardıqdan sonra Muzdalifədən Cemretül Aqabaya gəldi. Şeytan daşladıqdan sonra Minaya çatan Allah Rəsulu (s.ə.v) burada da Vida Xütbəsinin digər hissəsini vəsiyyət etdi. Allaha həmd edəndə sonra belə davam etdi:

“Ey insanlar!

Sizi Allahın kitabına bağlayan Peyğəmbərinizin sözlərinə yaxşı qulaq asın, ona itaət edin. Həcc ibadətlərinizi mənim etdiyim kimi edin. Mənə elə gəlir ki, bu ildən sonra bir daha həcc ziyarəti edə bilməyəcəyəm.”

Bundan sonra Rəsulullah (s.ə.v) xütbəsinə sual-cavab şəklində davam etdi:

“Ey insanlar!

Ayların yerini dəyişərək təxirə salmaq inkar etməkdə həddi aşmaq deməkdir. Belə etməklə kafirlər doğru yoldan azdılar. Allahın haram etdiyi ayların sayını uyğunlaşdırmaq üçün, bir il haram ayını halal, digər isə onu haram qəbul edirdilər. Beləliklə, Allahın haram qıldığını halal edirdilər. Artıq Allahın göyləri və yeri yaratdığı kimi olmasının zamanı gəlib çatdı. Allah Qatında on iki ay vardır. Bunlardan dördü müqəddəs (haram) aylardır, üçü ard-arda gələn Zilqəddə, Zilhiccə və Məhərrəm, dördüncüsü isə Cemaziyelahir ilə şaban ayı arasındakı Rəcəb ayıdır. Ey möminlər! Bu ay hansı aydır?

- Allah və Rəsulu daha yaxşı bilir.
- Zilhiccə ayıdır mı?
- Bəli, Zilhiccədir.
- Bəs bura haradır?
- Allah və Rəsulu daha yaxşı bilir.
- Məkkə şəhəridirmi, elə deyilmi?
- Bəli, Məkkədir.
- Bugün hansı gündür?
- Allah və Rəsulu daha yaxşı bilir.
- Yevmünahrdır. (Qurban kəsmə günü) deyilmi?
- Bəli, Yevmünahrdır.”

Bundan sonra Rəsulullah (s.ə.v) üzünü səhabələrə çevirərək belə dedi:

“Bu təqdirdə bilin ki; bu şəhərdə, bu bölgədə, bu gündə müqəddəs (haram) olduğu kimi bir-birinizin qanını tökmək, mallarınızı haqsız yerə almaq, namuslarınızı kirlətmək haramdır, hər cür təcavüz qadağandır. Siz mütləq Rəbbinizə qovuşacaqsınız, bunlardan sorğusual olunacaqsınız.

Ey insanlar!

Ağlınızı başınıza alıb məndən sonra bir-birinizin boynunu vuraraq dəlalətə, vəhşətə qapılaraq cahiliyyə dövrünə qayıtmayın.

Ey insanlar!

Bu nəsihətlərimə qulaq asın, burada olanlar olmayanlara söyləsin. Bəlkə də təbliğ edilən insan, burada olub eşidən insandan daha yaxşı anlayacaq.

Daha sonra Rəsulullah (s.ə.v) iki dəfə:

- "Təbliğ etdinmi?" deyər soruşdu.

Səhabələr:

- "Bəli, etdin", deyincə Rəsulullah (s.ə.v);

- "Ya Rəbb, şahid ol!" dedi və yenidən söylədi:

Burada olanlar olmayanlara təbliğ etsin."

Rəsulullah (s.ə.v) Minadakı xütbəsindən sonra qurban kəsilən yerə gələrək əvvəlcədən hazırlanmış dəvələri qurban etdi. Bir hissəsini hz. Əli (r.ə) kəsdikdən sonra hər dəvədən bir hissə ət ayrılaraq bişirilib yeyildi. Daha sonra tərəş olan Rəsulullah (s.ə.v) ehramdan çıxdı və Kəbəni təvaf etdi. Günorta namazını da orada qıldıqdan sonra Zəməm suyunun yanına getdi və ona təqdim edilən bir stəkan suyu içdikdən sonra yenidən Minaya qayıtdı.

Rəsulullah (s.ə.v) Minada keçirtiyi təşrik günlərində şeytan daşlama vəzifəsini icra etmiş, bu əsnada ətrafında olan insanlara xütbələr söyləmişdi.

"Allahın köməyi və qələbə gəldiyi zaman, insanların dəstə-dəstə Allahın dininə girdiklərini gördükdə, həmd ilə Rəbbini təriflə və Ondan bağışlanmağını dilə. Həqiqətən, O, tövbələri qəbul edəndir!"

(Nəsr surəsi, 1-3)

Nəsr surəsinin nazil olduğunu eşidən müsəlmanlara həm yeni nazil olan bu surəni oxumuş, həm də onlara tövsiyə etdiyi xütbələrindən birini söyləmişdi.

Bu xütbəsində də yenə müsəlmanların mal, can, namusundan bəhs edən Rəsulullah (s.ə.v) insan haqlarının əsasını təşkil edən bu üç haqqı təkrarən ümmətinə xatırlatmışdı. Müxtəlif yer və zamanlarda söylənilən bu xütbələr, bütöv şəkildə birləşdirilmişdir.

Vida xütbəsinin əhəmiyyəti

Vida xütbəsi bir çox istiqamətdən əhəmiyyətlidir:

Hər şeydən əvvəl hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in həyatının sonlarında buyurulmuşdur. Bilindiyi kimi, Vida həcci hicrətin 10-cu ilində cərəyan etmişdir. Hz. Peyğəmbər (s.ə.v) ömrünün son aylarını yaşayırdı və bir neçə ay sonra vəfat edəcəkdi. “...Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və bir din olaraq sizə İslamı seçib bəyəndim...” (Maidə surəsi, 3) mealindəki ayə də bu həcc sırasında nazil olmuşdur.

Xütbə çox əhəmiyyətlidir. Çünki ciddi məsələlərə toxunur, o günə qədər izah edilən bir çox cahiliyyə adətlərinə son verir. Bu xütbədə qan davasının, faizin aradan qaldırılması, ər-arvad arasındakı hüququn aydınlaşdırılması, həcc qaidələrinin təsbiti kimi mövzulara yer verilir.

Müasir dövrümüzdəki bəzi müəlliflər Vida xütbəsini İslamın “insan haqları” və ya “qadın haqları” bəyannaməsi kimi qiymətləndirir. Həqiqətən də, insanların “mal, can, namus” toxunulmazlığının təyini (qeyd etmək, zəmanət vermək) tarixdə ilk dəfə baş verən bir hadisədir. 20-ci əsrdə hazırlanan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan haqları bəyannaməsi çox təfərrüata yer vermir. Bu bəyannamədəkilər kağız üzərində qalmışdır. Burada Vida xütbəsində isə aləmlərə rəhmət olaraq

göndərilən Hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in təbliği vicdanlara, ruhlara, ağıl və düşüncələrə nəql olunur.

Bəşəriyyət müsəlmanların ən güclü olduqları dövrlərdə belə dili, dini, irqi nə olursa olsun, İslam torpaqlarında qanından, malından, namusundan əmin və azadlıq içində yaşamışdır.

İnsan haqları anlayışı tarix boyunca yavaş-yavaş inkişaf etməklə yanaşı yalnız İslam dinində kamil olmuşdur. Hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in Vida xütbəsi ilk insan haqları bəyannaməsi kimi çox əhəmiyyətlidir. Müsəlman dövlətlər tərəfindən getdikcə inkişaf etdirilən insan haqlarının Qərbdəki inkişafı ancaq 18 və 19-cu əsrlərdə (13 əsr sonra) olmuşdur.

Xütbənin cəmiyyətə gətirdiyi prinsiplər

Vida xütbəsində Rəsulullah (s.ə.v) əsasən aşağıdakı mövzulara toxunur:

- Hər işdə Allaha həmd etmək lazımdır.
- Nəfs həmişə insanı şərəyə yönəldir. Buna görə də nəfsin şərindən Allaha sığınmaq lazımdır.
- Can, mal və namus müqəddəsdir. Yaşama hüququ təbii hüquqdur. Namus, şərəf, azadlıq və mülkiyyət təcavüzdən müdafiə edilmiş haqlardır.
- Cahiliyyə adətləri aradan qaldırılmışdır. İnsanlar öyrəşdikləri şeyləri kor-koranə etməkdən imtina etməlidirlər.
- Faiz haramdır.
- Qan davası haramdır.

- Əmanətlər sahiblərinə qaytarılmalıdır. Əmanətə xəyanət edilməməlidir.
- Kiçik-böyük, əhəmiyyətli-əhəmiyyətsiz olan hər şeydə şeytana tabe olunmamalıdır.
- Qadınların və kişilərin qarşılıqlı haqq və vəzifələri vardır.
- Həm qadın, həm də kişilər zinadan çəkinməlidirlər.
- Qul və xidmətçilərlə yaxşı davranılmalıdır.
- Bütün müsəlmanlar qardaşdırlar. Sınıf fərqlər aradan qaldırılmışdır. Üstünlük fəzilət ilədir.
- Zülm etməkdən çəkinilməlidir, xalqın malı haqsız yerə yeyilməməlidir, başqasına aid olan bir şey sahibinin icazəsi olmadıqca digərinə halal olmaz.
- Müsəlmanlar bir-biriləri ilə döyüşməməlidirlər.
- Allahın Kitabına və Rəsulullah (s.ə.v)-in sünnəsinə tabe olanlar əsla yollarını azmazlar.
- İslam dininin sadəliyindən ayrılmamaq və həddi aşmamaq lazımdır.
- Allaha ibadət edilməlidir; Beş dəfə namaz qılınmalı, Ramazan ayında oruc tutulmalı, Rəsulullah (s.ə.v)-in tövsiyələrinə əməl edilməlidir. Bunları haqqıyla yerinə yetirənlərin mükafatı Allahın izni ilə cənnətdir.

Ümmətin tək qurtuluş yolu: Fırka-i Naciyə

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) bir hədisində “İsrailoğullarının başına gələn şey sizin də başınıza gələcəkdir. İsrailoğulları yetmiş iki fırqəyə ayrılıblar; Mənim ümmətim də yetmiş üç fırqəyə ayrılacaqdır və birindən başqa hamısı cəhənnəmə gedəcəkdir. Onlar mənim və əshabımın yolunda olan fırqədir” deyə buyurmuşdur.

Hər cür fitnənin yaşandığı bu günümüzdə Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in bu hədisi möminləri aydınlatmaq baxımında çox əhəmiyyətlidir.

Bəşəriyyət tarixinə baxıldıqda, Allahın göndərdiyi elçilərin sözlərinə fikir verilmədiyi dövrlərin acıqlarla, yoxsulluqlarla və müvəffəqiyyətsizliklərlə nəticələndiyi görülür. Günümüzdə də Allahın bu sünnəni davam edir. Rəbbimizin qoruması altındakı Qurana və Quranın izahı olan sünnəyə tam anlamı ilə tabe olunmadığı müddətcə İslam dünyasında müvəffəqiyyətsizliklər və acizliklər çox olacaqdır.

Qiyamət günü üzləri qaralmış və turşutmuş olanlardan deyil, üzləri parlaq şəkildə Rəbbimizə baxanlardan ola bilmək, ancaq (Allahın izni ilə) Allahın son mesajı Quranın və Onun Rəsulu Peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v)-in açdığı nurlu yolun izlənilməsi ilə mümkün olacaqdır.

Yaşadığımız və “Axırzaman” olaraq adlandırılan bu müddətdə müqəddəs Peyğəmbərimiz hz. Muhammed (s.ə.v) hədislərində əvvəlcə fitnələrin yaşanacağını, lakin sonra müjdəli günlərin gələcəyini bildirmişdir. Rəsulullah Axırzamanı; dünyanın hər yerində Quran əxlaqının və İslamın gözəlliklərinin yaşanacağı dövr kimi təsvir etmişdir. İslam aləminin çətin mərhələdən keçməsi də əslində bu müjdəli günlərin ərəfəsində olduğumuzun əlamətidir. Əhl-i Sünnə etiqadında əhəmiyyətli yer tutan

Axırzaman və bu dövrdə baş verəcəklərin bildirildiyi hədislər və rəvayətlər bu günümüze işarə edir.

Axırzaman və müjdələnen Əhl-i Sünnə

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) qiyamətdən əvvəl müharibələrin, münaqişələrin, qarışıqlığın, ədalətsizliyin, zülmün, fitnənin artacağı, bütün dünyada böyük xaos olacaq dövrün yaşanacağını bildirmişdir. Bu sıxıntılı dövrdən dərhal sonra ədalətin, sülhün, hüsurun, sevginin, tolerantlığın, bolluğun və bərəkətin hakim olacağı “Qızıl əsr”in gələcəyi müjdələnmişdir.

Mübarək peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v) bu dövrü əhl-i sünnə olan müsəlmanlar üçün müjdə olduğunu bildirmişdir. İslamın yanlış tətbiq edilməsindən sonra yenidən İslamın əslinə qovuşacağı bir dövr olan Axırzaman, günümüzdə tam açıqlığı ilə yaşanır. Hz. Peyğəmbər (s.ə.v)-in 1400 il əvvəl bildirdiyi Axırzaman ilə bağlı xəbərlər eyni şəkildə reallaşmış və reallaşmağa davam edir.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in verdiyi məlumatlara görə Axırzamanın ilk mərhələsində ortaya çıxacaq və Allahı inkar edərək ateizmi və dinsizliyi təlqin edən bir qrup fəlsəfi sistemlərə görə insanlar arasında böyük pozğunluq yaşanacaqdır. Bəşəriyyət yaradılış məqsədindən uzaqlaşacaq və bunun nəticəsində böyük mənəvi boşluq və əxlaqi pozulma olacaqdır. Böyük fəlakətlər, müharibələr və əzablar yaşanacaq və bütün insanlar bu sıxıntılara son qoymaq üçün “Necə qurtularıq?” sualının cavabını axtaracaqlar.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in hədislərində Axırzaman əlamətləri olaraq bildirilən bu hadisələrin əksəriyyəti günümüzdə ard-arda və xəbər verildiyi şəkildə gerçəkləşmişdir. Məsələn, son zamanlarda dünya miqyasında baş verən müharibə və münaqişələrin, terror, şiddət, anarxiya və qarışıqlığın, qətliaamların getdikcə artması Axırzamanın ilk mərhələsinin yaşandığının göstəricisidir. Hədislərdə müxtəlif təbiət

hadisələri ilə bağlı bildirilənlər də günümüzdə reallaşanlarla böyük paralellik təşkil edir.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in hədislərindəki məlumatlara görə Allah bu qaranlıq dövrdən sonra insanları Axırzamanın qarışıqlığından qurtaracaq və böyük qurtuluş nəsib edəcəkdir. Allah gözəl əxlaqdan uzaqlaşan insanları, degenerasiyaya məruz qalan cəmiyyətləri doğru yola çatdırmaq üçün “Mehdi”, yəni “doğruya aparan” sifətinə sahib üstün əxlaqlı bir qulunu vəsilə edəcəkdir. İslam alimlərinin izahlarında hz. Mehдинin üç böyük vəzifəyə sahib olacağı bildirilir.

Həz. Mehdi ilk öncə Allahı inkar edən və dinsizliyi dəstəkləyən fəlsəfi sistemləri fikrən çürüdəcəkdir. Digər tərəfdən İslamı Quranda və Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsində bildirildiyi kimi əslinə qaytaracaqdır. İslamiyyəti bütün pozulmalardan, xürafatlardan təmizləyərək həqiqi Quran əxlaqının yaşanmasını təmin edəcəkdir. Axırzamanın ilk dövründə bəşəriyyətin yaşadığı bütün qarışıqlıqlara, sosial problemlərə və həll yolları gətirəcək və dünyada sülh, əmin-amanlıq, xoşbəxtlik və gözəl əxlaqın yayılmasında rol oynayacaqdır. Üçüncüsü isə, parçalanmış İslam aləmini birləşdirəcəkdir.

Axırzamanın başqa müjdəsi Allahın mübarək peyğəmbəri hz. İsanın yenidən dünyaya gəlməsidir. Həz. İsa peyğəmbərin dünyaya ikinci gəlişi, şübhəsiz Quran ayələrində, Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in hədislərində və dəyərli İslam alimlərinin əsərlərində təsvir edilmişdir.

Həz. İsa peyğəmbərin gəlişi ilə təslis (üçləmə) kimi bütperəst inancları, xaç və ruhanilik kimi batil inancları ortadan qaldıracaq, xristian dünyasını təhrif olunmuş vəziyyətdən qurtaracaq və bütün insanları Quranda bildirilən həqiqi din və üstün əxlaq modelini yaşamağa çağıracaqdır.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-dən gələn bir çox hədisdə hz. İsa və hz. Mehdiin Dəccalın fikir sistemini ortadan qaldırmasından sonra, Allahın izni ilə dünyada İslam əxlaqının hakim olacağı mübarək dövrün yaşanacağı bildirilir. “Qızıl dövr” adlandırdığımız bu dövr yarım əsrdən çox davam edəcək və Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in dövründə yaşanan “Əsr-i Səadət”ə bənzər əzəmətli bir dövr olacaqdır. Bu dövrün “Qızıl dövr” adlandırılmasına səbəb, Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in bu dövrü cənnətə bənzər xüsusiyyətlərlə izah etməsidir.

Allahın izni ilə bu dövrdə insanların dinc və təhlükəsizlik yaşamaları üçün hər cür şərait olacaqdır. Axırzamanın ilk dövrlərində yaşanan hər cür fəsad, kaos və sıxıntı yox olacaq və bir-birinin ardınca davam edən böyük fəlakətlər, müharibələr və əziyyətlər sona çatacaqdır. Allahı inkar edən bəzi fəlsəfi sistemlərin yaratdığı degenerasiya, mənəvi boşluq və əxlaqi pozulma, bütün inanan insanların yüz illər boyu həsrət qaldıqları və Quran əxlaqının hakim olacağı müqəddəs bir dövrə əvəz olunacaqdır. Rəbbimiz bütün insanları Axırzamanın böyük kaosundan qurtaracaq və bolluq, bərəkət və ədalətin yaşanacağı bir nemətə qovuşduracaqdır.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in Axırzamanla bağlı müjdələri

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in hədislərində hz. Mehdi dövründə yaşanacaq və “Qızıl dövr” adlandırdığımız dövrdə nemətlərin bənzərsizliyi anladılır. Hədislərə görə, bu dövr məhsul və mallarda böyük bolluq və bərəkətin yaşandığı dövr olacaq və bu dövrdə böyük zənginlik və firavanlıq yaşanacaqdır. Ehtiyacı olanlara istədiklərindən qat-qat artıq veriləcək, heç bir şey sayılıb ölçülməyəcək, ən kiçik sıxıntı, ehtiyac və aclıq belə olmayacaqdır.

Məhsul bolluğunun olması

Yerin bütün zənginlikləri ortaya çıxacaq və torpaqdan əvvəlkindən daha çox məhsul əldə ediləcəkdir. Bu dövrdə yaşanacaq bolluq və məhsuldarlıqdan xəbər verən bəzi hədislər belədir:

Əbu Nəim Səiddən belə nəql etmişdir; Peyğəmbər (s.ə.v) belə buyurmuşdu: Ümmətim arasında Mehdi gələcək. Ömür qısa olsa yeddi, olmasa səkkiz, əks halda doqquz ildir. Ümmətim onun zamanında indiyə kimi görmədikləri bir nemətə qovuşacaq, səma üzərlərinə bol yağış yağdıracaq və yerdə heç bir şey gizli qalmayacaqdır. (Kitab-ül Burhan Fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, səh. 9)

ibn əbu Şeybə “Musannef” adlı kitabında Əbu Səid-il Hudridən nəql edərək; “Rəsulullah (s.ə.v) belə buyurdu” dedi:

“Mənim ümmətimdən Mehdi gələcəkdir. Ömrü uzansa və ya qısalsa da, yeddi, səkkiz və ya doqquz il hakimiyyəti olacaqdır. Və əvvəllər zülmə dolu olan dünyanı ədalətlə dolduracaq. Səma yağışı yağdıracaq, yer üzünün bərəkətini gətirəcək və ümmətim heç vaxt görmədiyi rahatlığı onun zamanında yaşayacaqdır.” (Kitab-ul Burhan Fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, səh.9)

“...Yer daxilindəki xəzinələri üzə çıxaracaqdır.” (El-Kavlul Muhtasar Fi Alamatil Mehdiyy-il Muntazar, səh.45)

“...Dünya gizlətdiyi bütün zənginliklərini, qızıl və gümüş sütunlar kimi üzə çıxaracaqdır.” (Ölüm-Qiyamət- Axirət və Axırzamanın əlamətləri, səh. 464)

“İnsanlar bir ölçü buğda əkəndə qarşılığında yeddi yüz ölçü əldə edəcəkdir... İnsan bir neçə ovuc toxum əkəcək, 700 ovuc məhsul biçəcəkdir... Çox yağış yağsa da, bir damlası da boşa getməyəcək.” (Kiyamet Alametləri, səh.164 / El-Kavlul Muhtasar Fi Alamatil Mehdiyy-il Muntazar, səh. 24)

Əxlaqi degenerasiyanın aradan qalxması, güvən və hüsurun yaranması

Qızıl dövrdə cəmiyyətdə hökm sürən mənəvi fəsad və haqsızlıq ortadan qalxacaq. Oğurluq, fırıldaqçılıq, ehtiyac sahiblərinə etinasızlıq və yalnız bolluq içində yaşayan çox kiçik bir qrup kimi ədalətsizliklər sona çatacaq.

Quran əxlaqının hakim olduğu bu dövrdə, hər təbəqədən olan insanlar arasında bərabərlik olacaq, sülh və təhlükəsizliklə dolu mühit yaranacaqdır. Bu təhlükəsiz mühitin nəticəsi olaraq insanlar hər hansı saxtakarlığa, kin və ya harama yönəlməyəcəklər. Axırzamanda yaşanacaq bu ədalətli mühit hədislərdə belə təsvir edilmişdir:

Rayvani “Musned” adlı əsərində və Əbu Naim Huzeydən belə nəql etdi.

Allah Rəsulu (s.ə.v) buyurmuşdur:

“Mehdi... Bir zamanlar zülmə dolu olan dünyanı ədalətlə dolduracaq. Onun xilafəti dövründə yer və göy əhli, hətta havadakı quşlar ondan razı qalacaqlar.” (Kitab-ül Burhan Fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, səh. 24)

Nuaym ibn Hammad, Əbu Said-il Hudridən nəql etmişdir:

Peyğəmbər (s.ə.v) buyurdu:

“Ümmət bal arılarının pətək ətrafına toplanması kimi Mehdiyyətə sığınar. Əvvəllər zülmə dolu olan dünyanı ədalətlə doldurar, insanlar Əsr-i Səadət dövrünə qayıdalar, yatan yuxudan oyandırılmaz və bir damla da qan tökülməz.” (Kitab-ul Burhan Fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, səh.11)

“...Yer üzü zülm və işgəncə ilə dolduğu kimi, onu düzgünlük və ədalətlə doldurar.” (Süneni-i Abu Davut, 5/93)

“Yer üzü, zülm və işgəncə əvəzinə ədalət ilə dolacaq.” (Qiyamət əlamətləri, səh.163)

“...Dünya ədalətlə dolar və haqq yerini tapar...” (Rəbbani Məktubları, 1/251)

“Mülkiyyəti bərabər şəkildə insanlara paylanacaq. Onun ədaləti hər yeri əhatə edəcəkdir. O gəldikdən sonra zülm və fisq ilə dolu olan ədalətlə dolacaq... Hz. Mehдинin dövründə ədalət o qədər bol olacaq ki, zorla alınan mülk sahibinə qaytarıldığı kimi, bir insanın başqasına aid olub dişində qalmış şey belə sahibinə qaytarılacaqdır... Yer üzü əmin-amanlıqla dolacaq və hətta bir neçə qadın yanında heç bir kişi olmadan rahatlıqla həcc ziyarətinə gedəcəklər.” (El-Kavlul Muhtasar Fi Alamatil Mehdiyy-il Muntazar, səh.23)

Müharibələrin sona çatması

Hədisdə bu dövrdə “silahların səsinin kəsiləcəyi”nin bildirilməsi yer üzünün bu dövrdə sülhlə dolacağıının müjdəsidir.

Qızıl çağ dediyimiz bu dövrdə əvvəllər düşmən olan xalqlar arasında qardaşlıq olacaq və sülh, dostluq və sevgi hər cür mübahisəni əvəz edəcəkdir.

Quran əxlaqının geniş şəkildə yaşanması

Bütün insanların hüsur, təhlükəsizlik və rahatlıq içində yaşayacağı və müharibə olmayacağı bu mühitin ən vacib səbəblərindən biri müsəlmanların gözəl əxlaqı olması olacaqdır. Çünki Qızıl dövrün ən vacib xüsusiyyəti, insanların Qurana və Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in sünnəsinə sadıq qalacaqları bir dövr olması və Quran əxlaqının tamamilə yaşanmasıdır.

İnsanlar Allahdan qorxduqları və axirətdə etdikləri hər şey üçün sorğusuala çəkildiklərinin fərqlində olduqları üçün eqoistlik, nifrət, qəzəb, həsəd, fəsad, haqsız qazanc əldə etmək, yalan danışmaq, insanlara qəsd etmək və rüşvət almaq kimi pis əxlaqi xüsusiyyətlərdən çəkinəcəklər. Bunların yerinə dürüstlük, xeyirxahlıq, fədakarlıq, başqalarının rifahı, sağlamlığı, rahatlığı və təhlükəsizliyi haqqında düşünmək, sevgi, hörmət, mərhəmət, sədaqət kimi əxlaqi xüsusiyyətlər üstünlük təşkil edəcəkdir. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in hədislərində bu dövrdə yaşanacaq əxlaqi gözəlliklər belə ifadə edilmişdir:

Taberani Evsadda əmr B. Əli tariki ilə hz. Əli ibn Əbu Talıbdan belə nəql etmişdir:

“...Allah-Təala İslamı bizimlə başladığı kimi, Onunla da sona çatdıracaqdır. Bizimlə onlar aralarındakı şirk və ədavətdən (ədavət və düşmənçilikdən) necə qurtulubsalar və qəlblərinə ülfət (dostluq) və məhəbbət (sevgi) yerləşibdirsə, (Onun gəlişi ilə) yenə elə olacaqdır.”
(Kitab-ul Burhan Fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, səh. 20)

“...Yaxşı insanlar yaxşılığı artar, hətta pis insanlara da yaxşılıq edilir.”
(Kitab-ul Burhan Fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, səh. 17)

Texnologiya və incəsənətdə baş verəcək hadisələr

Bütün bunlara yanaşı, Axırzamanın bu dövründə texnoloji inkişafı zirvəyə çatacaq və insanlar texnologiyanın bütün nemətlərindən bəhrələnəcəklər. Tibb, kənd təsərrüfatı, rabitə, sənaye texnologiyası və nəqliyyatda böyük inkişaf olacaqdır. (Harun Yəhya, “Qızıl dövr”)

Qızıl əsrdə həyatın hər sahəsinə hakim olan bolluq, zənginlik, gözəllik və tərəqqi incəsənət sahəsində də öz əksini tapacaqdır. İncəsənətdə böyük irəliləyişlər olacaq, musiqi, rəsm və digər bütün sahələrdə gözəl əsərlər ortaya çıxacaq və Allaha inananların verdiyi geniş üfüq və dərin düşüncə incəsənətin bütün sahələrini idarə edəcəkdir. Bu dövrdə insanlar həmişə gözəlliklə qarşılaşacaq, əxlaqları kimi yaşadıkları yerləri, bağları, evlərinin bəzəyi, geyimləri, dinlədikləri musiqi, əyləncə formaları, teatrları, rəsmləri və söhbətləri də gözəlləşəcəkdir. (Harun Yahya, “Ahir Zaman ve Dabbetül Arz”)

İnsanlar Qızıl çağdakı həyatlarından o qədər razı olacaqlar ki; Bir hədisdə deyildiyi kimi, “zamanın necə keçdiyini anlamayacaqlar, bu gözəlliklərdən daha çox faydalanmaq üçün Allahdan ömrünü uzatmasını istəyəcəklər”. (Kitab-ul Burhan Fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, səh. 17).

Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in digər hədislərində bütün insanların hz. Mehdi dövründə Qızıl çağda yaşamaq istədikləri bildirilir:

“...Kiçiklər böyük olmağı, böyüklər də kiçik olmağı diləyərlər...” (Kitab-ul Burhan Fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, səh. 17)

Nuaym Tavusdan belə nəql etdi:

“Mehdiyə yetişənə qədər ölməməyi istərdim. Çünki onun dövründə yaxşı insanların yaxşılığı artar, hətta pis insanlara belə yaxşılıq edilir.” (Kitab-ul Burhan Fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, səh.17)

Nuaym ibn Hammad İbn Abbasdan belə nəql etmişdir:

“Hz. Mehdi əhlibeytimizdən olan bir gəncdir. Yaşlılarımız ona yetişə bilməyəcklər və gənclərimiz isə Ona ümid bəsləyəcəklər.” (Kitab-ul Burhan Fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, səh.23)

Həqiqətən, Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in hədislərində insanların dünya və axirətdəki qurtuluşlarına vəsilə olacaq çox dəyərli insan olan hz. Mehdiyə “qarda sürünərək də olsa, gəlib itaət edin” deyə bildirərək onun zamanında baş verəcək bütün xeyirlərə işarə etmişdir:

İbni əbu Şeybə və Naim ibn Hammad “Fiten” adlı əsərdə İbn-i Macə və Əbu Naim ibn Məsuddan sitat gətirmişdilər. Dedi ki: “...O (Mehdi) ərzə sahib olacaq və özündən əvvəl zülm və zorakılıqla dolu olan dünyanı ədalətlə dolduracaqdır. Sizdən kim Ona yetişərsə, qarda sürünərək də olsa, ona qoşulun. Çünki o, Mehdidir.” (Kitab-ul Burhan Fi Alamet-il Mehdiyy-il Ahir Zaman, səh.14)

İnsanlar bu dövrdə Allahın inanan qullarına verdiyi bütün gözəllikləri yaşaya biləcəklər. Allah ayələrdə möminləri dünyada da yaxşı bir həyat yaşayacağını bildirmişdir.:

Sizdə olan nemətlər tükənəcək, Allah yanında olan nemətlər isə daim qalacaqdır. Səbirli olanlara etdikləri yaxşı əməllərə görə mükafatlarını verəcəyik. Mömin olaraq yaxşı iş görən kişi və qadınlara, əlbəttə, gözəl həyat bəxş edəcək və etdikləri ən yaxşı əməllərə görə onları mütləq mükafatlandıracağıq.

(Nəhl surəsi, 96-97)

Quranda Allahın əmrlərinə uyğun olaraq yaşanan mühitlərin bir növ “sülh diyarı”na çevriləcəyi ifadə edilir. Bu əxlaqa sahib insanların dünyada daha çox gözəlliklə qarşılaşacaqları və axirətdə əbədi cənnətlə mükafatlandırılacağı müjdələnmişdir:

“Allah əmin-amanlıq yurduna (Cənnətə) çağırır və istədiyini doğru yola yönəldir. Yaxşı iş görənlər üçün ən yaxşısı (Cənnət) və bundan da üstünü (Allahı görmək) vardır. Onların üzünü nə bir qubar, nə də bir zillət bürüyər. Onlar Cənnət sakinləridirlər və orada əbədi qalacaqlar.”

(Yunis surəsi, 25-26)

ƏLAVƏ BÖLMƏ

TƏKAMÜL YALANI

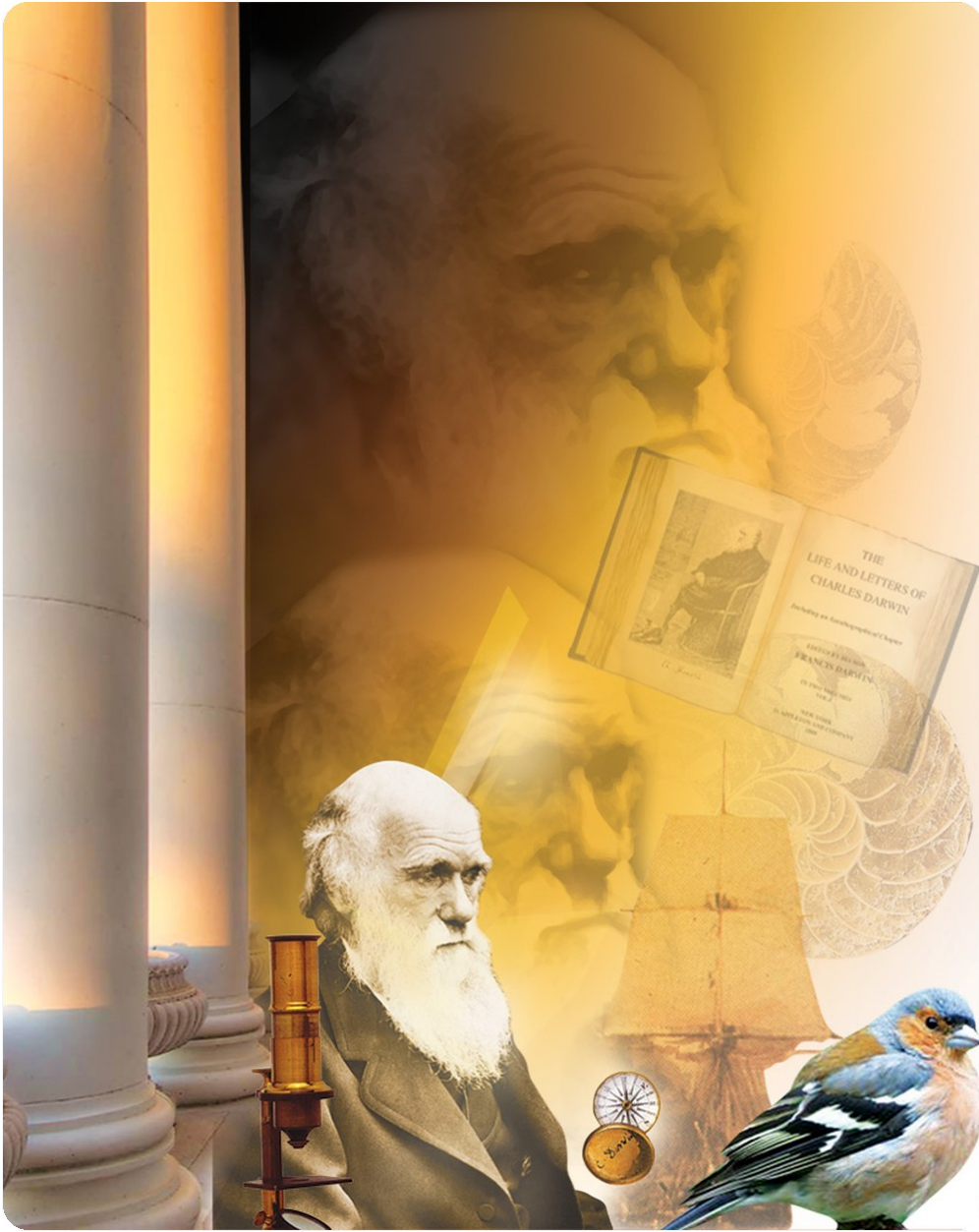
Darvinizm, yəni təkamül nəzəriyyəsi yaradılış həqiqətini inkar etmək məqsədilə irəli sürülmüş, ancaq uğursuzluqla nəticələnmiş elmdən kənar cəfəngiyatdan başqa bir şey deyil. Canlıların cansız maddələrdən təsadüfən əmələ gəldiyini iddia edən bu nəzəriyyə kainatda və canlılarda çox möcüzəvi nizam olduğunun elm tərəfindən sübut edilməsi ilə və təkamül prosesinin əsla baş vermədiyini göstərən 350 milyona yaxın fosilin tapılması ilə süqut etmişdir. Beləliklə, Allahın bütün kainatı və canlıları yaratdığı elm tərəfindən də sübut edilmişdir. Bu gün təkamül nəzəriyyəsini dirçəltmək üçün dünya səviyyəsində aparılan təbliğat sadəcə elmi həqiqətlərin təhrif olunmasına, tərəfli şərhinə, elm adı altında söylənilən yalan və saxtakarlıqlara əsaslanır.

Ancaq bu təbliğat həqiqəti gizlətmir. Təkamül nəzəriyyəsinin elm tarixində ən böyük xəta olması son 20-30 il ərzində elm dünyasında getdikcə daha ucadan dilə gətirilir. Xüsusilə 1980-ci illərdən sonra aparılan tədqiqatlar darvinist iddiaların tamamilə səhv olduğunu üzə çıxarmış və bu həqiqət bir çox elm adamı tərəfindən dilə gətirilmişdir. ABŞ-da biologiya, biokimya, paleontologiya kimi fərqli sahələrlə məşğul olan bir çox elm adamı darvinizmin əsassızlığını görür, canlıların mənşəyini artıq yaradılışla açıqlayırlar.

Təkamül nəzəriyyəsinin süqutundan və yaradılış dəlillərindən digər bir çox əsərimizdə bütün elmi təfərrüatları ilə bəhs etmişik və etməyə davam edirik. Ancaq əhəmiyyəti baxımından mövzudan burada da bəhs etməkdə fayda var.

Darvini məhv edən çətinliklər

Təkamül nəzəriyyəsi tarixi qədim yunanlara gedib çıxan bir təlim olmasına baxmayaraq, XIX əsrdə hərtərəfli şəkildə irəli sürüldü. Nəzəriyyəni elm dünyasının gündəminə gətirən ən mühüm irəliləyiş Çarlz Darvinin 1859-cu ildə nəşr edilən “Növlərin mənşəyi” adlı kitabı idi. Darvin bu kitabda dünyadakı müxtəlif canlı növlərini Allahın ayrı-ayrı yaratdığına qarşı çıxırdı. Darvinin fikrincə, bütün növlər ortaq əcdaddan törəmiş və zaman ərzində kiçik dəyişikliklərlə müxtəlifləşmişdilər.

Çarlz Darvin

Darvinin nəzəriyyəsi heç bir konkret elmi tapıntıya əsaslanmırdı; özünün də qəbul etdiyi kimi, sadəcə bir məntiq yeritmə idi. Hətta Darvin

kitabındakı “Nəzəriyyənin qarşısında duran çətinliklər” başlıqlı uzun bölmədə etiraf etdiyi kimi, nəzəriyyə bir çox mühüm suala cavab verə bilmirdi.

Darvin nəzəriyyəsinin qarşısındakı çətinliklərə inkişaf edən elmin üstün gələcəyinə, yeni elmi kəşflərin nəzəriyyəsinə gücləndirəcəyinə ümid edirdi. Bunu kitabında tez-tez bildirirdi. Ancaq inkişaf edən elm Darwinin ümidlərinin tam əksinə, nəzəriyyənin əsas iddialarını bir-bir əsassız qoydu.

Darvinizmin elm qarşısındakı məğlubiyyətini üç əsas başlıq altında təhlil etmək olar:

Nəzəriyyə həyatın yer üzündə ilk dəfə necə ortaya çıxdığını əsla açıqlaya bilmir.

Nəzəriyyənin irəli sürdüyü təkamül mexanizmlərinin, əslində, təkamül xarakterinə malik olduğunu göstərən heç bir elmi tapıntı yoxdur.

Fosillər təkamül nəzəriyyəsinin iddialarının tam əksini göstərir.

Bu bölmədə bu üç əsas başlığı əsaslı təhlil edəcəyik.

Keçilməz ilk pillə: Həyatın mənşəyi

Təkamül nəzəriyyəsi bütün canlı növlərinin bundan təxminən 3.8 milyard il əvvəl dünyada fantastik şəkildə təsadüfən meydana gələn bircə canlı hüceyrədən törədiklərini iddia edir. Bircə hüceyrənin milyonlarla kompleks canlı növünü necə əmələ gətirməsi və əgər həqiqətən bu cür təkamül baş vermişsə, nə üçün izlərinin fosillərdə tapılmadığı nəzəriyyənin açıqlaya bilmədiyi suallardandır. Ancaq bütün bunlardan əvvəl iddia edilən təkamül prosesinin ilk pilləsi üzərində dayanmaq lazımdır. Həmin ilk hüceyrə necə ortaya çıxmışdır?

Təkamül nəzəriyyəsi cahilliklə yaradılışı inkar etdiyinə görə, həmin ilk hüceyrənin heç bir plan və nizam olmadan təbiət qanunları çərçivəsində təsadüfən meydana gəldiyini iddia edir. Yəni bu nəzəriyyəyə əsasən, cansız maddə kortəbii təsadüflər nəticəsində ortaya canlı hüceyrə çıxarmalıdır. Ancaq bu, məlum olan ən təməl biologiya qanunlarına zidd iddiadır.

Həyat həyatdan gəlir

Darvin kitabında həyatın mənşəyindən heç bəhs etməmişdi. Çünki onun dövründəki ibtidai elm anlayışı canlıların çox sadə quruluşa malik olduqlarını fərz edirdi. Orta əsrlərdən bəri “spontane generation” adlı nəzəriyyəyə əsasən, cansız maddələrin təsadüfən birləşərək canlı varlıq əmələ gətirməsinə inanırdılar. Bu dövrdə həşəratların yemək artıqlarından, siçanların da buğdadan əmələ gəlməsi geniş yayılmış düşüncə idi. Bunu sübut etmək üçün qəribə təcrübələr aparılmışdı. Çirkli əsginin üstünə bir az buğda qoyulmuş və bir müddət sonra bu qarışıqdan siçanların əmələ gəlməsini gözləmişdilər.

Ətin qurdlanması da həyatın cansız maddələrdən törədiyinə dəlil hesab edilirdi. Lakin daha sonra məlum olacaqdı ki, ətin üstündəki qurdlar öz-özlərindən əmələ gəlmirlər, milçəklərin gətirib qoyduğu gözlə görülməyən sürfələrdən çıxırdılar. Darvin “Növlərin mənşəyi” adlı kitabını yazdığı dövrdə isə bakteriyaların cansız maddədən əmələ gəlməsi inancı elm dünyasında geniş şəkildə qəbul edilirdi.

Lakin Darvinin kitabının nəşr edilməsindən beş il sonra məşhur fransız bioloq Lui Paster təkamülə əsas verən bu inancı qəti şəkildə təkzib etdi. Paster apardığı uzun elmi fəaliyyət və təcrübələrdə gəldiyi nəticəni belə şərh etmişdi:

“Cansız maddələrin həyatı əmələ gətirməsi iddiası artıq qəti şəkildə tarixə gömülmüşdür”. (Sidney Fox, Klaus Dose, Molecular Evolution and The Origin of Life, New York: Marcel Dekker, 1977, səh. 2)

Təkamül nəzəriyyəsinin tərəfdarları Pasterin kəşflərinə uzun müddət qarşı çıxdılar. Ancaq inkişaf edən elm canlı hüceyrəsinin mürəkkəb quruluşunu üzə çıxardıqca həyatın öz-özünə əmələ gəlməsi iddiasının əsassızlığı daha da açıq şəkil aldı.

XX əsrdəki nəticəsiz səylər

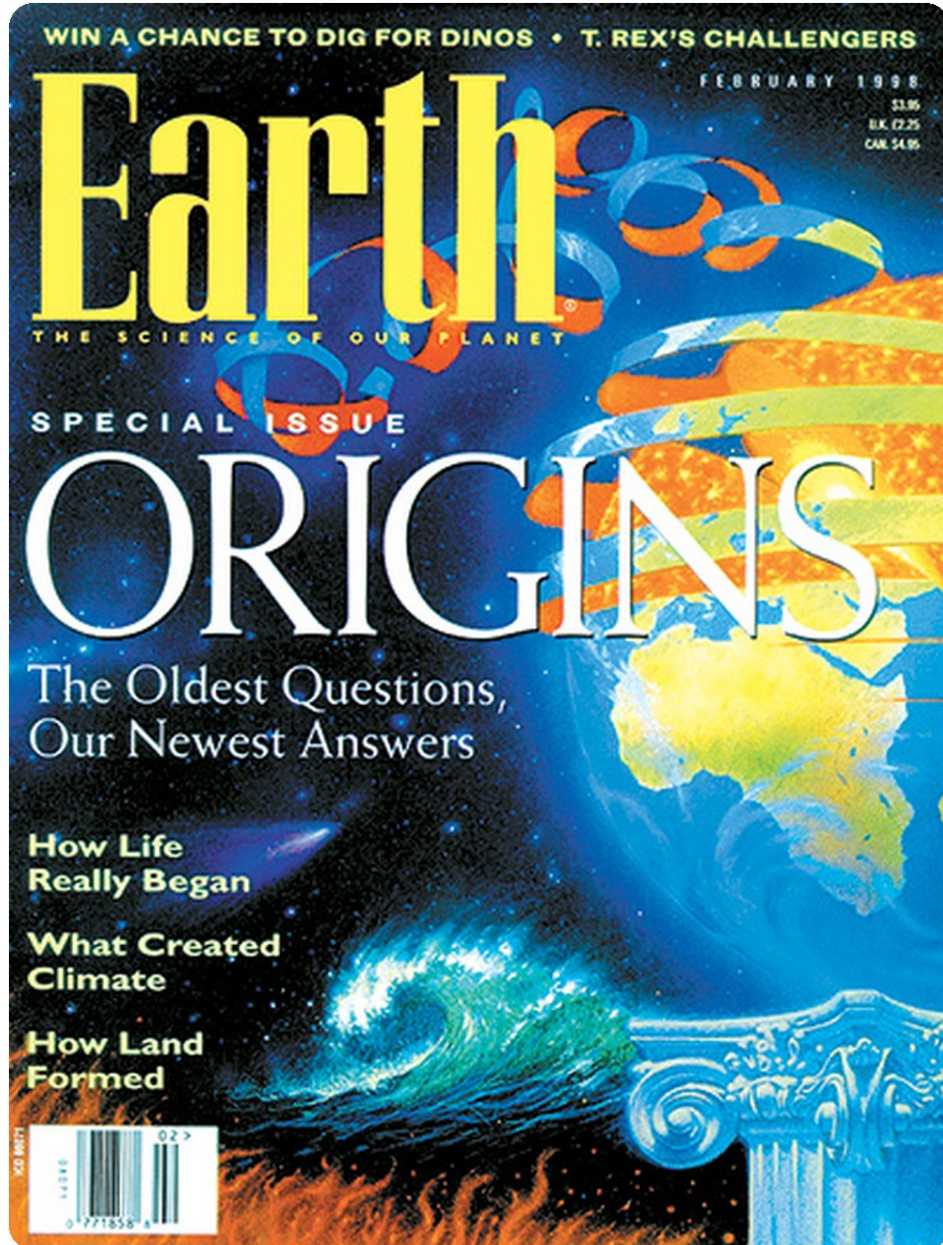
XX əsrdə həyatın mənşəyi mövzusunı tədqiq edən ilk təkamülçü məşhur rus bioloq Aleksandr Oparin oldu. Oparin 1930-cu illərdə irəli sürdüyü bəzi tezislərlə canlı hüceyrəsinin təsadüfən meydana gələ biləcəyini sübut etməyə çalışdı. Ancaq bu fəaliyyətlər uğursuzluqla nəticələnəcək və Oparin bu etirafı etməli olacaqdı:

Aleksandr Oparinin həyatın mənşəyinə təkamülçü izah gətirmək üçün icra etdiyi səylər böyük bir uğursuzluqla nəticələndi. Ən son təkamülçü qaynaqların da qəbul etdiyi kimi, həyatın mənşəyi, hələ təkamül nəzəriyyəsi üçün böyük bir dilemmadır.

“Təəssüf ki, hüceyrənin mənşəyi təkamül nəzəriyyəsinin tamamilə əhatə edən ən qaranlıq nöqtədən ibarətdir”. (Alexander I. Oparin, Origin of Life, (1936) New York, Dover Publications, 1953 (Reprint), səh. 196)

Oparinin yolunu davam etdirən təkamülçülər həyatın mənşəyi problemini həll etmək üçün təcrübələr aparmağa çalışdılar. Bu təcrübələrin ən məşhuru amerikalı kimyaçı Stenli Miller tərəfindən 1953-cü ildə aparıldı. Miller ibtidai atmosferdə mövcud olduğunu iddia etdiyi qazları bir təcrübədə birləşdirdi və bu qarışığa enerji verərək zülalları təşkil edən bir neçə üzvi molekul (amin turşusu) sintezlədi.

O illərdə təkamüllə bağlı mühüm mərhələ kimi tanılan bu təcrübənin əsassız olduğu və təcrübədə tətbiq edilən atmosferin yer şərtlərindən çox fərqli olduğu sonrakı illərdə üzə çıxacaqdı. (“New Evidence on Evolution of Early Atmosphere and Life”, Bulletin of the American Meteorological Society, c. 63, Kasım 1982, səh. 1328-1330)

Uzun sükutdan sonra Millerin özü də tətbiq etdiyi atmosfer mühitinin həqiqi olmadığını etiraf etdi. (Stanley Miller, Molecular Evolution of Life: Current Status of the Prebiotic Synthesis of Small Molecules, 1986, səh. 7)

Həyatın mənşəyi problemini açıqlamaq üçün XX əsr boyu göstərilən bütün təkamülçü səylər uğursuzluqla nəticələndi. San Diyeqo Skrips İnstitutundan məşhur geokimyəçi Cefri Bada təkamülçü “Earth” jurnalında 1998-ci ildə dərc edilən bir məqalədə bu həqiqəti belə qəbul edir:

“Bu gün XX əsri arxada qoyarkən hələ də XX əsrin başlanğıcındakı ən böyük həll edilməmiş problemlə qarşı-qarşıyıq: həyat yer üzündə necə başlayıb”. (Jeffrey Bada, Earth, Şubat 1998, səh. 40)

Həyatın kompleks quruluşu

Təkamülçülərin həyatın mənşəyi ilə bağlı bu qədər çıxılmaz vəziyyətə düşməsinin başlıca səbəbi ən sadə hesab etdikləri canlıların bu qədər mürəkkəb quruluşa malik olmasıdır. Canlı hüceyrəsi insanın hazırladığı bütün texnoloji məhsullardan daha mürəkkəbdir. Belə ki, bu gün dünyanın ən qabaqcıl laboratoriyalarında belə cansız maddələr birləşdirilərək nəinki canlı hüceyrə, hətta hüceyrəyə aid bircə zülal da hasil etmək mümkün deyil.

Bir hüceyrənin meydana gəlməsi üçün lazımlı şərtlər əsla təsadüflərlə açıqlanmayacaq qədər çoxdur. Lakin bunu açıqlamağa heç ehtiyac yoxdur. Təkamülçülər hələ hüceyrə səviyyəsinə çatmadan çıxılmaz vəziyyətə

düşürlər. Çünki hüceyrənin əsasını təşkil edən zülalların təsadüfən sintezlənmə ehtimalı riyazi cəhətdən sıfırdır.

Bunun ən əsas səbəbi budur ki, bir zülalın əmələ gəlməsi üçün başqa zülallar da olmalıdır. Bu səbəb bir zülalın təsadüfən əmələgəlmə ehtimalını tamamilə aradan qaldırır. Ona görə, təkcə bu fakt təkamülçülərin təsadüf iddiasını təkzib etmək üçün kifayətdir. Mövzunun əhəmiyyətini qısaca açıqlayaq:

- Fermentlər olmasa, zülal sintezlənmə bilməz, fermentlər də zülaldır.
- Bircə zülalın sintezlənməsi üçün 100-ə yaxın hazır zülal olmalıdır. Ona görə, zülalların olması üçün zülallar lazımdır.

- Zülalları sintezləyən fermentləri DNT hazırlayır. DNT olmasa, zülal sintezlənmə bilməz. Ona görə, zülalların əmələ gəlməsi üçün DNT də lazımdır.

Canlı hüceyrələrinin nüvəsində yer alan DNT molekulu, dörd ayrı molekulun fərqli düzülməsindən yaranan bir növ məlumat bankıdır. Bu məlumat bankında canlı ilə əlaqədar bütün fiziki xüsusiyyətlərin şifrələri yer alar. İnsan DNT-si kağıza yazılsa, ortaya təxminən 900 cildlik ensiklopediya ortaya çıxacağı hesablanmışdır. Əlbəttə bu cür fəvqəladə bir məlumat, təsadüf anlayışını qəti şəkildə etibarsız edir.

- Zülal sintezləmə prosesində hüceyrədəki bütün orqanoidlərin mühüm funksiyaları var. Yəni zülalların əmələ gəlməsi üçün tam funksional hüceyrə bütün orqanoidləri ilə birlikdə mövcud olmalıdır.

Hüceyrənin nüvəsində yerləşən, genetik məlumat daşıyan DNT molekulu isə informasiya bankıdır. İnsan DNT-sindəki informasiyanı kağıza köçürmək istəsək, hər biri 500 səhifədən ibarət 900 cildlik kitabxana ortaya çıxar.

Burada çox maraqlı dilemma da var: DNT ancaq bir sıra xüsusi zülalların (fermentlərin) köməyi ilə qoşalaşa bilər. Amma bu fermentlər də ancaq DNT-dəki informasiya əsasında sintezlənir. Bir-birlərindən asılı olduqlarına görə, DNT-nin qoşalaşması üçün ikisi də eyni anda mövcud olmalıdır. Bu isə həyatın öz-özünə meydana gəlməsi ssenarisini çıxılmaz vəziyyətə salır. San Diyeqo Kaliforniya Universitetindən məşhur təkamülçü prof. Lesli Orcel “Scientific American” jurnalının 1994-cü il oktyabr sayında bu həqiqəti belə etiraf edir:

“Olduqca kompleks quruluşa malik olan zülalların və nuklein turşularının (RNT və DNT) eyni yerdə və eyni zamanda təsadüfən əmələ gəlmələri həddindən artıq ehtimaldan kənardır. Ancaq bunların biri olmadan digərini əldə etmək də mümkün deyil. Ona görə, insan məcburən həyatın kimyəvi yollarla meydana gəlməsinin tamamilə qeyri-mümkün olduğu nəticəsinə gəlir”. (Leslie E. Orgel, The Origin of Life on Earth, Scientific American, cild 271, oktyabr 1994, səh. 78)

Şübhəsiz ki, əgər həyatın kortəbii təsadüflərlə öz-özünə meydana gəlməsi mümkün deyilsə, onda həyatın yaradıldığı qəbul edilməlidir. Bu həqiqət əsas məqsədi yaradılışı inkar etmək olan təkamül nəzəriyyəsini açıq-aydın əsassız edir.

Təkamülün xəyali mexanizmləri

Darvinin nəzəriyyəsini əsassız edən ikinci əsas cəhət nəzəriyyənin təkamül mexanizmləri kimi irəli sürdüyü iki anlayışın da, əslində, heç bir təkamül gücünə malik olmamasıdır.

Təbii seleksiya görə, güclü olan və yaşadığı mühitə uyğunlaşa bilən canlılar həyatda qalar, digərləri isə yox olurlar. Təkamülçülər isə təbii seleksiyanın canlıları təkamülləşdirdiyini, yeni növlər meydana gətirdiyini qarşıya qoyurlar. Halbuki təbii seleksiyanın belə bir nəticəsi yoxdur və bu iddianı təsdiqləyən tək bir sübut belə yoxdur.

Darvin irəli sürdüyü təkamül iddiasını tamamilə təbii seleksiya mexanizmi ilə əlaqələndirmişdi. Bu mexanizmə verdiyi əhəmiyyət kitabının adından da açıq şəkildə başa düşülür: “Növlərin mənşəyi, təbii seleksiya yolu ilə...”

Təbii seleksiya təbii seçmə deməkdir, təbiətdəki həyat uğrunda mübarizədə təbii şərtlərə uyğun və güclü canlıların həyatda qalacağı düşüncəsinə əsaslanır. Məsələn, yırtıcı heyvanlar tərəfindən təhlükəyə məruz qalan bir maral sürüsündə daha sürətlə qaçan marallar həyatda qalacaq. Beləliklə, maral sürüsü sürətlə qaçan və güclü fərdlərdən ibarət olacaq. Amma bu mexanizm maralların təkamül keçirməsinə səbəb olmaz, onları başqa bir canlı növünə, məsələn, atlara çevirməz.

Ona görə, təbii seçmə mexanizmi heç bir təkamül gücünə malik deyil. Darwin də bu həqiqəti anlamışdı və “Növlərin mənşəyi” adlı kitabında:

“Faydalı dəyişikliklər baş vermədikcə təbii seçmə heç bir şey edə bilməz”, - demək məcburiyyətində qalmışdı. (Charles Darwin, *The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition*, Harvard University Press, 1964, səh. 184)

Lamarkın təsiri

Bəs bu faydalı dəyişikliklər necə baş verə bilərdi? Darwin öz dövrünün ibtidai elm anlayışı çərçivəsində bu suala Lamarka əsaslanaraq cavab verməyə çalışmışdı. Darvindən əvvəl yaşamış fransız bioloq Lamarka görə, canlılar həyatları boyu keçirdikləri fiziki dəyişiklikləri sonrakı nəsllə ötürürlər, nəsildən-nəslə toplanan bu xüsusiyyətlər nəticəsində yeni növlər meydana gəlir. Məsələn, Lamarkın fikrincə, zürafələr ceyranlardan törəyiblər, hündür ağacların yarpaqlarını yeməyə çalışarkən nəsildən-nəslə boyunları uzanmışdır.

Darvin də buna bənzər misallar çəkmiş, məsələn, “Növlərin mənşəyi” kitabında qida tapmaq üçün suya girən bəzi ayıların tədricən balinalara çevrildiyini iddia etmişdi. (B. G. Ranganathan, *Origins?*, Pennsylvania: The Banner Of Truth Trust, 1988.)

Lakin Mendelin kəşf etdiyi və XX əsrdə inkişaf edən genetika elmi ilə qəti şəkildə sübut edilən genetika qanunları qazanılmış xüsusiyyətlərin sonrakı nəsillərə ötürülməsi əfsanəsini məhv etdi. Beləliklə, təbii seçmə “təkbaşına” və tamamilə təsirsiz mexanizm olaraq qaldı.

Neodarvinizm və mutasiyalar

Darvinistlər isə bu vəziyyətə bir çıxış yolu tapmaq üçün 1930-cu illərin sonlarında müasir sintetik nəzəriyyəni və ya daha geniş yayılmış adı ilə neodarvinizmi ortaya atdılar. Neodarvinizm təbii seçmənin yanına faydalı dəyişiklik səbəbi kimi mutasiyaları, yəni canlıların genlərində radiasiya kimi xarici amillər və ya transkripsiya xətalı nəticəsində əmələ gələn

pozulmaları əlavə etdi. Bu gün də elmi cəhətdən əsassız olduğunu bilmələrinə baxmayaraq, darvinistlər neodarvinist modeli müdafiə edirlər. Nəzəriyyə yer üzündəki milyonlarla canlı növünün, onların qulaq, göz, ağciyər, qanad kimi saysız-hesabsız mürəkkəb orqanlarının mutasiyalara, yəni genetik pozulmalara əsaslanan bir proses nəticəsində əmələ gəldiyini iddia edir. Amma nəzəriyyəni çarəsiz qoyan bir açıq elmi həqiqət var: mutasiyalar canlıları təkmilləşdirmirlər, əksinə, hər zaman canlılara zərər verirlər.

Bunun səbəbi çox sadədir: DNT çox mürəkkəb quruluşa malikdir. Bu molekula olan hər hansı təsadüfi təsir ancaq zərər verir. Amerikalı genetik B.G. Ranqanatan bunu belə açıqlayır:

“Mutasiyalar kiçik, təsadüfi və zərərlidirlər. Çox nadir meydana gəlirlər və ən yaxşı halda təsirsizdirlər. Bu üç xüsusiyyət mutasiyaların təkamül xarakterli təsir meydana gətirməyəcəyini sübut edir. Yüksək dərəcədə xüsusiləşmiş orqanizmdə meydana gələn təsadüfi dəyişiklik ya təsirsiz, ya da zərərli olur. Bir qol saatında meydana gələn təsadüfi dəyişiklik qol saatını təkmilləşdirməz. Ona böyük ehtimalla zərər verər və ya ən yaxşı halda təsir etməz. Bir zəlzələ bir şəhəri daha yaxşı hala salmaz, onu məhv edər”. (Charles Darwin, *The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition*, Harvard University Press, 1964, səh. 179)

Bu günə qədər heç bir faydalı, yəni genetik məlumatı təkmilləşdirən mutasiya müşahidə edilməyib. Bütün mutasiyaların zərərli olması aşkar edilib. Aydın olmuşdur ki, təkamül nəzəriyyəsinin təkamül mexanizmi kimi göstərdiyi mutasiyalar, əslində, canlıları sadəcə məhv edən, şikəst edən genetik hadisələrdir (insanlarda mutasiyanın ən çox rast gəlinən təsiri xərçəngdir). Əlbəttə, məhvedici mexanizm təkamül mexanizmi ola bilməz. Təbii seçmə isə Darvinin də qəbul etdiyi kimi, tək başına heç bir şey edə bilməz. Bu həqiqət bizə təbiətdə heç bir təkamül mexanizminin

olmadığını göstərir. Təkamül mexanizmi olmadığına görə, təkamül deyilən xəyali proses də baş verməyib.

Fosillər: Ara-keçid formalardan əsər-əlamət yoxdur

Təkamül nəzəriyyəsinin iddia etdiyi prosesin baş vermədiyinin ən açıq göstəricisi isə fosillərdir.

Sekvoya yarpağı Dövr: Kaynozoy erası, Eosen dövrü Yaş: 50 milyon il

Təkamül nəzəriyyəsinə görə, bütün canlılar bir-birlərindən törəyiblər. Əvvəlcədən mövcud olan bir canlı növü zaman ərzində digərinə çevrilmiş və bütün növlər bu şəkildə əmələ gəlmişlər. Nəzəriyyəyə əsasən, bu çevrilmə yüz milyon illər davam edən uzun dövrü əhatə etmiş və mərhələ-mərhələ irəliləmişdir. Bu təqdirdə iddia edilən uzun çevrilmə prosesi zamanı saysız-hesabsız ara növlər əmələ gəlməli və yaşamaladırlar.

Məsələn, keçmişdə balıq xüsusiyyətlərini daşımalarına baxmayaraq, bir tərəfdən də bəzi sürünən canlı xüsusiyyətlərini qazanmış yarı-balıq, yarı-sürünən canlılar yaşamalıdır və ya sürünən xüsusiyyətlərini daşıyan, bir tərəfdən də bəzi quş xüsusiyyətləri qazanmış sürünən quşlar ortaya çıxmalıdır. Bunlar bir keçid prosesində olduqları üçün şikəst, yarımçıq, qüsurlu canlılar olmalıdır. Təkamülçülər keçmişdə yaşadığına inandıqları bu nəzəri məxluqları “ara-keçid forması” adlandırırlar.

Günəş balığı Dövr: Kaynozoy erası, Eosen dövrü Yaş: 54-37 milyon il

Əgər, həqiqətən, bu cür canlılar keçmişdə yaşayıbsa, onların sayı və növü milyonlarla, hətta milyardlarla olmalıdır və bu əcaib canlıların qalıqlarına mütləq fosil izlərində rast gəlinməlidir. Darvin “Növlərin mənşəyi”ndə bunu belə açıqlamışdır:

“Əgər nəzəriyyə doğru dursa, növləri bir-biri ilə əlaqələndirən sayəsiz-hesabsız ara-keçid növləri keçmişdə mütləq yaşamalıdır... Onların yaşadığının dəlilləri də sadəcə fosil qalıqları arasında tapıla bilər”.
(Charles Darwin, The Origin of Species, səh. 172, 280)

Tozağacı yarpağı Dövr: Kaynozoy erası, Eosen dövrü Yaş: 50 milyon il

Ancaq bu sətirləri yazan Darwin ara-keçid formaların heç cür tapılmadığını bilir və bunun nəzəriyyəsi üçün böyük problem olduğunu görürdü. Ona görə, “Növlərin mənşəyi” kitabının “Nəzəriyyənin qarşısında duran çətinliklər” (Difficulties on Theory) adlı bölməsində belə yazmışdı:

“Əgər, həqiqətən, növlər digər növlərdən yavaş dəyişikliklərlə törəyibsə, nə üçün saysız-hesabsız ara-keçid formasına rast gəlmirik? Nə üçün bütün təbiət qarmaqarışıq vəziyyətdə deyil, məhz yerli-yerindədir? Saysız-hesabsız ara-keçid forması olmalıdır, bəs nə üçün yer üzünün çoxsaylı təbəqələrində onları tapmırıq?... Nə üçün hər geoloji forma və hər təbəqə belə qalıqlarla dolu deyil?” (Charles Darwin, The Origin of Species, səh. 172, 280)

Dəniz şabalıdı Dövr: Paleozoy erası, Daş kömür dövrü Yaş: 295 milyon il

Darvinin puç olan ümidləri

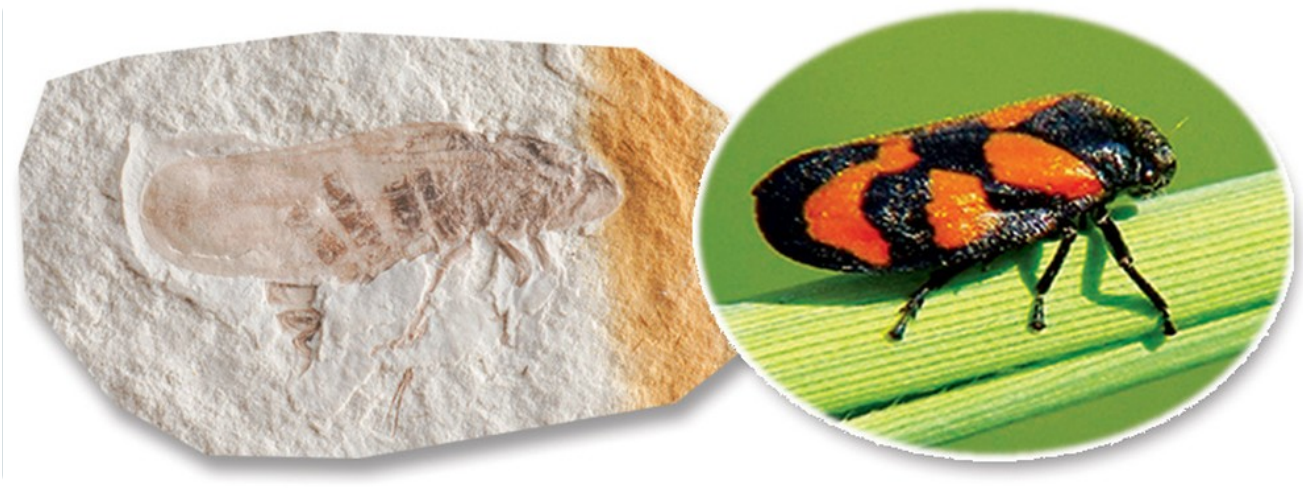
Ancaq XIX əsrin ortasından indiyə qədər dünyanın hər tərəfində qızğın fosil araşdırmaları aparılmasına baxmayaraq, ara-keçid formalarına rast gəlinməmişdir. Aparılan qazıntı işlərində və tədqiqatlarda əldə edilən bütün tapıntılar təkamülçülərin gözlədiklərinin əksinə, canlıların yer üzündə birdən-birə, tam və qüsursuz formada ortaya çıxdıqlarını göstərmişdir.

Dəniz ulduzu Dövr: Paleozoy erası, Ordovik dövrü Yaş: 490-443 milyon il

Məşhur ingilis paleontoloq Derek V. Eycer təkamülçü olmasına baxmayaraq, bu həqiqəti belə etiraf edir:

“Problemimiz budur: fosilləri hərtərəfli tədqiq etdikdə növlər və ya siniflər səviyyəsində belə daima eyni həqiqətlə qarşılaşırıq; mərhələli təkamüllə təkmilləşən deyil, birdən-birə yer üzündə əmələ gələn qruplar görürük”. (Derek A. Ager, “The Nature of the Fossil Record”, Proceedings of the British Geological Association, cild 87, 1976, səh. 133)

Yəni fosil qeydlərində bütün canlı növləri aralarında heç bir keçid forması olmadan, tam formada ani surətdə ortaya çıxırlar. Bu, Darvinin fikirlərinin tam əksidir. Habelə, bu, canlı növlərinin yaradıldığını göstərən çox güclü dəlildir. Çünki bir canlı növünün heç bir əcdadı olmadan, bir anda və qüsursuz şəkildə ortaya çıxmasının tək açıqlaması var: o növ yaradılmışdır. Bu həqiqət məşhur təkamülçü bioloq Duqlas Futuyma tərəfindən də qəbul edilir:

“Yaradılış və təkamül yaşayan canlıların mənşəyi haqqında iki yeganə açıqlamadır. Canlılar dünyada ya tamamilə mükəmməl və tam formada ortaya çıxmışlar, ya da belə olmamışdır. Əgər belə olmamışdırsa, bir dəyişiklik prosesi nəticəsində özlərindən əvvəl mövcud olan bəzi canlı növlərindən təkamül keçirərək meydana gəlməlidirlər. Amma əgər tam və mükəmməl formada ortaya çıxıblarsa, onda sonsuz güc sahibi olan bir ağıl tərəfindən yaradılmışlar”. (Douglas J. Futuyma, Science on Trial, New York: Pantheon Books, 1983. Səh. 197)

Fosillər isə canlıların yer üzündə tam və mükəmməl formada ortaya çıxdıqlarını göstərir. Yəni “növlərin mənşəyi” Darvinin hesab etdiyinin əksinə, təkamül deyil, yaradılışdır.

Çayır ağcaqanadı Dövr: Kaynozoy erası, Eosen dövrü Yaş: 48-37 milyon il

İnsanın təkamülü nağılı

Təkamül nəzəriyyəsinin tərəfdarlarının ən çox gündəmə gətirdikləri məsələ insanın mənşəyidir. Bununla bağlı darvinist iddia bu gün yaşayan müasir insanın meymunabənzər məxluqlardan törədiyini zənn edir. 4-5 milyon il əvvəl başladığı fərz edilən bu prosesdə müasir insan ilə əcdadları arasında bəzi ara-keçid formaların yaşadığı iddia edilir. Əslində, tamamilə fantastik olan bu ssenaridə dörd əsas kateqoriya var:

- Australopithecus
- Homo habilis
- Homo erectus
- Homo sapiens

Təkamülçülər insanların ilk “meymunabənzər əcdadları”na “cənub meymunu” mənasını verən “australopithecus” adını veriblər. Bu canlılar, əslində, nəslə kəsilməmiş meymun növüdür. Lord Solli Zukerman və prof. Çarlz Oksnord kimi İngiltərə və ABŞ-dan iki məşhur anatomun australopithecus nümunələri üzərində apardığı hərtərəfli araşdırmalar bu canlıların sadəcə nəslə kəsilməmiş meymun növünə aid olduqlarını və insanlarla heç bir bənzərlik təşkil etmədiklərini göstərmişdir. (Charles E. Oxnard, “The Place of Australopithecines in Human Evolution: Grounds for Doubt”, Nature, cild 258, səh. 389)

Təkamülçülər insanın təkamülünün sonrakı mərhələsini də “homo”, yəni insan kimi təsnif edirlər. İddiaya əsasən, homo sırasındakı canlılar australopithecuslardan daha çox inkişaf ediblər. Təkamülçülər bu fərqli canlılara aid fosilləri ardıcıl düzərək fantastik təkamül sxemi qururlar. Bu sxem xəyalidir, çünki bu fərqli siniflərin arasında təkamül xarakterli əlaqə olması əsla sübut edilə bilməmişdir. Təkamül nəzəriyyəsinin XX əsrdəki ən mühüm tərəfdarlarından biri olan Ernst Mayr: “Homo sapiensə uzanan zəncir halqası, əslində, itib”, - deyərək bunu qəbul edir. (J. Rennie, “Darwins Current Bulldog: Ernst Mayr”, Scientific American, dekabr 1992)

Təkamülçülər “ausrtalopithecus > homo habilis > homo erectus > homo sapiens” ardıcılığını qurarkən bu növlərin hər birinin daha sonrakının əcdadı olmasını irəli sürürlər. Lakin paleoantropoloqların son kəşfləri australopithecus, homo habilis və homo erectusun dünyanın müxtəlif bölgələrində eyni dövrlərdə yaşadıklarını göstərir. (Alan Walker, Science, c. 207, 1980, s. 1103; A. J. Kelso, Physical Antropology, 1. baskı, New York: J. B. Lipincott Co., 1970, səh 221; M. D. Leakey, Olduvai Gorge, cild 3, Cambridge: Cambridge University Press, 1971, səh. 272)

Habelə, homo erectus sinfinə aid olan insanların bir qismi çox müasir dövrlərə qədər yaşayıblar, homo sapiens neandertalensis və homo sapiens sapiens (insan) ilə eyni mühitdə birlikdə mövcud olmuşlar. (Time, noyabr 1996)

Bu isə, əlbəttə, bu siniflərin bir-birilərinin əcdadı olduqları iddiasının əsassızlığını açıq şəkildə ortaya qoyur. Harvard Universitetinin paleontoloqlarından Stiven Cey Quld, təkamülçü olmasına baxmayaraq, darvinist nəzəriyyənin düşdüyü bu çıxılmaz vəziyyəti belə açıqlayır:

“Əgər bir-biri ilə paralel şəkildə yaşayan üç müxtəlif hominid (insanabənzər) sxemi varsa, onda bizim soy ağacımıza nə oldu? Aydınır ki, bunların biri digərindən törəyə bilməz. Habelə, biri digəri ilə müqayisə edildikdə təkamül xarakterli inkişaf meyli göstərmirlər”. (S. J. Gould, Natural History, cild 85, 1976, səh. 30)

Qısaca desək, KİV-də və ya dərsliklərdə verilən bir cür fantastik yarı-meymun yarı-insan canlıların rəsmləri ilə, yəni sırf təbliğat yolu ilə dirçəldilməyə çalışılan insanın təkamülü ssenarisi heç bir elmi əsası olmayan nağıldan ibarətdir. Bu mövzunu uzun illər tədqiq edən, xüsusilə australopithecus fosilləri üzərində 15 il araşdırma aparan İngiltərənin ən məşhur və hörmətli elm adamlarından biri olan Lord Solli Zukerman təkamülçü olmasına baxmayaraq, meymunabənzər canlılardan insana uzanan nəsil ağacı olmadığı nəticəsinə gəlmişdir.

Zukerman maraqlı elm şkalası da qurmuşdur. Elmi hesab etdiyi elm sahələrindən elmdən kənar qəbul etdiyi elm sahələrinə qədər şəxəli

cədvəl çəkmişdir. Zukermanın bu cədvəlində ən elmi, yəni konkret faktlara əsaslanan elm sahələri kimya və fizikadır. Cədvəldə bunlardan sonra bioloji elmlər, daha sonra sosial fənlər gəlir. Şaxələnmənin ən kənar ucunda, yəni elmdən kənar hesab edilən hissədə isə Zukermanın fikrincə telepatiya, altıncı hiss kimi hissənin fəvqündə olan qavrama anlayışları və bir də insanın “təkamülü” yerləşir! Zukerman şaxələnmənin bu ucunu belə açıqlayır:

“Obyektiv reallıq sahəsindən çıxıb bioloji elm fərz edilən bu sahələrə, yəni hissənin fəvqündə olan qavramaya və insanın fosil tarixinin şərh edilməsinə daxil olduqda, təkamül nəzəriyyəsinə inanan bir şəxs üçün hər şeyin mümkün olduğunu görürük. Belə ki, nəzəriyyələrinə qəti şəkildə inanan bu şəxslərin ziddiyyətli bəzi rəyləri eyni anda qəbul etmələri belə mümkündür”. (Solly Zuckerman, Beyond The Ivory Tower, New York: Toplinger Publications, 1970, səh. 19)

İnsanın təkamülü nağılı da nəzəriyyələrinə kor-koranə inanan bir sıra insanların tapdıqları bəzi fosillər haqqında qabaqcadan rəy verərək şərh etmələrindən ibarətdir.

Darvin düsturu!

İndiyə qədər təhlil etdiyimiz bütün dəlillərlə yanaşı, istəyirsinizsə, təkamülçülərin necə cəfəng inanca malik olduqlarına bir də uşaqların belə anlayacağı qədər açıq misalla baxaq.

Təkamül nəzəriyyəsi canlıların təsadüfən əmələ gəldiyini iddia edir. Ona görə, bu iddiaya əsasən, cansız və şüursuz atomlar birləşərək əvvəlcə hüceyrəni əmələ gətirmiş və sonra eyni atomlar birləşərək digər canlıları və insanı meydana gətirmişlər. İndi düşünək, canlıların əsasını təşkil edən karbon, fosfor, azot, kalium kimi elementləri birləşdirdikdə bir yığın əmələ gəlir. Bu atom yığını hansı prosesdən keçirilsə də, bircə canlı belə

əmələ gətirməz. İstəyirsinizsə, bununla bağlı bir təcrübə keçirək və təkamülçülərin, əslində, müdafiə etdikləri, amma ucadan söyləyə bilmədikləri iddianı onların adından “Darvin düsturu” adı ilə nəzərdən keçirək:

Təkamülçülər çoxlu sayda böyük çənin içinə canlıların əsasını təşkil edən fosfor, azot, karbon, oksigen, dəmir, maqnezium kimi elementlərdən bol miqdarda qoysunlar. Hətta normal şərtlərdə mövcud olmayan, ancaq bu qarışıqın içində lazımlı bildikləri maddələri də bu çənlərə əlavə etsinlər. Qarışıqların içinə istədikləri qədər amin turşusu, istədikləri qədər də zülal doldursunlar. Bu qarışıqlara istədikləri nisbətdə temperatur və rütubət versinlər. Bunları istədikləri ən yaxşı texnoloji cihazlarla qarışdırsınlar. Çənlərin başında nəzarətçi kimi dünyanın qabaqcıl elm adamlarını qoysunlar. Bu mütəxəssislər atadan oğula, nəsildən-nəslə ötürülərək növbə ilə milyardlarla, hətta trilyonlarla il fasiləsiz çənlərin başında gözləsinlər. Bir canlının əmələ gəlməsi üçün hansı şərtlərin mövcud olmasını lazım bilirlərsə, hamısını tətbiq etsinlər. Ancaq nə etsələr də, o çənlərdən əsla bir canlı çıxara bilməzlər. Zürafələri, aslanları, arıları, bülbülləri, tutuquşuları, atları, delfinləri, gülləri, səhləb çiçəklərini, zanbaqları, qərənfilləri, bananları, portağalları, almaları, xurmaları, pomidorları, qovunları, qarpızları, əncirləri, zeytunları, üzümləri, şaftalıları, tovuz quşlarını, qırqovulları, rəngarəng kəpənəkləri və bunlar kimi milyonlarla canlı növündən heç birini əmələ gətirə bilməzlər. Nəinki burada sadaladığımız bir neçə canlıyı, bunların bircə hüceyrəsini belə əldə edə bilməzlər.

Təkamülçülərin istədikləri bütün şərtlər təmin edilsə bir canlı meydana gələ bilərmə? Əlbəttə ki xeyr. Bunu daha yaxşı anlamaq üçün belə bir təcrübə edək. Yuxarıdakına bənzər bir qaba canlıların meydana gəlməsi üçün lazımlı olan bütün atomları, fermentləri, hormonları, zülalları, qısacası təkamülçülərin istədikləri, lazımlı gördükləri bütün elementləri qoyaq. Ola biləcək hər cür kimyəvi və fiziki üsulu istifadə edərək bu elementləri qarışdıraraq və istədikləri qədər gözləyək. Nə edilsə edilsin, nə qədər müddət gözlənilsin bu qabdan canlı tək bir varlıq belə çıxara bilməyəcəklər.

Qısaca desək, şüursuz atomlar birləşərək hüceyrəni əmələ gətirə bilməzlər. Sonra yeni qərar verərək bir hüceyrəni iki yerə bölüb, sonra ardıcıl başqa qərarlar verib elektron mikroskopunu icad edən, sonra öz hüceyrə quruluşunu bu mikroskop altında tədqiq edən professorları əmələ gətirə bilməzlər. Maddə ancaq Allahın üstün yaratması ilə həyat

qazanır. Bunun əksini iddia edən təkamül nəzəriyyəsi isə ağıla tamamilə zidd cəfəngiyatdır. Təkamülçülərin ortaya atdığı iddialar üzərində bir az düşünmək yuxarıdakı misalda göstərildiyi kimi, bu həqiqəti üzə çıxarar.

Göz və qulaqdakı texnologiya

Təkamül nəzəriyyəsinin qətiyyəən açıqlaya bilmədiyi digər məsələ isə göz və qulaqdakı üstün duyğu keyfiyyətidir.

Gözlə bağlı mövzuya keçməzdən əvvəl “Necə görürük?” sualına qısaca cavab verək. Bir cisimdən gələn şüalar gözdə tor qişaya tərsinə düşür. Bu şüalar buradakı hüceyrələr tərəfindən elektrik siqnallarına çevrilir və beyinin arxa hissəsindəki görmə mərkəzi adlanan kiçik nöqtəyə ötürülür. Bu elektrik siqnalları bir sıra ardıcıl proseslərdən sonra beyindəki bu mərkəzdə görüntü kimi şərh edilir. Bu məlumatdan sonra düşünək: beyin işığa qapalıdır. Yəni beyinin içi qapqaranlıqdır, işıq beyinin yerləşdiyi yerə girə bilməz. Görmə mərkəzi adlanan yer qapqaranlıq, işığın düşmədiyi, bəlkə, heç qarşılaşmadığınız qədər qaranlıq yerdir. Ancaq siz bu zülmət qaranlıqda işıqlı, aydın dünyanı izləyirsiniz.

Üstəlik, bu, o qədər aydın və keyfiyyətli görüntüdür ki, XXI əsrin texnologiyası belə hər cür imkanı olmasına baxmayaraq, bu aydın görüntünü əldə edə bilmir. Məsələn, hal-hazırda oxuduğunuz kitaba, kitabı tutan əllərinizə baxın, sonra başınızı qaldırın və ətrafınıza baxın. Hal-hazırda gördüyünüz aydın və keyfiyyətli görüntünü başqa bir yerdə görmüsünüzmü? Bu qədər aydın görüntünü sizə dünyanın qabaqcıl televizor şirkətlərinin istehsal etdiyi təkmilləşdirilmiş televizor ekranı belə verə bilməz. 100 ildən bəri minlərlə mühəndis bu aydın görüntünü əldə etmək üçün çalışır. Bunun üçün fabriklər, böyük müəssisələr qurulur, tədqiqatlar aparılır, planlar və dizaynlar edilir. Bir televizor ekranına baxın, bir də hal-hazırda əlinizdə tutduğunuz bu kitaba. Arada böyük aydınlıq və keyfiyyət fərqi olduğunu görəcəksiniz. Həm də televizorun ekranı sizə iki ölçülü görüntü göstərir, lakin siz üç ölçülü, dərin perspektivi olan görüntü izləyirsiniz.

Uzun illərdən bəri on minlərlə mühəndis üç ölçülü televizor icad etməyə, gözün görmə keyfiyyətini əldə etməyə çalışırlar. Bəli, üç ölçülü televizor kimi sistem istehsal edə bildilər, amma onu da eynəksiz üç ölçülü görmək mümkün deyil, həm də bu, süni üçölçülü görüntüdür. Arxa tərəf daha bulanıq, ön tərəf isə kağız dekorasiya kimi görünür. Heç bir zaman gözün gördüyü qədər aydın və keyfiyyətli görüntü əmələ gəlmir. Kamerada da, televizorda da mütləq görüntü itkisi olur.

Təkamülçülər bu keyfiyyətli və aydın görüntünü əmələ gətirən mexanizmin təsadüfən əmələ gəldiyini iddia edirlər. İndi birisi sizə otağınızda televizorun təsadüflər nəticəsində əmələ gəldiyini, atomların birləşib bu görüntünü əmələ gətirən aləti meydana gətirdiyini desə, nə

düşünərsiniz? Minlərlə insanın birlikdə edə bilmədiyini şüursuz atomlar necə etsin?

Gözün gördüyündən daha bəsit görüntünü əmələ gətirən alət təsadüfən əmələ gəlmirsə, gözün və gözün gördüyü görüntünün də təsadüfən meydana gəlməyəcəyi çox açıqdır. Eyni vəziyyət qulağa da aiddir. Xarici qulaq ətrafdakı səsləri qulaq seyvanı vasitəsilə toplayıb daxili qulağa ötürür; daxili qulaq da bu titrəyişləri elektrik impulslarına çevirərək beyinə göndərir. Eynilə görmədə olduğu kimi, eşitmə prosesi də beyindəki eşitmə mərkəzində həyata keçir.

Göz üçün dediklərimiz qulağa da aiddir, yəni beyin işıq kimi səsə də qapalıdır, səs keçirmir. Ona görə, xarici aləm nə qədər səs-küylü olsa da, beyinin içi tamamilə səssizdir. Buna baxmayaraq, ən aydın səslər beyində eşidilir. Səs keçirməyən beyninizdə orkestr simfoniyları dinləyir, ətraf mühitin bütün səs-küyünü eşidirsiniz. Ancaq həmin anda həssas bir cihazla beyninizin içindəki səs səviyyəsi ölçülsə, burada səssizliyin hakim olduğu məlum olacaqdır. Aydın görüntü əldə etmək ümidi ilə texnologiyadan necə istifadə edilsə, səs üçün də eyni səylər on illərdən bəri davam etdirilir. Səsyazma cihazları, musiqi mərkəzləri, bir çox elektron alət, səs qəbul edən musiqi sistemləri bu fəaliyyətlərin nəticələrindən bəziləridir. Ancaq bütün texnologiyaya və bu sahədə minlərlə mühəndis və mütəxəssis işləməsinə baxmayaraq, qulağın əmələ gətirdiyi qədər aydın və keyfiyyətli səs əldə edilməmişdir. Ən böyük musiqi sistemi şirkətinin istehsal etdiyi ən keyfiyyətli musiqi mərkəzini düşünün. Səsi qeyd etdikdə mütləq səsin bir hissəsi itir, az da olsa təhrif olur və ya musiqi mərkəzini işə saldıqda hələ musiqi çalmazdan əvvəl mütləq bir cızıltı eşidirsiniz. Ancaq insan orqanizmindəki texnologiyanın məhsulu olan səslər olduqca aydın və qüsursuzdur. İnsan qulağı heç vaxt musiqi mərkəzində olduğu kimi cızıltılı və ya təhrif olunmuş şəkildə səs eşitmir; səs necədirsə, tam və aydın şəkildə onu eşidir. Bu, insan

yaradıldığı gündən bəri belədir. İndiyə qədər insanın istehsal etdiyi heç bir görüntü və səs cihazı göz və qulaq qədər həssas və keyfiyyətli qəbuledici olmamışdır. Ancaq görmə və eşitmə hadisəsində bütün bunların fəvqündə duran çox böyük həqiqət də var.

Beyinin içində görən və eşidən şüur kimə aiddir?

Beyinin içində parlaq, rəngli dünyanı izləyən, simfoniyları, quşların cıvıltılarını dinləyən, gülü qoxulayan kimdir?

İnsanın gözlərindən, qulaqlarından, burnundan gələn siqnallar elektrik impulsu kimi beyinə ötürülür. Biologiya, fiziologiya və ya biokimya kitablarında bu görüntünün beyində necə əmələ gəlməsinə dair bir çox şey oxuyursunuz. Ancaq bu mövzu haqqında ən mühüm həqiqətə heç bir yerdə rast gələ bilməzsiniz: beyində bu elektrik impulslarını görüntü, səs, qoxu və hiss kimi qavrayan kimdir? Beyinin içində gözə, qulağa, buruna ehtiyac hiss etmədən bütün bunları qavrayan bir şüur var. Bu şüur kimə aiddir?

Bir cisimdən gələn xəbərdarlıqlar elektrik siqnalına çevrilərək beyində bir təsir meydana gətirərlər. Görürəm deyərkən, əslində zehnimizdəki elektrik siqnallarının təsirini seyr edirik. Beyin işığa bağlıdır. Yəni beynin içi qapqaranlıqdır, işıq beynin olduğu yerə qədər girə bilməz. Görüntü mərkəzi deyilən yer qapqaranlıq, işığın əsla çatmadığı, bəlkə də heç qarşılaşmadığınız qədər qaranlıq bir yerdir. Ancaq siz bu zülmət qaranlıqda işıqlı, tərtəmiz bir dünyanı seyr edirsiniz.

Əlbəttə, bu şüur beyini təşkil edən sinirlər, yağ təbəqəsi və sinir hüceyrələrinə aid deyil. Elə buna görə, hər şeyin maddədən ibarət olduğunu zənn edən darvinist-materialistlər bu suallara heç cür cavab verə bilmirlər. Çünki bu şüur Allahın yaratdığı ruhdur. Ruhun görüntünü izləmək üçün gözə, səsi eşitmək üçün qulağa ehtiyacı yoxdur. Eyni zamanda, düşünmək üçün beyinə də ehtiyacı yoxdur.

Bu açıq və elmi həqiqəti oxuyan hər insan beyinin içindəki bir neçə sm³-lik, qapqaranlıq yerə bütün kainatı üçölçülü, rəngli, kölgəli və işıqlı şəkildə sığışdıran uca Allahı düşünüb, Ondan qorxub Ona sığınmalıdır.

Materialist inanc

Bura qədər təhlil etdiklərimiz təkamül nəzəriyyəsinin elmi kəşflərə zidd iddia olduğunu göstərir. Nəzəriyyənin həyatın mənşəyi haqqındakı iddiası elmə ziddir, irəli sürdüyü təkamül mexanizmlərinin heç bir təkamül gücü yoxdur və fosillər nəzəriyyənin iddia etdiyi ara keçid formalarının yaşamadığını göstərir. Bu təqdirdə, əlbəttə, təkamül nəzəriyyəsi elmə zidd fərziyyə kimi bir kənara qoyulmalıdır. Belə ki, tarix boyu dünya mərkəzli kainat modeli kimi bir çox düşüncə tərz elmin gündəmindən çıxarılmışdır. Ancaq təkamül nəzəriyyəsi təkidlə elmin gündəliyində saxlanılır. Hətta bəzi insanlar nəzəriyyənin tənqid edilməsini elmə təcavüz kimi göstərməyə çalışırlar. Axı niyə? Bunun səbəbi təkamül nəzəriyyəsinin bəzi kütlələr üçün əl çəkilməz doqmatik inanc olmasıdır. Bu kütlələr materialist fəlsəfəyə kor-koranə bağlıdırlar və darvinizmi də təbiət haqqında yeganə materialist açıqlama olduğu üçün mənimsəyiblər. Bəzən bunu açıq şəkildə etiraf edirlər. Harvard Universitetindən məşhur genetik və eyni zamanda, qabaqcıl təkamülçülərdən olan Riçard Levontin əvvəlcə materialist, sonra elm adamı olduğunu belə etiraf edir:

“Bizim materializmə bir inancımız var, bu “a priori” (əvvəlcədən qəbul edilmiş, doğru fərz edilmiş) inancdır. Bizi dünya haqqında materialist açıqlama verməyə məcbur edən şey elmi metodlar və qanunlar deyil. Əksinə, materializmə olan “a priori” bağlılığımız səbəbi ilə dünya haqqında materialist açıqlama verən tədqiqat metodları və anlayışlarını uydururuq. Materializm mütləq doğru olduğuna görə də İlahi açıqlamanın səhnəyə çıxmasına icazə verə bilmərik”. (Richard Lewontin, “The Demon-Haunted World”, The New York Review of Books, 9 yanvar 1997, səh. 28)

Bu sözlər darvinizmin materialist fəlsəfəyə bağlılıq uğrunda davam etdirilən bir doqma olduğunun açıq ifadəsidir. Bu doqma maddədən başqa heç bir varlıq olmadığını qəbul edir. Bu səbəbdən də cansız, şüursuz maddənin həyatı əmələ gətirdiyinə inanır. Milyonlarla müxtəlif canlı növünün, məsələn, quşların, balıqların, zürafələrin, pələnglərin, həşəratların, ağacların, çiçəklərin, balinaların və insanların maddənin öz daxilindəki reaksiyalarla, yəni yağan yağışla, çaxan şimşəklə, cansız maddədən əmələ gəldiyini qəbul edir. Əslində isə bu, həm ağıla, həm də elmə ziddir. Amma darvinistlər Allahın açıq-aşkar varlığını qəbul etməmək üçün bu ağıldan və elmdən kənar fikri cahilliklə müdafiə etməkdə davam edirlər.

Canlıların mənşəyinə materialist düşüncə ilə baxmayan insanlar isə bu açıq həqiqəti görəcəklər: bütün canlılar üstün güc, bilik və ağıla malik olan Yaradanın əsəridir. Yaradan bütün kainatı yoxdan var edən, ən qüsursuz şəkildə nizama salan və bütün canlıları yaradan Allahdır.

Təkamül nəzəriyyəsi dünya tarixinin ən təsirli sehridir

Burada bunu da bildirmək lazımdır ki, heç bir ideologiyanın təsiri altında qalmadan, sadəcə aqlını və məntiqini işlədən hər insan elm və mədəniyyətdən uzaq xalqların xurafatlarını xatırladan təkamül nəzəriyyəsinə inanmağın qeyri-mümkün olduğunu asanlıqla anlayacaqdır.

Yuxarıda da bildirildiyi kimi, təkamül nəzəriyyəsinə inananlar böyük bir çənin içinə bir çox atomu, molekulu, cansız maddəni dolduran və bunların qarışığından zaman ərzində düşünən, dərk edən, kəşflər edən professorların, universitet tələbələrinin, Eynşteyn, Həbl kimi elm adamlarının, Frank Sinatra, Çarlton Heston kimi aktyorların, bununla yanaşı, ceyranların, limon ağaclarının, qərənfillərin çıxacağına inanırlar. Həm də bu cəfəng iddiaya inananlar elm adamları, professorlar, mədəniyyətli, təhsilli insanlardır. Bu səbəbdən, təkamül nəzəriyyəsi haqqında dünya tarixinin ən böyük və ən təsirli sehri ifadəsini işlətmək yerinə düşər. Çünki dünya tarixində insanların bu dərəcədə ağılı başından alan, ağıl və məntiqlə düşünmələrinə imkan verməyən, gözlərinin qarşısına sanki bir pərdə çəkib çox açıq olan həqiqətləri görmələrinə mane olan başqa inanc və ya iddia yoxdur. Bu, afrikalı bəzi qəbilələrin totemlərə, Səba xalqının Günəşə tapınmasından, hz. İbrahimin qövmünün düzəltdikləri bütlərə, hz. Musanın qövmünün qızıldan düzəltdikləri buzova tapınmalarından daha qorxulu və ağlasığmaz korluqdur. Əslində, bu vəziyyət Allahın Quranda işarə etdiyi ağılsızlıqdır. Allah bəzi insanların anlayışlarının bağlı olacağını və həqiqətləri görməkdən məhrum olacağını bir çox ayəsində bildirir. Bu ayələrdən bəziləri belədir:

Həqiqətən, kafirləri əzabla qorxutsan da, qorxutmasan da, onlar üçün birdir, iman gətirməzlər. Allah onların ürəyinə və qulağına möhür vurmuşdur. Gözlərində də pərdə vardır. Onları böyük bir əzab gözləyir!

(Bəqərə surəsi, 6-7)

... Onların qəlbləri vardır, lakin onunla anlamazlar. Onların gözləri vardır, lakin onunla görməzlər. Onların qulaqları vardır, lakin onunla eşitməzlər. Onlar heyvan kimidirlər, bəlkə də, daha çox zəlalətdədirlər. Qafil olanlar da məhz onlardır!

(Əraf surəsi, 179)

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ
وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى
شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

Allah “Hicr” surəsində də bu insanların möcüzələr görsələr də, inanmayacaq qədər sehləndiklərini belə bildirir:

Əgər onlara göydən bir qapı açsaq və oradan durmadan yuxarı dırmaşsalar yenə də: “Gözümüz bağlanmış, biz sehlənmişik”, - deyirlər.

(Hicr surəsi, 14-15)

Bu qədər geniş kütləyə bu sehrin təsir etməsi, insanların həqiqətlərdən bu qədər uzaq saxlanması və 150 ildən bəri bu sehrin pozulmaması isə sözlə ifadə edilməyəcək qədər heyrətli vəziyyətdir. Çünki bir və ya bir neçə insanın qeyri-mümkün ssenarilərə, cəfəng və məntiqsiz iddialara inanmalarını anlamaq olar. Ancaq dünyanın hər tərəfindəki insanların şüursuz və cansız atomların ani qərarla birləşib qeyri-adi mütəşəkkillik, nizam, ağıl və şüur nümayiş etdirərək qüsursuz sistemlə işləyən kainatı, həyat üçün uyğun hər cür xüsusiyyətə malik olan Yer planetini və saysız-hesabsız kompleks sistemdən ibarət canlıları meydana gətirdiyinə inanmasının sehdən başqa heç bir açıqlaması yoxdur.

Allah Quranda inkarçı fəlsəfənin tərəfdarı olan bəzi şəxslərin etdikləri sehlərlə insanlara təsir etdiklərini hz. Musa ilə firon arasında baş verən bir hadisə ilə bizə bildirir. Hz. Musa firona haqq dini təbliğ etdikdə firon hz. Musaya öz bilici sehrkarları ilə insanların toplaşdığı bir yerdə qarşılaşmasını söyləyir. Hz. Musa sehrkarlarla qarşılaşdıqda əvvəlcə onların bacarıqlarını göstərməsini əmr edir. Bu hadisənin danışıldığı ayə belədir:

(Musa:) “Siz atın”, - dedi. Onlar (əsalarını yerə) atdıqda, adamların gözlərini bağlayıb (sehləyib) onları qorxutdular və böyük bir sehr göstərdilər.

(Əraf surəsi, 116)

Göründüyü kimi, fironun sehrkarları hz. Musa və ona inananlardan başqa insanların hamısını sehləyə bilmişdilər. Ancaq onların atdıqlarına qarşı hz. Musanın ortaya qoyduğu dəlil onların bu sehrini, ayədəki ifadə ilə uydurduqlarını udmuş, yəni təsirsiz etmişdir:

Biz də Musaya: “Əsanı tulla!” - deyə vəhy etdik. Bir də (baxıb gördülər ki,) əsa onların uydurub düzəltdikləri bütün şeyləri udur. Artıq haqq zahir, onların uydurub düzəltdikləri yalanlar isə batil oldu. (Sehrbazlar) orada məğlub edildilər və xar olaraq geri döndülər.

(Əraf surəsi, 117-119)

Ayələrdə də bildirildiyi kimi, əvvəllər insanlara sehləyərək təsir göstərən bu şəxslərin etdiklərinin saxtakarlıq olmasının başa düşülməsi ilə sözügedən şəxslər alçalmışlar. Dövrümüzdə də bir sehrin təsiri ilə elmilik adı altında olduqca cəfəng iddialara inanan və bunları müdafiə etmək üçün həyatlarını qurban verənlər əgər bu iddialardan əl çəkməsələr, həqiqətlər tam mənası ilə üzə çıxdıqda və sehr pozulduqda alçalacaqlar.

Belə ki, təqribən 60 yaşına qədər təkamülü müdafiə edən və ateist filosof olan, ancaq sonradan həqiqətləri görən Malkolm Maqeric təkamül nəzəriyyəsinin yaxın gələcəkdə düşəcəyi vəziyyəti belə açıqlayır:

“Mən özüm təkamül nəzəriyyəsinin xüsusilə tətbiq edildiyi sahələrdə gələcəyin tarix kitablarındakı ən böyük yumor hədəflərindən biri olacağına inandım. Gələcək nəsillər bu qədər çürük və qeyri-müəyyən hipotezin inanılmaz saflıqla qəbul edilməsini heyrlətlə qarşılayacaqlar”. (Malcolm Muggeridge, The End of Christendom, Grand Rapids: Eerdmans, 1980, səh. 43)

Bu gələcək uzaq deyil, əksinə, çox yaxın gələcəkdə insanlar “təsadüf”lərin ilah olmasının mümkünsüzlüyünü anlayacaqlar və təkamül nəzəriyyəsi dünya tarixinin ən böyük yalanı və ən güclü sehri kimi tərif ediləcəkdir. Bu güclü sehr böyük sürətlə dünyanın hər tərəfində insanlar üzərində təsirini itirməyə başlamışdır. Təkamül yalanının sirrinin öyrənən bir çox insan bu yalana necə aldandığını heyrlət və təəccüblə qarşılayır.

*...Sənin bizə öyrətdiklərimdən başqa bizdə heç bir bilik yoxdur!
Həqiqətən, Sən bilənsən, müdriksən!*

(Bəqərə surəsi, 32)

KİTAB HAQQINDA

Sünnə; Quranın, son peyğəmbər, aləmlərə mərhəmət, möhtəşəm əxlaqlı, möminləri çox sevən, möminlərin sıxıntıya düşməsinə istəməyən, iman edənlərin ağır yükünü, üstlərindəki mövhumat zəncirlərini qaldıran, Allahın elçisi olan peyğəmbərimiz hz. Məhəmməd (s.ə.v) tərəfindən izah edilərək həyata keçirilməsidir.

Allah Rəsulu (s.ə.v) bütün insanlar üçün ən yaxşı nümunədir. Mömin Allah Rəsulu (s.ə.v)-in sünnəsinə baxar və əməlləri ondan öyrənər. Peyğəmbərimiz (s.ə.v)-in bütün həyatı boyunca ən kiçik detallarda belə laqeyd etmədən ciddi, məsuliyyət və həssaslıq səviyyəsi müşahidə olunur. Bu, Allah Rəsulu (s.ə.v)-in ümmətinə Quranla birlikdə “hikmət” öyrətməsinin nəticəsidir.

“İslam yalnız sünnə ilə birlikdə tətbiq oluna bilər. Quran yalnız ümmət tərəfindən sünnənin köməyi ilə tamamilə başa düşülə və həyata keçirilə bilər. Sünnə isə Allah Rəsulu (s.ə.v)-in səhih hədislərini topladıqdan sonra böyük alimlər tərəfindən təfsir edilərək meydana gələn Əhli Sünnə əqidəsidir.

Bu kitabda Əhli Sünnə əqidəsinin əsasları izah edilmiş və mövzunun əhəmiyyəti bir daha xatırlatılmışdır. Sünnə-i Sənniyyəni tərk edənlərin böyük mükafat itkisinə məruz qalacağını və hesab günü Allah Rəsulu (s.ə.v)-in şəfaətindən məhrum olacağını unutmamalıyıq.

MÜƏLLİF HAQQINDA

Müəllif haqqında

Harun Yəhya təxəllüsündən istifadə edən Adnan Oktar 1956-cı ildə Ankarada anadan olmuşdur. 1980-ci illərdən bəri iman, elmi və siyasi mövzularda bir çox əsər hazırlamışdır. Bunlarla yanaşı, müəllifin təkamülçülərin saxtakarlıqlarını, iddialarının etibarsızlığını və darvinizmin qanlı ideologiyalarla qaranlıq əlaqələrini ortaya qoyan çox əhəmiyyətli əsərləri vardır.

Müəllifin bütün əsərlərində ortaq məqsəd Quran mesajını dünyaya çatdırmaq və bununla da insanları Allahın varlığı, vəhdət və axirət kimi əsas inanc məsələləri üzərində düşünməyə təşviq etmək və inkar sistemlərinin çürük təməllərini və azğın tətbiqlərini ortaya qoymaqdır. Əslində, müəllifin 57 fərqli dilə tərcümə edilmiş 250-ə yaxın əsəri bir çox oxucu kütləsi tərəfindən izlənilir.

Harun Yəhya külliyyəti, dünya xalqlarını 21-ci əsrdə, Allahın rızası ilə, Quranda izah edilən hüzura, sülhə, ədalətə, gözəllik və xoşbəxtliyə qovuşdurmaq üçün vasitə olacaqdır.